



La Botalària

Gener 2017 | Segona època | Número 8



EDITORIAL 3

ACTUALITAT 4-35

Borriol: Al 2016 ha estat notícia. La Redacció..... 4-5

Breus. La Redacció..... 6-11

Déjà Vu. Álvaro Sales Fabregat..... 12-13

Nous projectes educatius: l'Escola d'Adults de Borrioli l'Espai Familiar Castell de Colors. Lluïsa Ros Bouché..... 14-15

Entrevista a Joan Rafael Ramos. Elisa Ortega Tena..... 16-17

Esportistes locals: David Ros Bouché. Fàtima Meseguer Fabregat..... 18-19

Borriolencs pel món: Teresa Moles Agut. Maite Vidal Bernad i David Roco Alafort..... 20-22

Nous Borriolencs: Ghulam Haider. Merxe Vilarrocha Bernad..... 24-26

XXI Jornades Culturals de la Plana de l'Arc a la Pobla Tornesa. Laura Nebot Roig..... 27

No a la MAT. La setena generació i el principi de precaució. Asier Merino..... 28-31

No a la MAT. La MAT a Borriol i la lluita pel futur. Assutzena Santamaria i Luna..... 32-33

Excavacions a la necròpolis andalusina del Palmar. Neus Archer i Gasch i Carne Coch i Ferriol..... 34-35

OPINIÓ 36-43

Beneficis de viure en un poble. Macarena González Viñó..... 36-37

Per les sendes que ara xafe. Vicent Peris Gorrís..... 38-41

Mantenir el nostre patrimoni material i immaterial: una necessitat col·lectiva. Vicent Pallarés Pascual..... 42

Què opina la gent sobre... La Redacció..... 43

ASSOCIACIONS 44-47

Club de Colombicultura La Estrella. Javier Babiloni Moreno i Antonio Canales Chiva..... 44-45

Club de Lectura de Borriol. Lluïsa Bouché Babiloni..... 46-47

HISTÒRIA 48-66

La repressió de la postguerra soferta per Benjamín Rubio Doménech. Mari Carne Jaraba Pallarés i Josep Cristià Linares Bayo..... 48-51

Les pedreres de Borriol. Ignasi Falomir Palau..... 52-55

La numeració i retolació antiga a Borriol. Victor Castelló Ucher..... 56-59

Borriol 1921-1923. Vila i població. Victor Castelló Ucher..... 60-62

Les creus gravades del Calvari. Joan Palmer Broch..... 63-65

Som de cavalleria. Francisco Delcampo Bernad..... 66

FOTOS ANTIGUES 67-83

TRADICIONS 84-100

El joc de les pilotetes a la festa de Sant Vicent Ferrer de Borriol. Vicent Pallarés Pascual..... 84-85

El parlar de Borriol. Vicent Beltran Calvo..... 86-88

Recepta de cuina: cassola de pataques amb carn. Teresa Tena Sánchez..... 89

Jocs tradicionals: el boli. Merxe Vilarrocha Bernad..... 90-91

Històries dels avis/es: Rosa Blasco Bellés. Merxe Vilarrocha Bernad..... 92-95

José María Bernad Martí, pedrapiquer. Ignasi Falomir Palau i David Roco Alafort..... 96-100

ART I LITERATURA 101-115

Concurs de dibuix: Borriol. La Redacció..... 101-103

Sant Antoni l'abat i els xiquets. Fàtima Meseguer Fabregat..... 104

Cuentos para entender el mundo 2. Belén Fabregat Vargas..... 105

Borriol 1921-1923. Vila i població. Belén Fabregat Vargas..... 106

El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional. Belén Fabregat Vargas..... 107

Llúcia de Siracusa en Borriol. Begoña Sánchez Linares..... 108-109

Artistes Locals: Lorenzo Ramírez. Maite Vidal Bernad..... 110-115

TERME 118-133

El capritx de les precipitacions a les terres de la Planà. Francisco Delcampo Bernad..... 118-123

Els guardians del temps: savines a Borriol. Assutzena Santamaria i Luna i Judith Vilà i Sunyer..... 124-127

El camí al seu pas per Borriol. Joan Ramon Martí i Roca..... 128-129

Caminant per Borriol. Ivan Pallarés Montaños..... 130-133

ABANS I ARA 135

**Consell de redacció:**

Xavier Andreu Miralles,
Francisco Delcampo Bernad,
Belén Fabregat Vargas, Ignasi Falomir Palau, Míriam Lara Torrella, Fàtima Meseguer Fabregat, Vicent Pallarés Pascual, Joan Palmer Broch, David Roco Alafont, Assutzena Santamaría Luna, Ivan Torres Pallarés, Maite Vidal Bernad i Merxe Vilarrocha Bernad.

Revisió lingüística:

Teresa Agut Escrig i
Salva Belenguier

Agraïments:

A totes les persones que ens han ajudat a la redacció dels articles i a l'aportació d'imatges i fotografies, entre elles les de les fotos antigues. També volem agrair de manera especial a tots els comerços que ens han recolzat econòmicament mitjançant les publicitats, sense els quals, aquesta revista no hauria estat possible.

Edita:

Associació Cultural La Botalària
(Borriol)

Disseny i maquetació:

Ivan Torres Pallarés i
David Roco Alafont

Fotografia de portada:

Elisa Ortega Tena (Guanyadora del IV Concurs Fotogràfic de la revista La Botalària)

Dipòsit legal: CS 394-1997

ISSN: 1888-8402

Editorial: De Tinta

Imprimeix: Grupo Zona
Impresa en paper reciclat

Contacte: botalaria@gmail.com

Segueix-nos a Facebook:
Associació Cultural La Botalària

EDITORIAL

Un any més, i ja en van molts, des de la redacció de *La Botalària* tenim el plaer d'oferir-los un recull de treballs i d'articles que giren al voltant del nostre poble, de la seua història i de les seues tradicions, del seu terme i de la seua gent. Trobaran en aquestes pàgines des d'una crònica política d'aquest agitat 2016 (signada novament pel periodista Álvaro Sales), a una engrescadora recerca sobre les misterioses creus de calvari gravades en alguns indrets del poble, passant per una primera aproximació a una recent troballa arqueològica efectuada al nostre terme, una anàlisi de la seua pluviositat o l'esfereïdor relat biogràfic d'un borriolenc, Benjamín Rubio, a qui la terrible i incessant repressió franquista no li va impedir mai lluitar per la llibertat. També comprovaran l'enorme vitalitat dels seus veïns, entre els que comptem a pintors de tanta vàlua i prestigi com Lorenzo Ramírez, a joves esportistes subcampions d'Europa com David Ros, o a un filòleg, Joan Rafael Ramos, la trajectòria del qual ha estat reconeguda amb el seu nomenament com a membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Una vitalitat que s'observa també en un seguit de noves publicacions que ressenyem, en estrenes teatrals o en l'èxit d'una iniciativa, l'Escola d'Adults de Borriol, que no podem sinó celebrar. Així mateix, des de les seccions que ja són tradicionals a la revista, els convidem a fer una nova ruta seguint les passes de la MABO 21K, a cuinar i assaborir una típica cassola borriolenca de patates amb carn al forn o a conèixer millor les característiques i les propietats de la sabina i de jocs que practicaven els nostres avis com el boli.

Amb tot plegat, i com hem vingut fent des del primer número d'aquesta revista, no pretenem sinó donar a conèixer i, amb això, ensenyar a estimar, un patrimoni cultural, històric i natural que, com escriu Vicent Pallarés, estem obligats a mantenir i a preservar per a les generacions que ens han de succeir, i que potser per tenir-lo tant a prop (com ens fa veure Macarena González), ens costa tant de valorar. És per això mateix també que l'Associació Cultural La Botalària va decidir sumar-se a la "Plataforma No a la MAT Comarques Castelló" que es va constituir arran d'una reunió informativa que tingué lloc a Borriol el passat mes de juliol. La línia de molt alta tensió que travessarà el nostre terme (i altres 16 de la província) no respon sinó als interessos d'una companyia privada que poc a veure tenen amb l'interès general. El projecte sembla cec no només en relació amb les generacions futures, com ens adverteix Asier Merino, sinó també respecte a les actuals. Tindrà conseqüències mediambientals i de salut imprevisibles. També potser econòmiques: recordem que l'arribada de 'turistes' castellanencs a passejar i gaudir del terme (a resseguir eixes sendes que semblen haver estat sobtadament redescobertes, com escriu Vicent Peris al seu article) és un dels pocs indicadors econòmics que sembla haver remuntat al nostre poble en els darrers anys. Per tot això, la MAT és una amenaça que cal combatre. L'enemic és dur, no hi ha dubte. Però més dura és la pedra, i si d'alguna cosa ens podem enorgullir els borriolencs, com explica Ignasi Falomir en el seu article sobre les pedreres de Borriol, és de la nostra habilitat secular per picar-la, tronçar-la i quadrear-la. Anem per feina, doncs.

El Consell de Redacció

BORRIOL: AL 2016 HA ESTAT NOTÍCIA...

Aquests titulars han estat extrets de l'hemeroteca digital dels següents diaris: Levante-EMV i Mediterráneo.

www.levante-emv.com

Levante

EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 24 / 18° Castelló 24 / 18° Alicante 25 / 18°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios Suscriptor

Valencia Castelló Comarcas La Safor La Ribera La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida El Camp de Morvedre L'Horta La Marina Sucesos

Borriol aprueba adherirse al plan contra la pobreza energética

26.01.2016 | 23:19

Mediterráneo

el Periódico

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs CochesCastellón Mediterraneo en valencià Televisión

AHORA SE INVESTIGA LA PROCEDENCIA

Borriol halla ocho cuerpos de una necrópolis islámica

Por la posición de los restos se descarta que sean de época romana

Mediterráneo

el Periódico

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs CochesCastellón Mediterraneo en valencià Televisión

LOS NACIONALISTAS SE QUEDAN AHORA EN MINORÍA CON LOS MISMOS EDILES QUE EL PP

Veïns deja el gobierno de Borriol y complica la gestión de Compromís

Tena asegura que seguirá en la alcaldía y confía en disponer de apoyos puntuales. Carballeira achaca su marcha a la falta de acuerdo para fijar los presupuestos

Mediterráneo

el Periódico

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs CochesCastellón Mediterraneo en valencià Televisión

EL DOMINGO, EN LA PLAZA DE LA FUENTE

Borriol organiza su primera Feria del Libro

Cuentacuentos, una exposición y talleres, en el espacio cultural

Mediterráneo

el Periódico

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs CochesCastellón Mediterraneo en valencià Televisión

PELIGRA LA CELEBRACIÓN DE LA FIRA MEDIEVAL Y OTRAS ACTIVIDADES

El "bloqueo" municipal impide a Borriol pagar la luz y el agua

La oposición tumba el abono de facturas pendientes en gastos del Ayuntamiento

Mediterráneo

el Periódico

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs CochesCastellón Mediterraneo en valencià Televisión

LAS ÚLTIMAS CUENTAS APROBADAS, LAS DEL 2014

Borriol afronta el tercer año de presupuestos prorrogados

El alcalde acusa a la oposición de tratar de «paralizar la gestión municipal»

Mediterráneo el Periódico Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs **CocheCastellon** **Mediterraneo en valencià** Televisión

LAS INSTALACIONES ABANDONADAS SUPONIAN UN RIESGO PARA LAS PERSONAS

Borriol derriba la nave de Leoni tras 10 años cerrada y evitará saqueos

Tras el derrumbe el espacio será un solar y mejorará la estética y seguridad en la zona. La fábrica estaba en ruinas al lado de la CV-10 y en uno de los accesos al municipio

Mediterráneo el Periódico Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs **CocheCastellon** **Mediterraneo en valencià** Televisión

Kevin de Borriol, campió del Trofeu El Corte Inglés

El pilotari provincial guanya amb l'equip de Faura la final de Segona

Mediterráneo el Periódico Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs **CocheCastellon** **Mediterraneo en valencià** Televisión

NUEVO INFORME DEL MINISTERIO DE HACIENDA EN BASE A LOS DECLARANTES DE IRPF

Benicàssim, Borriol y Castellón lideran los municipios más ricos

Cada castellonense ingresa menos que la media nacional, pero en la Comunitat supera a Alicante. La Agencia Tributaria sitúa a la provincia como la 25ª de la tabla, con renta per cápita de 21.848 €

Mediterráneo el Periódico Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs **CocheCastellon** **Mediterraneo en valencià** Televisión

La MABO abrirá la Copa de España en la edición de su décimo aniversario

El Club Muntanyer la Pedrera prepara una carrera que reunirá a los mejores especialistas de toda la geografía nacional

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO Valencia 24 / 18° Castelló 24 / 18° Alicante 25 / 18°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios Suscriptor

Valencia **Castelló** Comarcas La Safor La Ribera La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida El Camp de Morvedre L'Horta La Marina Sucesos

Cazadores de Borriol realizarán senderos, caminos y parajes con nombres originales

Alvaro Sales Borriol | 29.12.2016 | 10:45

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO Valencia 24 / 18° Castelló 24 / 18° Alicante 25 / 18°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios Suscriptor

Valencia **Castelló** Comarcas La Safor La Ribera La Costera-La Canal-La Vall d'Albaida El Camp de Morvedre L'Horta La Marina Sucesos

Borriol rebaja en 778.000 euros la deuda en el primer año y medio de legislatura

El alcalde, Silverio Tena, destaca el acierto de haber reajustado partidos y renegociado contratos

Mediterráneo el Periódico Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Participa Blogs **CocheCastellon** **Mediterraneo en valencià** Televisión

PILOTA 3 LACTUALITAT DE LESPORTR AUTÓCTON

Pablo de Borriol i Bueno, els reis del Trofeu Joves

La partida entre els campions i el finalistes, la parella formada per Francés i Carlos, va concloure amb un marcador de 60 per 30



BORRIOL INAUGURA L'ERMITA DE SANT ANTONI

El diumenge 24 de gener de 2016 va tindre lloc, amb la celebració d'una missa a càrrec de monsenyor Pere Saborit, acompanyat de la Corporació Local, la Confraria de Sant Antoni i devots del sant, l'acte inaugural de l'ermita advocada a Sant Antoni.

L'ermitori, situat a la partida del Rabosero, d'estil modernista, és obra de l'arquitecte Àngel Albert, i ha estat finançat a través de no pocs esforços desinteressats de la confraria i del poble de Borriol.

Cada diumenge següent a la festivitat del sant, la confraria programa una agradable romeria campestre per visitar el santuari. Ara, l'ermita és ja una realitat. Visca Sant Antoni.

PRIMERA FIRA DEL LLIBRE DE BORRIOL

El diumenge 24 d'abril va tindre lloc, per primera vegada a Borriol, la Fira del Llibre, per commemorar

una efemèride establerta a nivell mundial i promoguda per la UNESCO amb l'objectiu de fomentar la cultura i la lectura entre la ciutadania. Es va triar el 23 d'abril per aquesta celebració, ja que és la data en què van morir dos grans de la literatura a nivell mundial, Cervantes i Shakespeare.

El 23 d'abril és, a més a més, Sant Jordi, un dia en què a molts pobles i ciutats del nostre entorn es té la tradició de regalar una rosa i un llibre a alguna persona estimada.

La fira es va dur a terme a la plaça de la Font, on durant tot el matí van haver paradetes de diverses llibreries i papereries tant locals, com de fora del poble, que oferien

una gran varietat de llibres per satisfer tots els gustos.

Per tal de donar-li també un rerefons social a la diada, l'Associació Intercultural Món Obert i l'AMPA del CEIP L'Hereu van muntar les seues paradetes amb finalitats solidàries.

Paral·lelament a la venda de llibres, es van realitzar diverses activitats per fer gaudir als menuts d'aquesta cita amb la cultura i la literatura. Així van poder participar als tallers de manualitats duts a terme per alumnes del grau de mestre de primària i s'ho van passar la mar de bé amb la contacontes Dolça la Sucrera.

L'Ajuntament també va obrir les seues portes durant aquesta jornada. Per una banda, la Sala d'Exposicions va acollir l'exposició "No sólo libros", a càrrec de Dosdetrés. Per una altra, al Saló d'Actes va tindre lloc la presentació del conte "Vull la lluna" de la mà de les seues autores.

La Botalària no podia faltar a aquesta cita cultural i també va muntar una paradeta amb revistes d'altres anys i va aprofitar l'ocasió per fer recollida de fotos antigues.



MUEBLES


Balaguer

Ros de Ursinos, 29 - 31
Tif. 964 22 86 38 - 12004 CASTELLÓN
Fábrica: Avda. Zaragoza, 6
Tel. 964 32 10 52 - 12190 BORRIOL

LA BECA PER A LA COL·LECCIÓ MUSEOGRÀFICA: UNA APOSTA PEL PATRIMONI

Aquest darrer any l'Ajuntament de Borriol ha iniciat les gestions per recuperar l'Antiga Casa de la Vila com a seu de la Col·lecció Museogràfica de Borriol.

Entre les iniciatives adoptades destaquem la concessió d'una beca per a la catalogació dels béns patrimonials allí dipositats. Un interessant fons on hi trobem des de ceràmiques ibèriques fins a ferramentes emprades pels nostres avis i àvies, sense oblidar la important col·lecció mineralògica, mostra de la riquesa mineral del nostre terme municipal.

Per altra part, entre els treballs de la beca també s'inclou l'elaboració del Catàleg de Béns Etnològics i Arquitectònics de Borriol, completant així el Catàleg de Béns Arqueològics realitzat pel Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló. En eixe sentit, el nostre becari i el seu equip de "Gastasoies" ja porten localitzades i classificades més d'un centenar de construccions etnològiques disperses pel terme: masos, corrals, barraques, pous, etc., que a partir d'ara gaudiran de la protecció adient d'acord amb la Llei de Patrimoni Cultural Valencià.

Com es pot vore, ambdues tasques suposen una important aposta pel patrimoni local, motiu pel qual felicitem a l'Ajuntament i l'animem a continuar recuperant el patrimoni del nostre poble.



NOVEL·LES SOLIDÀRIES A BORRIOL

Al mes d'abril, l'escriptor vila-realenc Àngel Gil Cheza va saber que l'editorial que havia publicat la seua novel·la *El hombre que arreglaba las bicicletas*, havia decidit destruir-ne uns 2000 exemplars. Encara que ens sembla increïble, aquesta pareix que és una pràctica habitual en el món editorial per motius d'emmagatzematge.

Davant d'això, no es podia quedar amb els braços creuats deixant que es destruís cultura, així que va decidir anar a arreplegar els llibres que estaven destinats a la foguera i convertir-los en ajuda als refugiats.

Per aconseguir-ho, els llibres es van repartir en diferents punts (l'Ajuntament de Borriol en va ser un), amb un adhesiu on, a canvi de rebre una novel·la de debades, s'animava a la gent a col·laborar amb l'ONG Proactiva Open Arms, que estava treballant activament arreplegant gent de la mar en el seu intent de fugir de la barbàrie de Síria, gent que buscava una vida millor o, simplement, una alternativa a la mort.

La iniciativa va rebre una molt bona acollida per part de la gent i, en poques setmanes, es van esgotar els llibres dels punts d'entrega, aconseguint així milers d'euros que han arribat directament a l'ONG i han servit per a seguir amb la seua activitat, malauradament tan necessària.

Ara l'escriptor comença una altra aventura solidària amb la primera novel·la que va escriure, *La lluvia es una canción sin letra*, de la qual es pensaven destruir 2700 exemplars.

Aquesta vegada, es demana la col·laboració amb 5€ per llibre i l'ajuda anirà destinada a l'Asociación Conquistando Escalones, que està des de fa temps recaptant fons per a la investigació per a la cura de la distròfia muscular de cintures F1 i la SIDA.

I, com l'altra vegada, l'Ajuntament de Borriol ha sigut un punt de repartiment de llibres, aconseguint lliurar 50 llibres en una horeta el passat 25 de novembre.

Si no vau poder adquirir el llibre eixe dia, des d'ací vos animem a que estiguen atents als nous punts de recollida que aniran sumant-se a la iniciativa, i que podreu trobar a www.conquistandoescalones.org

talleres
BALAGUER

auto-electrónica y mecánica
para el automóvil



Vicente Balaguer Meseguer

Rey D. Jaime, 3
Telf. y Fax: 964 32 13 03 - Móvil: 629 67 71 96
12190 BORRIOL (Castellón)

PRIMERA TROBADA DE DOLÇAINA I TABAL A BORRIOL

El dissabte 11 de juny de 2016 va tindre lloc al nostre poble la "Primera Trobada de Dolçaina i Tabal de Borriol".

La iniciativa va sorgir del Grup de Dolçainers de Borriol que, el 2016 celebrava el cinqué aniversari de la seua creació i volia celebrar-ho d'una manera especial.

El so de les dolçaines i els tabals va omplir la plaça de la Font, així com alguns carrers del poble, durant el passacarrer que es va organitzar.

A la trobada, que va comptar des del primer moment amb el suport de l'ajuntament, van participar els següents grups dels pobles veïns:

- Grup de Dolçaina i Tabal de L'Alcora.
- Escola de Dolçaina i Tabal Coll de la Mola de La Pobla Tornesa.
- Escola Municipal de Dolçaina i Tabal de Castelló.
- Colla de Dolçainers, Tabaleters i Trabucaires Xaloc de Castelló.
- Grup de Dolçainers de Borriol.

Es van interpretar, entre altres, les següents obres: "Dolors de Munt", "Albotaina", "Madomot".

Per fer partícips de la festa als assistents a l'acte, es van repartir entre el públic paperets amb la lletra de la cançó "Si te cases en Borriol" perquè acompanyaren a les dolçaines i alguns es van animar a cantar-la, entre riures i somriures.

Per acabar, tots els grups participants van tocar



conjuntament un popurri de cançons ("Mari Carmen", "Pasqualet," ...).

El Grup de Dolçainers de Borriol espera amb il·lusió que per 2017 es puga fer la II trobada a Borriol i ens animen a acompanyar-los.

NAIX FOTO B, EL COL·LECTIU FOTOGRÀFIC DE BORRIOL

El teixit associatiu local continua fent-se gran. Veïns i veïnes de Borriol, així com de poblacions del voltant, s'han agrupat per crear un col·lectiu fotogràfic. Entre els participants es troben tant aficionats com professionals de la fotografia. L'objectiu és aprendre sobre aquesta disciplina els uns amb els altres. Entre les activitats que tenen pensades organitzar es troben exposicions de fotos, eixides, tallers, etc.

No importen els coneixements previs, tothom pot participar-hi per millorar els seus coneixements i gaudir d'aquesta afició. Per

conèixer més informació sobre l'associació, podeu accedir al seu Facebook "FotoB" o escriure al següent correu electrònic: fotoborriol@gmail.com

LA MABO FINALISTA DELS PREMIS "EMPRÉN ESPORT" DE LA COMUNITAT VALENCIANA

Els premis "Emprén esport" són uns premis que concedeix la "Fundación Trinidad Alfonso" als projectes esportius dins de la Comunitat Valenciana. Hi ha 4 categories, i la MABO va participar en la de "Prescripció del esfuerzo-Integración del deporte adaptado".

De 70 sol·licituts en van escollir 5 per a la final, on estava el projecte de Borriol, que els representants de la MABO van defensar durant 10 minuts davant un jurat de 5 persones compostat per la presidenta de l'associació, un responsable del diari *Marca*, un membre del comitè paralímpic i un de l'empresa Lanzadera.

Finalment no van aconseguir el premi i van quedar en 4a posició.

El projecte presentat va ser el Campionat d'Espanya de curses per muntanya per a cecs, que se celebrarà el 2 d'abril a Borriol, dins dels actes de la MABO. El campionat d'Espanya constarà de 4 proves: Burgos, Borriol, Granada i Vistabella.

S'espera la participació de diferents equips vinguts de tota Espanya.

"ON ESTIC?" UNA INICIATIVA PER CONÈIXER BORRIOL

Seguint la línia de difusió patrimonial iniciada amb "Passejant pel Patrimoni", el passat 2016 l'Associació Cultural la Botalària engegà "On estic?". Una iniciativa destinada a despertar la curiositat i l'interès pel patrimoni històric de Borriol a través de les xarxes socials. Com molts ja sabreu es tracta d'un joc interactiu obert a tots els nostres seguidors de Facebook. Consisteix en la publicació en la nostra pàgina de Facebook d'una fotografia en detall d'algun element patrimonial de Borriol que deurà ser identificat pels participants. D'aquesta manera s'aconsegueix generar un diàleg on es van aportant dades que ajuden a conèixer l'element tractat. Així hem pogut saber un poc més sobre la història del Mas de la Penya, de Sant Vicent, del cinema de Blai o de les muralles de Borriol.

Què serà el pròxim? Estiguen atents i participeu, entre tots farem Cultura.

EL CONCURS FOTOGRÀFIC DE LA REVISTA LA BOTALÀRIA ES CONSOLIDA

Enguany hem celebrat el IV Concurs fotogràfic de la revista *La Botalària*. L'èxit de participació ens ha brindat més de 25 fotografies de temàtica variada en relació a espais emblemàtics del nostre poble. La selecció del guanyador ha estat complicada, ja que hi havien imatges de gran qualitat. La fotografia guanyadora és de propietat d'Elisa Ortega Tena, una original visió del poble des del campanar de l'església de Sant Bartomeu.

El premi consisteix en un diploma acreditatiu i una dotació econòmica de 100 €. La imatge ha estat utilitzada com a portada de la present revista.

La Redacció de la revista *La Botalària* agraeix a tots els participants d'aquest concurs i també els felicita per la qualitat dels treballs presentats. Convidem a tots a participar en properes edicions.



Hnos. Chiva C.B.
COMERCIO

C/ Sanchis Guarner, 9
12190 BORRIOL (CASTELLÓN)
Tel 964 321 118



PASSEJANT PEL PATRIMONI

Continuant amb la iniciativa "Passejant pel Patrimoni", al llarg del 2016 l'Associació Cultural la Botalària va organitzar dues noves excursions amb la finalitat de donar a conèixer el ric patrimoni històric de Borriol.

Així en la primera d'elles, anomenada "Els Forns de Cominells", vam visitar els forns de calç i ciment conservats en l'entorn del popular barranc. A més, de la mà de Jesús Babiloni, vam gaudir d'una interessant demostració de cocció de calç mentre apreníem els usos donats a aquest material pels nostres avantpassats.

Per la seua part, en "Capelletes i Carrers", va ser l'arqueòleg

Joan Palmer qui ens explicà l'evolució urbana del poble des dels seus orígens musulmans fins a l'explosió demogràfica del segle XVIII. Aprofitant també per comentar els orígens i les advocacions de les capelletes que esquitxen les façanes de Borriol.

És per això que, conscients de la bona acollida donada a "Passejant pel Patrimoni", desitgem donar-li continuïtat convidant-vos a que vos uniu a les pròximes excursions.

RECOLLIDA DE FOTOGRAFIES ANTIGUES 2016

Els passats dissabtes 30 de setembre i 7 d'octubre de 2016, l'Associació Cultural La Botalària, com en anys pretèrits, va dedicar

els respectius matins a la recollida de fotografies antigues de Borriol. El punt d'encontre és a la porta de l'Ajuntament: es digitalitzen les imatges, es pren nota de les persones que hi són, l'any de la instantània, la referència al moment immortalitzat i el nom del propietari. En la primera jornada es van presentar 36 fotografies, i en el segon dissabte 40. Totes elles de diferents propietaris i de temes variats: grups familiars, grups d'amics, celebracions, a Pasqua, en la festa de Sant Vicent, veïns al carrer, etc.

D'esta col·lecció es fa una selecció d'aquelles que reuneixen més qualitat per a la publicació: resolució, nitidesa, format, tema, entorn, etc., de tal manera que queden repartides entre tots els propietaris participants; la resta, queden a l'arxiu per a properes



publicacions o per a il·lustrar articles i ocasions apropiades.

L'apartat fotogràfic de la revista és un dels temes als quals la Redacció li posa major esforç i predilecció perquè sabem que és un dels més esperats i que crea major expectació.

Des d'estes línies volem donar les gràcies a totes aquelles persones que ens han confiat, en tots estos anys, les seves volgudes imatges. També volem invitar a que així ho facen tots aquells que en el seu

àlbum tinguen alguna fotografia antiga de Borriol que vulguen compartir.


PROJECCIÓ DEL DOCUMENTAL "PEP GIMENO BOTIFARRA, EL CANT DE LES ARRELS"

Al saló d'actes de l'Ajuntament, el passat 9 d'abril de 2016, es va realitzar la projecció-col·loqui del documental "Pep Gimeno

Botifarra, el cant de les arrels" amb la participació del productor.

Els borriolencs i borriolenques vam poder gaudir i conèixer la interessant història d'un "cantaor" que ha recuperat la música tradicional de les nostres terres. Una bona iniciativa per preservar i posar en valor la nostra cultura, la nostra música...

Esperem que aquesta projecció siga una de moltes més, per tal de donar suport als músics i persones del món audiovisual del País Valencià.



Julian Roco

tlf. 669459464
tlf. 964321493
c/ Colón, 46. 12190 BORRIOL (CS)

Pintura i decoració

- pintura d'alta decoració
- pintura industrial
- interiors
- lacats i envernissats
- empaperats
- restauració de façanes

- Crònica - Déjà Vu

Álvaro Sales Fabregat / Redactor del Levante de Castelló



La història de la política municipal a Borriol és cíclica, almenys la que hem viscut els darrers anys. Veure fer i desfer tants equips de govern en tan poc de temps s'ha tornat d'allò més freqüent en les últimes legislatures. Per això, el fet de negociar aliances per a trencar-les als pocs mesos ja no sorprèn ningú. És una tònica que, als que seguim de prop l'activitat política local i, com no, als veïns del municipi, ja no ens arriba de nou. És només un miratge. Un *déjà vu*.

Allò que als altres llocs és una excepció, ací s'ha tornat en una norma no escrita. Borriol no pot tindre un govern estable. Seria massa avorrit, no? No sé quina és la raó però els fets són els que són. Si a la crònica política de l'any passat contàvem que, després de les eleccions municipals del mes de maig, els grups de Compromís i Veïns de Borriol havien acordat participar en un executiu conjunt, allò ja és història. L'estabilitat no va amb Borriol.

Silverio Tena, de Compromís, va aconseguir l'alcaldia al rebre el suport dels dos regidors de Veïns i

el del PSPV. Compromís i Veïns van negociar un equip de govern, amb el suport extern dels socialistes, que va desbancar el Partit Popular de l'alcaldia després de quatre legislatures al govern. Veïns, a l'igual que van fer amb el PP en els dos acords que van subscriure al llarg del mandat 2011-2015, van adquirir diverses responsabilitats de govern. Tot això ja és història.

El pacte Compromís-Veïns va durar escassament vuit mesos. El portaveu de Veïns, Jordi Carballeira, va manifestar discrepàncies amb els seus socis a l'hora de treballar. Unes diferències que es van agegantar mentre negociaven el pressupost per a l'exercici 2016. Veïns van decidir trencar. Per contra, des de Compromís sempre han recalcat que totes les peticions de la formació de Carballeira estaven incloses en els comptes que estaven pactant els dos grups i que, finalment, no van arribar ni a tractar-se en el plenari.

Tena i Carballeira van tindre diversos enfrontaments al llarg de la legislatura passada, que

va estar marcada per l'escàndol de la depuradora. Els primers mesos de govern van suposar una espècie de treva, metafòricament parlant, que poc va durar. "Pareix que estiguen més còmodes a l'oposició. L'estabilitat no forma part del seu modus operandi", va dir Tena. Mentre, per a Carballeira "quan s'està a un equip de govern no podem estar tant de temps discutint". El trencament va obrir una nova etapa.

Des d'aquell moment, Compromís va perdre la majoria absoluta que li donaven els dos regidors de Veïns. El partit de Silverio Tena compta amb el suport del PSPV de Francisco Pastor, però segueix tenint un regidor menys que la suma del Partit Popular d'Iban Pauner i Veïns. Aquesta circumstància és la que ha marcat el ritme dels darrers mesos.

En poc més de quatre anys, Veïns ha donat suport i format govern amb els equips del PP, encapçalats per Adelino Santamaría i Iban Pauner, i de Compromís, per Silverio Tena. Ara, després de trencar amb Compromís i tensar la

corda al màxim amb Tena, pareix que l'afinitat amb el Partit Popular torna a estar present. Almenys, a l'hora de votar.

PP i Veïns tenen la cassola pel mànec. Ho saben ells i ho sap l'equip de govern. Bona mostra d'aquest poder és que els dos partits s'han unit diverses vegades per a oposar-se, per exemple, a reconeixements de crèdit per a pagar factures a proveïdors o modificacions del pressupost per fer front a despeses a proposta de l'executiu local. També van demanar conjuntament una modificació de les bases d'execució del pressupost per controlar més l'acció de govern, que els tècnics municipals van negar.

Si el fer i desfer aliances de govern no és cap novetat a Borriol, tampoc ho és posicionar-se en contra dels pressupostos proposats per l'altre. Li va passar a Adelino Santamaria, li va a passar a Iban Pauner i li està passant a Silverio Tena. Borriol porta els pressupostos prorrogats des de 2014. Durant la legislatura passada, amb Adelino Santamaria com a alcalde, van estar prorrogats tres anys. Un altre aspecte que es repeteix, independentment de qui mane. Tena va portar uns nous pressupostos a novembre de l'any passat que el PP i Veïns van rebutjar. Governos, aliances, posicionaments i assumptes per resoldre.

Mentre, l'activitat municipal continua. Els temes són els mateixos de fa anys, uns van avançant i els altres continuen parats. La construcció de la nova depuradora, bé, millor dit del col·lector que unirà la planta de Castelló amb Borriol, segueix sense ser encara una realitat. L'últim pas el va donar la Diputació de Castelló a novembre en anunciar que el projecte es licitarà finalment a principi d'any i les obres es portaran a terme al llarg de 2017, amb un pressupost aproximat és de 800.000 euros. Paral·lelament, l'executiu local va assegurar que emprendre accions judicials vers

l'administració provincial per les sancions que periòdicament imposa la Confederació Hidrogràfica del Xúquer al consistori pels vessaments d'aigües residuals de l'actual planta.

Mesos abans vam conèixer la resolució judicial del cas de la depuradora. L'exvicepresident de la Diputació de Castelló pel Partit Popular, Francisco Martínez, va ser condemnat a vuit mesos de presó i una multa de 12.600 euros per negociacions prohibides. La Fiscalia li demanava quatre anys per intentar, presumptament, beneficiar-se del projecte amb la compra i cessió de terrenys. La resta d'acusats, entre ells l'exalcalde Adelino Santamaria, qui sempre va negar conèixer cap pla per a que Martínez es poguera beneficiar, van ser absolts.

L'altra notícia que hem tingut de la planta van ser les sancions que l'EPSAR (Entitat de sanejament d'aigües) va imposar al consistori per no haver abonat la totalitat de les quotes del cànon de sanejament de l'aigua entre els anys 2012 i 2014. En total, 270.000 euros de sanció que van suposar un altre enfrontament entre l'equip de govern i l'oposició per la responsabilitat de no haver fet front a estes despeses durant l'anterior mandat. Finalment, tots els grups van acordar com i quan pagar la sanció. Ho faran en sis anualitats.

El pagament de factures ens porta inevitablement a un escenari conegut per tots: el deute. L'alcalde Silverio Tena va informar recentment que el deute municipal es va rebaixar en 780.000 euros durant el primer any i mig de legislatura. És a dir, en divuit va passar de 3'3 a 2'5 milions d'euros, aproximadament. Un 23'5% menys des de juny de 2015. A l'executiu estan contents per aquesta tendència, encara que saben que la situació heretada els merma la seua capacitat de maniobra.

No obstant aquestes xifres, la situació econòmica municipal continua sense ser la millor. Les mesures preses per l'equip de govern, com contindre la despesa o sol·licitar diversos pressupostos a l'hora de fer qualsevol contractació, tenen enfront una complicada realitat. El municipi segueix pagant els interessos bancaris del deute, demanats anys enrere, per exemple. A més, les arques municipals deixaran d'ingressar uns 80.000 euros anuals ja que els terrenys de sectors urbanístics no desenvolupats pagaran IBI rústic i no urbà.

En l'apartat d'assumptes desbloquejats podem ressaltar-ne dos. Per un costat, els quatre grups es van posar d'acord després de quasi un any de debat, per a ratificar la continuïtat de les obres de la urbanització l'Abeller per gestió directa. És el que volien els veïns. A més, l'executiu va fer les gestions oportunes perquè els bancs que tenien en propietat el solar on s'alçava la nau de l'antiga fàbrica de Leoni assumiren el cost del seu enderrocament i la posterior adequació de la parcel·la.

Comença un nou any i moltes coses continuaran igual. Allò que hem vist, es repeteix i es tornarà a repetir. Afinitats i estratègies que ens són familiars. Que se'n van i tornen. Que no són noves. Quin serà el següent pas? Si repassem l'hemeroteca potser trobem la solució. Eixa maleïda hemeroteca que en tantes dificultats sol posar a molts polítics de l'esfera estatal i que, a escala municipal, ens pot donar la clau del que pot passar els propers mesos. Només cal mirar enrere i repassar el que hem viscut, fer memòria i imaginar. Ens donarà una visió del que pot passar. Qui sap. Tal vegada ens vinga a la ment allò que ja hem vist i que potser tornem a vore en no massa temps. A Borriol, un any dóna per a molt.



Festa de Nadal de l'Escola d'Adults de Borriol // Foto: Lluïsa Ros

NOUS PROJECTES EDUCATIUS: L'ESCOLA D'ADULTS DE BORRIOL I L'ESPAI FAMILIAR CASTELL DE COLORS

 Lluïsa Ros Bouché

14 // ACTUALITAT

L'edifici polifuncional s'ha anat omplint enguany de propostes educatives des que, el 5 d'abril, s'iniciaren les classes per a adults en el llavors recentment creat *Centre Municipal de Formació de Persones Adultes* de Borriol. Mesos abans, havien començat les negociacions amb la *Conselleria d'Educació, Cultura i Esport* per mitjà del director territorial d'educació

Robert Roig i els inspectors de la zona encapçalats per Vicent Doménech, per tal que Borriol poguera gaudir d'una escola d'adults oficial. El primer requisit, un cop establerta la seu a l'edifici de la Primera Serrada, era situar al capdavant un dinamitzador que posara en marxa l'escola amb titularitat municipal. I així va ser, es va seleccionar Iris Martínez,

que havia dinamitzat i format a més d'un centenar d'alumnes en diversos grups —preparació per a l'obtenció del Graduat en ESO, Castellà, Valencià i Anglès—, des de la configuració de l'escola fins al final del curs 2015-2016.

La primera setmana de juny va arribar a l'Ajuntament la resolució de la Conselleria per la qual es

estética
Maria José

C/Rei en Jaume, 5 baix dreta - 12190 BORRIOL
T. 964 65 77 62 - 696 09 50 77



Professorat i dinamitzadora de l'Escola d'Adults de Borriol // Foto: Lluïsa Ros

concedia al nostre municipi la cotitularitat autonòmica del *Centre de Formació de Persones Adultes* com a extensió del *CFPA Germà Colon* de Castelló.

El curs 2016-2017 ha començat amb una dotació per part de la Conselleria de quatre professors que imparteixen, de dilluns a dijous, els cursos de Preparació per a l'obtenció del Graduat en ESO (GES1 i GES2), Pregraduat escolar (C1), Alfabetització, Castellà i Valencià per a nous nadius, Valencià bàsic i Valencià oral, preparació dels exàmens de la *Junta Qualificadora de Coneixements en Valencià* dels nivells elemental i mitjà, Anglès bàsic i Anglès elemental (A1) i Informàtica bàsica. El centre, a hores d'ara, compta amb més de 160 matrícules enregistrades.

I, a més a més, des de la vessant municipal del *Centre de Formació de Persones Adultes*, s'organitzen dues propostes cada divendres per tal d'afavorir la formació de les persones adultes de la localitat: la creació d'un Espai

d'Estudi tutelat per a donar suport a l'estudi dels alumnes del centre i la programació de tallers gratuïts en divendres, oberts tant per a alumnes com per a públic en general. En aquest sentit, cal destacar que s'hi pot accedir a partir dels 12 anys, amb la idea de fomentar també, des de l'escola d'adults, l'oci formatiu dels joves, que fins els 18 anys no poden accedir a la formació oficial del *CFPA*. La vacant de dinamització va ser coberta per Lluïsa Ros des de mitjans d'octubre de 2016 que, guiada per un estudi realitzat eixe mes per recollir els interessos dels alumnes de l'escola d'adults, ve programant des del passat novembre dos tallers mensuals oberts sobre temes diversos: internet i eines informàtiques; disseny gràfic; manualitats i creativitat; història, cultura i patrimoni de Borriol; món laboral; audició i expressió musical; escriptura i pintura...


Cohabita, al mateix edifici, un projecte educatiu per als més menuts anomenat *Castell de Colors*, un espai familiar de joc i

convivència destinat a famílies amb criatures de 9 mesos a 3 anys no escolaritzades. Actualment, són cinc —d'un màxim de 12—, les famílies que gaudeixen d'este espai de trobada que té lloc de 10 a 12 hores cada dimarts i divendres. S'ubica a una sala expressament condicionada per als més menuts que «juguen mentre tenen els pares a poca distància. Així, aprenen a conèixer amb altres infants i a tolerar la separació de la mare o del pare sense plors ni trencaments» i on «els adults comparteixen experiències i gaudeixen les seues relacions amb els fills i les filles. I entre totes les persones implicades en aquest projecte, intentem trobar els camins per a millorar la societat» segons explica Belén Pascual, l'educadora i psicòloga que encapçala l'equip de professionals que ha posat en marxa aquest projecte encetat pels usuaris el 21 d'octubre de 2016. Una proposta importada d'Almassora que ha trobat el seu lloc a Borriol gràcies al suport de la *Regidoria d'Educació* i l'*Obra social La Caixa*.

Araceli Balaguer Balaguer
Agente colaborador

C/ Doctor Portolés, 6 - 12190 Borriol
Tlfo: 964 32 13 69
Móvil: 616 94 66 00
E-mail: abalaguer@agentes.bancosantander.es

 Santander


Descubre las ventajas que la
 Cuenta 123 Pymes
tiene para ti



ENTREVISTA A

JOAN RAFAEL RAMOS,

NOMENAT MEMBRE DE L'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

 Elisa Ortega Tena

Joan Rafael és professor del Departament de Filologia Catalana a la Universitat de València, on va exercir el càrrec de director durant 7 anys. Està especialitzat en sintaxi i lingüística, camps en els quals ha publicat nombrosos estudis. A més, ha coordinat les Proves d'Accés a la Universitat de l'assignatura de valencià, i ha sigut president de la comissió examinadora de *Correcció de Textos* de la Junta Qualificadora. I ara, des del juliol d'enguany, membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Com ha viscut el nomenament com a acadèmic de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL)?

En principi, com un acte de responsabilitat davant de la societat valenciana i com una oportunitat d'ajudar la institució a consolidar-se en l'àmbit de la filologia. Però el que em va fer més il·lusió va ser comprovar que la gent de Borriol em felicitava efusivament i mostrava la seua alegria perquè un borriolenc formara part de l'AVL.

Quines són les principals tasques que duu a terme l'AVL?

L'AVL té com a objectiu principal l'elaboració de la normativa de la llengua dins del País Valencià. Les seues gramàtiques i els seus diccionaris ens indiquen com hem d'escriure i quines són les solucions lingüístiques més adequades segons la situació comunicativa en què ens trobem: l'ús de la llengua pot ser diferent segons si parlem o escrivim, o segons si estem en una situació formal (en una entrevista de treball, parlant en una reunió, fent classe, redactant un document administratiu, etc.) o en una situació informal (parlant amb els amics, escrivint un whatsapp, etc.). És un poc com la manera de vestir-nos: si ens trobem en una situació formal, solem anar ben vestits o mudats, seguint les convencions socials; en canvi, quan estem per casa, ens posem roba més arreu, ens sentim més lliures de les convencions.

Quin és el paper de l'AVL pel que fa a la política lingüística?

La política lingüística no és una tasca que s'ha d'assignar pròpiament a una institució acadèmica com l'AVL. De fet, això correspon a les institucions polítiques. Però sí que és cert que també pot tindre incidència en les polítiques lingüístiques. Des de l'AVL s'han denunciat públicament actuacions en contra de l'ús de la llengua, com ara el tancament de la ràdio i de la televisió valencianes, la poca presència del valencià entre els polítics o la falta de recursos en la promoció de la llengua en àmbits com l'educatiu, el jurídic i l'administratiu.

Es duen a terme campanyes de promoció lingüística amb altres institucions?

Sobretot durant els períodes dels governs anteriors s'ha intentat ajudar a suplir la falta de promoció del valencià amb convenis amb ajuntaments i diputacions. Actualment també hi ha convenis

“Anar a escola en valencià no és suficient per a mantindre la llengua amb plena vitalitat, cal usar-la plenament aprofitant i respectant l'expressivitat de la gent més vella, que en definitiva són els autèntics transmissors de la llengua”

firmats amb les universitats valencianes i amb altres institucions catalanes i balears, amb l'objectiu de promocionar i difondre la llengua.

Quina és la situació sociolingüística del valencià en general? I del valencià al poble de Borriol?

La situació del valencià és enganyosa. Tenim la percepció que la cosa va bé perquè veiem que a escola els xiquets aprenen la llengua. De fet, realment si comparem el coneixement de llegir i d'escriure que teníem els valencians fa trenta anys amb el que tenim ara, no hi ha color. Però hi ha una cosa molt preocupant: l'ús. Cada volta, tal com indiquen les estadístiques de la Generalitat Valenciana, encara que guanyem en coneixements de la llengua, anem perdent en ús. Els percentatges de persones que usen el valencià va disminuint i som incapaços d'assimilar lingüísticament els grups d'immigrants que ens arriben. Abans, els que venien de fora, en una generació, passaven sense problemes a parlar en valencià, ara opten simplement pel castellà. Ací mateix al poble, es nota entre la gent jove una interferència cridanera amb el castellà, que en alguns casos desvirtua el parlar tradicional: anar a escola en valencià no és suficient per a mantindre la llengua amb plena vitalitat, cal usar-la plenament aprofitant i respectant l'expressivitat de la gent més vella, que en definitiva són els autèntics transmissors de la llengua.

Quines actuacions es poden dur a terme des de les institucions locals per protegir i fomentar el valencià?

És molt important que els seus representants polítics parlen públicament en valencià i que la documentació administrativa de l'Ajuntament siga preferentment en valencià. Per tant, cal corregir les dinàmiques en què els documents apareixen únicament en castellà o en què les respostes a sol·licituds presentades a l'Ajuntament, fins i tot cursades en valencià, es fan en castellà. Si volem normalitzar la llengua, hem de projectar-la i poder utilitzar-la en totes les situacions, i això inclou també àmbits tan reticents com el de la Policia Local o el de la Guardia Civil. En definitiva, reivindicuem una igualtat lingüística amb el castellà dins del nostre territori, tal com preveu la mateixa Constitució espanyola i l'Estatut d'Autonomia.



Retrat de David Ros // Foto: Ivan Torres

ESPORTISTES LOCALS:

DAVID ROS BOUCHÉ

 Fàtima Meseguer Fabregat

Un any més hem decidit fer un xicotet homenatge a un esportista borriolenc, en concret, a David Ros Bouché. Aquest jove de 25 anys ens dóna a conèixer un esport minoritari i ens demostra com amb constància i esforç es poden acomplir a poc a poc grans somnis.

A nivell de club, David és porter d'hoquei línia. Actualment, forma part de l'equip HC Rubí Cent Patins de Barcelona.

Tot va començar l'any 2004 amb l'equip Club Patins Inline de Castelló. Més tard, vora l'any 2008, amb molt d'esforç l'equip aconsegueix estar en la primera divisió d'hoquei. Per raons personals, l'any 2012 es va canviar al Hockey Club Castellón i amb ells, va arribar a jugar la copa d'Europa.

Per a l'esportista, és en les pròximes temporades on comencen les sorpreses. La temporada 2014-2015 a Rubí guanya juntament amb el seu equip, la lliga. La següent temporada, guanyen la Copa de Rei a nivell nacional i és premiat com a millor porter de la lliga catalana. Finalment, l'any 2016 són segons en el campionat de la copa d'Europa.

Continuant amb el seu recorregut esportiu, a nivell de selecció espanyola, David Ros aconsegueix estar entre les màximes categories i gaudir de l'esport a un nivell molt elevat.

L'any 2010 juga el primer mundial junior. Al 2011, l'equip mou a Roccaraso per tal de jugar i guanyar la "world cup". L'aventura continua recurrent l'any 2014 Toulouse (França), l'any 2015 Rosario (Argentina), on queden en la sexta posició a nivell mundial, i tanquen la ruta l'any 2016 en Asiago (Itàlia).

Quin valor creus que socialment té l'esport que pràctiques?

David: L'hoquei és un esport minoritari que està poc valorat i té poc de suport socialment. Personalment, m'ho prenc com un *hobby*. Un temps del meu dia a dia en el qual intente gaudir de l'esport i dels meus companys. Tot i això, intente donar el màxim de mi a cada partit i a cada entrenament. Quasi ningú es dedica únicament a aquest esport ja que el benefici que traus no és monetari.



David Ros amb companys del "HC Rubí Cent Patins de Barcelona" sostenint la Copa del Rei de la temporada 2015-2016

Personalment, com vius aquesta experiència?

David: Per a mi viure aquesta experiència suposa un nivell de satisfacció molt gran. Estic content de jugar entre col·legues. Com que és un esport minoritari, tot el món es coneix, jugues contra amics i en amics.

Quins són els propers objectius del teu equip?

David: Aquesta temporada tenim un entrenador txec. Conjuntament, aspirem a guanyar la lliga, la copa i la copa d'Europa. Intentem lluitar per tot i arribar a un bon lloc en la classificació. Personalment, sóc el porter titular per a tota la temporada. Això em suposa un nivell d'esforç i implicació més alt. També, aquest any he començat amb la tecnificació de porters i és un projecte amb el qual m'agradaria continuar.

Sense més, acabem amb un xicotet incís de l'esportista que ens fa reflexionar al voltant del poc suport i valor social que tenen els esports minoritaris.

David: "L'aspecte a destacar d'aquests tipus d'esports és que com no es converteix en el teu treball, vas per motivació pròpia, per gaudir dels amics i desconnectar de la rutina. A parer meu, cal buscar això i aplicar-ho a cada activitat que envolta el nostre dia a dia, per ser un poc més feliços en allò que hem decidit fer".

Agraïm el seu temps i la informació a David Ros Bouché.



Teresa Moles eixint de la catedral de Perpinyà un Diumenge de Sants fa 60 anys // Propietat: Teresa Moles



BORRIOLENCES PEL MÓN: TERESA MOLES AGUT

 Maite Vidal Bernad

 David Roco Alafont

60 anys residint a Perpinyà

Enguany hem volgut entrevistar a una de les borriolenques pel món que més temps fa que se'n va anar del poble per viure una nova vida en un altre país, i allí es va quedar.

Què li va portar a viure a Perpinyà i com va arribar?

M'ho va proposar la meua tia, una germana de ma mare, que vivia ací a Perpinyà, perquè poguera conèixer França. Jo de seguida vaig dir que sí.

Vaig arribar allí amb molta il·lusió, perquè mai havia eixit de la província de Castelló.

Adaptació: clima, menjar, idioma, costums...

El clima no era el mateix que el de Borriol, això em va sorprendre i em va disgustar un poc. Fa molt de vent (Tramuntana), un vent molt fort, potent i desagradable.

Pel que fa al menjar, vaig començar a viure a casa de la meua tia, que era una bona cuinera, per tant, no em va costar gens acostumar-me.

L'idioma em va costar més perquè quan vaig anar ja era un poc major. Encara tinc l'accent espanyol, cosa que no em preocupa perquè és un signe d'identitat.

Com és la seua vida actualment?

Ara estic encantada de la vida, sóc jubilada, vaig a una coral a cantar i fins fa poc anava a ballar sardanes, però el meu club sardanístic ha plegat.

Abans de jubilar-me, em dedicava a cosir a casa d'un sastre que coneixia el meu cosí, per eixe motiu em vaig quedar a França.

Què portaria de Borriol a Perpinyà? I què portaria de Perpinyà a Borriol?

Les festes de Sant Antoni. I d'ací el ball de la sardana.

Què és el que més li agrada de Perpinyà?

La processó del Divendres Sant, tot i que no és tant bonica com la de Borriol.



Maria Personat, Teresita Pallarés i Teresa Moles
berenant a un maset de la partida Arborcer. Any 2009.
Propietat: Teresa Moles

Quan de temps fa que no viu la festa de Sant Antoni a Borriol?

Vaig tornar a Borriol pel mes de gener, fa 18 anys. Van anar la meua amiga Carmen la Sansana i jo. Vaig quedar emocionada quan vaig veure als xics del carro de Sant Antoni tan mudats, tan joves i tan guapos.

Quina relació té amb Borriol? (Parla sovint amb la gent d'ací, ve prou...)

Borriol és el meu poble i he anat moltes vegades de visita. Tenia moltes amigues que encara ho són (les

que queden). Mantinc encara el contacte telefònic varies vegades a l'any. Pense que Borriol ha canviat molt en estos darrers anys, però aquest canvi ha sigut per a bé. Ha prosperat i s'ha fet molt gran. Els meus records de Borriol, tots són bons. Vaig passar la meua joventut allí!

Moltes gràcies per la seua col·laboració perquè, com vosté mateixa ens ha dit en la carta manuscrita plena de records que ens ha enviat, es nota que ho ha fet amb tota l'estima del món.

SUPER VALLS

c. Rey Don Jaime, 9 · Tel. 964 321 276
BORRIOL





Fotografia circumpolar amb el poble de Borriol // Foto: Ivan Flor



Retrat de Ghulam Haider al jardí de Sant Vicent // Foto: Ivan Torres



NOUS BORRIOLENCs: GHULAM HAIDER

 Merxe Vilarrocha Bernad

Origen: Lalamusa, Pakistan
Residència a Borriol: 5 anys

Comencem amb un joc. De quin país vénen el nostres nous Borriolencs?

Efectivament, del Pakistan. Té més de 160 milions d'habitants, la majoria dels quals són musulmans. L'islam n'és la religió oficial. La paraula *Pakistan* és un acrònim ideat per Choudhary Rahmat Ali, que en urdú vol dir 'país dels purs'.

D'este país tan llunyà per a nosaltres són Farzana Kousar i Ghulam Haider, un matrimoni encantador que van tindre l'amabilitat d'obrir-nos les portes de sa casa perquè tots els coneguem un poc millor.

Anar-se'n del seu país no degué ser una decisió fàcil, per què van decidir immigrar a Espanya?

Perquè al nostre país estava, i està, tot molt car i encara que tinguérem treball no podríem comprar prou menjar per a tota la família. Un amic em va dir que ací si una persona treballava podia viure millor. I vaig decidir immigrar a Espanya.

Coneixia algú a Espanya?

Sí, jo tenia una amic treballant ací i ell em va enviar un contracte de treball al 2004 i vaig vindre a treballar per poder enviar diners a la meua família. I ja no he tornat a eixir d'Espanya.

De què era el contracte?

Era de peó a l'obra i, després em va contractar una empresa de Madrid per instal·lar una canonada de gas. I així va ser com vaig arribar a Borriol.

Quan de temps porten ja vivint a Borriol?

Ja fa cinc anys. Quan vaig vindre ací a treballar ja vam vindre tota la família, Farzana la meua dona, i els meus quatre fills, tres xics i una xica.

Quan vam acabar la feina del gas, el meu fill menut estava estudiant a Castelló i vam decidir quedar-nos perquè ell continuara estudiant i perquè ens agradava molt viure en este poble.

Què és el que més els agrada de Borriol?

Ens agrada la gent, és molt bona gent. Al principi, quan no ens coneixien, eren més distants, normal, no sabien com érem. Però ara ja tenim molts amics. Els millors amics són Encarna, Manolo, Consuelo i Edu, i la seua amiga Pili.

La gent de l'ajuntament també han sigut molt bons amb nosaltres. Geles, Blanca... Tots ens han ajudat molt.

I també ens agrada Borriol perquè és molt tranquil i poc sorollós.

Quines coses els sorprenen de les nostres costums o festes?

La primera vegada que Farzana va vindre era estiu i les xiques anaven en pantalons curts, faltes molt curtes, en tirants i ella no sabia on mirar, li resultava molt violent.

Una festa que ens va sorprendre molt van ser els bous, no ho enteníem però ara ens agrada molt anar al carrer Colon o a la plaça a vore l'espectacle. El meu fill té un vídeo torent al carrer Colon el 2012.

Em va contractar una empresa de Madrid per instal·lar una canonada de gas. I així va ser com vaig arribar a Borriol.

Com vos heu adaptat al clima, el menjar, la llengua...?

El clima és igual que el de Pakistan. Respecte a la llengua el castellà ja el dominem però el valencià ens costa molt. El menjar sí que és molt diferent, nosaltres utilitzem moltes espècies, i ens agrada el menjar molt picant. Per a nosaltres també era estrany menjar tant de peix com es menja ací, ja que vivíem a 1000km de la mar i no estàvem acostumats.

De quina zona del Pakistan són?

Venim de Lalamusa, que és una ciutat menudeta com Castelló. Com ja he dit està a 1000km de la mar i era molt difícil aconseguir peix. Per això, ara sempre que podem mengem peix.

I també ens agrada molt anar a passejar per la mar i banyar-nos. Però Farzana no porta banyador i li fa vergonya anar a l'estiu quan la platja està plena, així que anem ara que no hi ha ningú.

No és feta banyador perquè són musulmans?

Sí, som musulmans i tenim les nostres creences. No mengem porc, ni bevem alcohol. Resem tots els dies cinc vegades i el divendres sis. Seguim el que diu l'Alcorà.

Han pensat en tornar al Pakistan?

Farzana sí que té ganes, allí està la seua família i sempre enyora molt la nostra terra. Jo també, però no m'agrada el govern del meu país. Ací la llei és igual per a tots, allí no, els rics tenen una llei i els pobres una altra.

Ací a Espanya tots tenen els mateixos drets, i donem les gràcies perquè els estrangers també.

Han pogut tornar alguna vegada a visitar a la família?

No, la meua dona i jo des que vam eixir no hem pogut tornar, els bitllets són molt cars i eixos diners els necessitem per menjar, pagar la casa, l'aigua, la llum...

La nostra filla sí que va poder tornar i va estar dos mesos visitant a la família.

Quines coses vos agradaria poder portar de Pakistan?

Farzana, de seguida, ens diu que la roba de Pakistan i l'arròs, ja que l'arròs de Pakistan que venen ací és molt car i no té el mateix sabor. Allí quan cuinàvem arròs perfumava tot el carrer.

Sols queda agrair l'amabilitat amb què ens van tractar, i el regal que ens van fer. Moltes gràcies !

Venim de Lalamusa, que és una ciutat menudeta com Castelló. Com ja he dit està a 1000km de la mar i era molt difícil aconseguir peix. Per això, ara sempre que podem mengem peix.



Representació teatral de la possessió de la Baronia de la Poble Tornos // Foto: A. C. La Balaguera

XXI JORNADES CULTURALS DE LA PLANA DE L'ARC A LA POBLA TORNESA

✍️ Laura Nebot Roig

Els passats 21, 22 i 23 d'octubre van tindre lloc les vint-i-unenes Jornades Culturals de la Plana de l'Arc al municipi de la Poble Torns. Va ser un cap de setmana ple d'actes culturals que van reunir vora 160 persones. El rector de la Universitat Jaume I, Vicent Climent Jordà, va ser l'encarregat d'inaugurar les esmentades jornades; i, seguidament, Vicent Martí Centelles, un jove d'aquest municipi que treballa actualment a la Universitat d'Edimburg, va delectar als assistents amb la conferència inaugural sobre química en el medi ambient i en la salut.

Aquest mateix dia també van tindre lloc les inauguracions de les cinc exposicions que estarien obertes al públic durant tot el cap de setmana de les jornades. Les exposicions eren de temes diversos, però tots relacionats amb la nostra cultura, el nostre entorn i, sobretot, les nostres tradicions. Les exposicions eren les següents: *La cultura de la mel* (utensilis d'abans i d'ara per a recol·lectar la mel); *Colors de la litúrgia* (peces de roba relacionades amb l'església i la religió); *Peses i mesures tradicionals*; *Imatges* (fotografies antigues del poble i les seua gent), i *Llauradors i picapedres* (antigues eines dels treballadors del camp).

El dissabte, durant tot el dia es van succeir un bon nombre de lectures de comunicacions d'allò més interessants com, per exemple, sobre la Unió Musical de la Poble Torns, els espais de joc perduts a Borriol, la música a la nostra terra, o el Pla de l'Arc i el Pla de Vilafamés en l'època romana, entre d'altres. També durant la jornada del dissabte, Robert Roig Marzá, Director Territorial d'Educació de Castelló i natural de la Poble, ens va oferir la conferència *Treball: Estudis i "Chupa Chups"*.

De vesprada també van haver-hi jocs tradicionals per als xiquets al pati de les escoles. Els infants s'ho van passar d'allò més bé, fins que la pluja va fer presència i es va haver de suspendre tot aquest divertiment. Mentrestant, al saló multiusos seguien les lectures de comunicacions i, a més, el Grup de Danses el Peiró de la Poble Torns va presentar el CD "Per Masos i Viles"; una recopilació de jotes, seguidilles i fandangos de diversos pobles del voltant. Finalment, es va acabar amb un *bureo*.

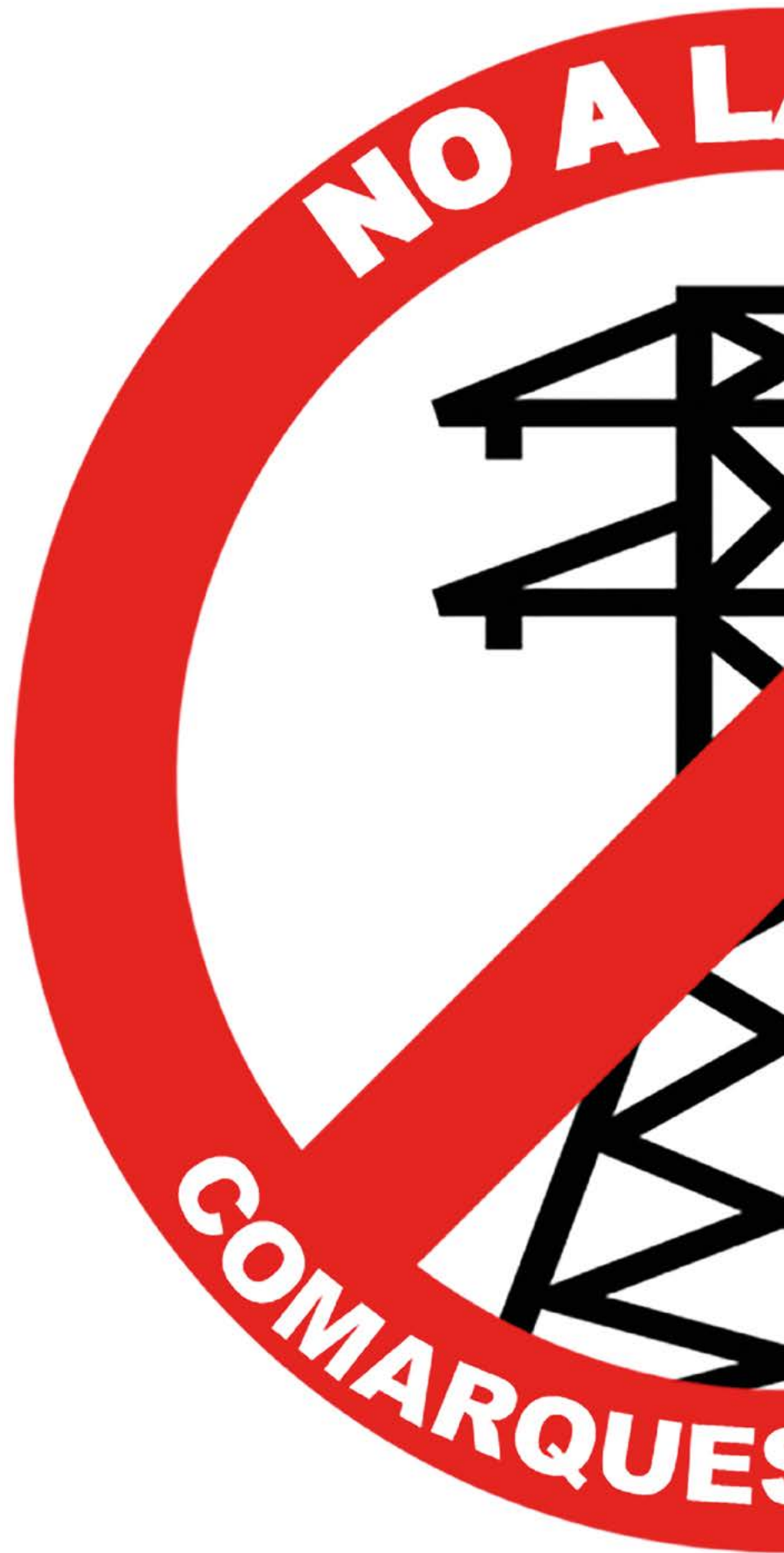
Arribem al diumenge, l'últim dia de les jornades, però no per això el menys important. De bon matí, els actes es van iniciar amb una pujada a l'Ermida de Sant Joan de

la Vila, on Amat Bellés i Joan Mateu van parlar sobre aquesta ermita i sobre el seu entorn.

Seguidament, tenia lloc un dels actes més populars de les jornades: la festa de carrer, en la qual van participar un gran nombre de joves del poble que es van implicar de tot cor. Aquesta festa consistia en un teatre pel carrer d'Enmig on es representava la possessió de la Baronia de la Poble Torns. Per acabar la festa de carrer, el grup de Danses el Peiró, juntament amb algunes i alguns alumnes de l'escola del poble, van ballar a la Plaça del Portal.

La cloenda de les jornades va tindre lloc amb un dinar de germanor, i allí mateix, es va posar fi a les vint-i-unenes jornades culturals a la Poble Torns del 2016 i es va passar a donar la benvinguda a les vint-i-dosenes jornades culturals que el poble de Vilafamés haurà de començar a organitzar per al proper any.

Per concloure, caldria remarcar la importància que tenen aquestes jornades en el nostre entorn, ja que són un mitjà per apropar la cultura als pobles i conservar-la com un tresor molt valuós que forma part de la nostra identitat. No hem d'oblidar mai les nostres arrels i d'on venim, ja que això ens ajudarà a entendre el present en què vivim.





NO A LA MAT

LA SETENA GENERACIÓ I EL PRINCIPI DE PRECAUCIÓ

 **Asier Merino (Plataforma No a la MAT)**

Els iroquesos, confederació de nacions aborígens del nord d'Amèrica, empen el principi de la setena generació; quan han de prendre una decisió es plantegen com afectarà a les generacions futures, tot arribant fins a la setena. Si veuen que l'acció que estan estudiant dur a terme provocarà un empitjorament del món que rebran en herència les generacions futures, la descarten. D'alguna manera este patró es repeteix en moltes altres cultures aborígens. En la nostra, no.

No és que no ens importe com estarà el món d'ací tres-cents anys, és que sembla que no ens importa ni tan sols com serà el món en què naixeran les nostres nétes.

A les nostres comarques la darrera amenaça pren la forma d'unes torres que deixen en ridícul als molins a què s'enfrontava el Quixot, ja que estem parlant d'una altura mínima de 40 metres i màxima de 70. A més, a banda i banda de la línia s'obriria un talle-focs de 50 metres d'ample.

La línia de molt alta tensió Morella-la Plana que pretén construir Red Eléctrica de España amb l'ineestimable suport del govern de l'Estat (no se sap ben bé on comença un i on acaba l'altre; són pràcticament indestriables) obriria una cicatriu de vuitanta-sis quilòmetres al territori que ens acull (després de parlar dels pobles indígenes, i recordant la carta del cabdill Seattle "Nosaltres som una part de la Terra", no em sembla adient parlar del "nostre" territori). Estos vindrien a sumar-se als que ja estan acabant de

construir-se i que formen part de les línies Morella-Mesquita i Morella-Alcanyís.

Esta línia s'emmarca en un megaprojecte que pretén interconnectar tots els estats de la UE i connectar-los alhora amb el nord d'Àfrica i el Pròxim Orient. Les línies de molt alta tensió són línies per a transportar energia a grans distàncies, i no responen a una necessitat de fornir energia a un territori (en este cas les nostres comarques tenen capacitat de produir més energia de la que s'hi consumeix) sinó senzillament a un desig d'enriquir-se especulant amb l'energia.

Però és que si no fóra prou argument el fet que es tracta d'una infraestructura innecessària i amb uns enormes impactes sobre el medi, la vida silvestre, el turisme o l'economia, encara n'hi ha un altre que ve a acabar d'adobar la qüestió: la nostra salut.

És cert que hi ha molts informes que diuen que no han pogut trobar una relació entre camps electromagnètics i afeccions a la salut; també és cert que la OMS no ha passat de qualificar a estos com a "possibles" cancerígens. Però no és menys cert que molts d'eixos informes han estat finançats directament o indirecta per la pròpia indústria de l'electricitat o de la telefonia (els telèfons mòbils i les xarxes wi-fi generen el mateix tipus de radiacions que les línies MAT), cosa que sembla una llavor de dubte al respecte dels seus resultats. A més, també hi ha altres informes i estudis rigorosos, com per exemple l'informe Bioinitiative (disponible online en

anglès), que sí que han trobat una relació directa entre l'exposició a este tipus de radiacions i afeccions a la salut tan greus com càncer, leucèmia infantil, alzheimer, etcètera. Estos informes recomanen una distància mínima entre línies d'este tipus i zones habitades d'un metre per kV.

L'empresa i els seus acòlits argumentaran que quatre informes no poden pesar més que quatre mil, que no està demostrada la relació (d'igual manera que la indústria del tabac presentava informes que negaven la relació entre tabac i càncer de pulmó o que, malgrat estudis tan demoledors com el de Gilles-Éric Séralini, encara no s'accepta la perillositat dels transgènics). Diran que això és pseudociència, reaccionant com reaccionaven els defensors del geocentrisme ptolemaic front a Copèrnic. Però, resulta que el Consell Europeu convida als estats membres a utilitzar el principi de precaució, segons el qual, si hi ha sospites que alguna actuació generarà problemes a la població, es busca una alternativa.

Vos imagineu que s'invertiren els quaranta-quatre milions d'euros que estan pressupostats per a este tram de línia en instal·lar plaques solars sobre les teulades de tots els pobles per on passa? Quanta energia passaríem a generar de forma neta, i quantes emissions des de la central tèrmica del Serrallo ens podríem estalviar?

Quin dia començarem a tindre en compte no ja la setena generació, sinó almenys la generació zero?





Recollida de signatures No a la MAT a la setmana cultural i de la joventut de Borriol // Foto: Colla l'Espígol

NO A LA MAT

LA MAT A BORRIOL I LA LLUITA PEL FUTUR

✍ Assutzena Santamaria i Luna

32 // ACTUALITAT

Aquest tram de la línia de molt alta tensió (MAT), sobre el qual parla el company Asier, travessarà 17 termes municipals de les comarques castellonenques amb una forta afecció mediambiental, ja que passarà per diferents paratges naturals, alguns ben coneguts pels borriolencs, com són el Mollet o Sant Miquel i per espais de la Xarxa Natura 2000 afectant a diferents zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) i llocs d'interés comunitari (LIC), així com a cinc microrreserves de flora, una reserva de fauna, una cova catalogada i àrees de nidificació d'espècies en perill d'extinció.

Aquest darrer és el cas de Borriol, ja que està previst el pas de la MAT per la Serra, on va decidir fer el niu una de les poques parelles d'àguila perdiguera que n'hi ha. Si es duu a terme la instal·lació, aquestes escasses aus podrien col·lisionar amb la línia o electrocutar-se.

A banda del seu pas per una zona tan emblemàtica per als borriolencs com és la Serra, també passarà per prop d'urbanitzacions com Masia Gaeta o de la Cova de les Ferreries, entre altres. Podeu consultar el traçat complet pel nostre terme a la pàgina web de l'Ajuntament.

Pels motius esmentats i amb la intenció de mostrar el rebuig a aquesta infraestructura i intentar minimitzar els efectes negatius sobre el territori i la gent que l'habita, tant l'ajuntament, com diverses associacions com ara l'Associació Cultural La Botlària, la Colla Naturalista Espígol o l'Associació Anar Fent (vinculada a la FAB) i fins i tot particulars, van presentar en el seu moment al·legacions al projecte de la MAT.

Paral·lelament, i considerant que en general la informació de què disposava la gent sobre la MAT era mínima, la Colla Espígol i la FAB van decidir convocar una





Torre d'alta tensió al terme de Borriol // Foto: La Redacció

reunió informativa a l'ajuntament. A la reunió, que va tindre lloc a principis de juliol, es va convidar com a ponents als companys de "No MAT Vilafamès" que porten treballant amb el tema des de fa uns quatre anys. La reunió va ser un èxit de participació, ja que va acodir molta gent, la majoria d'altres pobles afectats. Però la sorpresa va ser que el que, en principi, només havia de ser una reunió informativa es va convertir en el germen de la "Plataforma No a la MAT Comarques Castelló", d'àmbit provincial, que es va constituir dues setmanes després amb la redacció d'un manifest.

Des d'aleshores, a la plataforma (i, per tant, al manifest) s'han adherit la majoria dels ajuntaments afectats (entre ells, finalment, Borriol), així com altres que no ho estan directament i diverses associacions culturals i ecologistes, partits polítics, així com persones a títol individual.

Durant aquests mesos la plataforma ha dut a terme diferents accions, entre elles col·locació de tauletes d'informació i recollida de signatures d'adhesió al manifest (a Borriol se'n van recollir durant la setmana cultural i la FAB),

reunions informatives i assemblees als pobles afectats pel traçat i a altres que ho han sol·licitat, edició de tríptics informatius i de banderoles "No a la MAT" per penjar als balcons, recopilació d'informes sobre els efectes de les línies d'alta tensió sobre la salut, establiment de contactes amb altres plataformes relacionades amb les MAT d'altres territoris i amb megaprojectes que afecten al territori i la seua gent, i altres.

També s'ha creat una pàgina de Facebook (<https://www.facebook.com/nomatcastello>) i un compte de Twitter, per compartir les activitats de la plataforma, informes diversos i altres informacions que es consideren d'interés general. Si voleu estar informats, només heu de seguir-les.

Fins i tot, alguns membres de la plataforma es van desplaçar a Brussel·les a començament de novembre i van mantindre una reunió al Parlament Europeu per explicar els motius de l'oposició a aquesta infraestructura i demanar la seua paralització. I aquesta reunió va donar els seus fruits, ja que la petició de la plataforma es debatrà a la Comissió a finals de gener.

Esperem que els nostres representants a les institucions europees tinguen el seny suficient per tindre en compte almenys la generació zero. Però no deixem de somiar que algun dia, en les decisions que afecten a generacions futures, els països suposadament desenvolupats actuaran com ho fan altres cultures i tindran en compte fins a la setena generació.

PANADERÍA - PASTISSERIA

REI EN JAUME

Rei en Jaume, 10

Tels. 964 322 009

964 321 950

12190 BORRIOL (Castelló)



1. Tall del bancal on es localitzaren els enterraments // Fotos: Neus Arquer

EXCAVACIONS A LA NECRÒPOLIS ANDALUSINA DEL PALMAR (BORRIOL, PLANA ALTA). CAMPANYA 2016

✍ Neus Arquer i Gasch

✍ Carme Coch i Ferriol

Aquest darrer any 2016 s'ha portat a terme una intervenció arqueològica d'urgència, plantejada i gestionada per l'Ajuntament de Borriol. Els seus objectius han sigut la documentació i preservació de les restes humanes, en perill de pèrdua localitzades a la partida del Palmar. Es tracta de diversos enterraments descoberts recentment al terme municipal que per la proximitat del llit del riu estaven patint un procés continu d'erosió.

La partida del Palmar se situa a l'extrem meridional del corredor de Borriol, entre el riu Borriol (al sud-est) i la població (a l'oest), a una distància de 9,2 km de la costa i una alçada aproximada de 160 m sobre el nivell del mar. En aquesta partida es té constància de l'existència d'una vil·la romana, tot i que pel moment es desconeix la localització exacta. D'altra banda també cal destacar la

proximitat del jaciment Ibèric de les Forques, quedant al sud oest i no molt allunyats el jaciment del Bronze del Molinàs i les pintures rupestres de la Joquera.

Cal esmentar dues intervencions anteriors que pensem que poden relacionar-se amb les restes humanes excavades a la campanya del 2016. D'una banda l'any 1984 es va realitzar un sondeig a les proximitats de l'actual camp de futbol documentant-se una sepultura, en la qual el difunt presentava el cap descansant sobre una *tegula* (*teula de cronologia romana*). D'altra banda, l'any 1997 es va realitzar un sondeig amb motiu de la construcció de la CV-10 en la zona més pròxima al riu, que va proporcionar restes d'una altra tomba, en aquest cas, saquejada. En cap d'aquestes excavacions es van documentar objectes que pogueren relacionar-se amb els aixovars dels enterraments.

En aquesta darrera intervenció s'han excavat un total de sis sondeigs que han permès documentar i conservar restes humanes pertanyents a huit individus, tot i que en la majoria dels casos només es conservava el crani, havent desaparegut la resta de l'esquelet, a causa de l'erosió produïda per les riuades.

Les tombes són fosses individuals excavades sobre el nivell natural. Presenten una planta rectangular estreta, adaptada a l'anatomia del cadàver i una orientació nord-est/sud-oest, amb la zona del crani al sud-oest i els peus (només conservats en el cas d'una de les tombes) al nord-est. Estan disposades ordenadament, formant almenys dues filades d'enterraments paral·lels al barranc i al Camí dels Arriers, relativament espaiats entre si (des de 70 a 90 cm).



2. Procés d'excavació dels sondeigs



3. Inhumacions al tall del bancal. Una d'elles presenta un fragment de *tegula* sobre el crani.



4. Enterrament quasi complet localitzat a l'interior del bancal.

Les dades que tenim respecte al cobriment de les sepultures són molt escasses, ja que sols es conserven algunes restes de material constructiu, com ara lloses o rajoles, que no guarden la seua posició original. Cal destacar la presència en l'interior d'una de les tombes d'un fragment de *tegula* indicatiu de la possible reutilització d'elements procedents de la propera vil·la romana del Palmar.

Un dels enterraments excavats es troba quasi complet, donant la possibilitat de documentar amb fiabilitat el ritual d'enterrament que presenta les característiques pròpies del món funerari musulmà.

El ritus utilitzat destaca per la seua senzillesa: s'excava una fossa sobre la que es deposita directament el cadàver que es cobreix amb lloses i altres materials reaprofitats per senyalitzar la seua localització. Les fosses, estretes i ajustades a les dimensions del cadàver, estan realitzades expressament, en el moment de la mort de l'individu. Es deixen espais en buit entre els enterraments, bé destinats a la circulació per l'espai funerari o bé reservant el lloc per a un enterrament posterior (tot i que açò últim, de moment, no és demostrable).

A l'interior de les tombes no es deposita aixovar. Els cossos presenten signes clars d'amortallament (peus i mans entrellaçats i clavícules juntes) i es troben generalment disposats en posició decúbit lateral dret (és a dir, amb el cos de costat), sempre amb el cap decantat a la dreta i perfectament orientat al sud-est.

Tot indica una planificació i organització prèviament establerta de l'espai funerari, probablement situat fora del nucli d'hàbitat, però pròxim a ell. Pel moment no coneixem l'emplaçament de l'alqueria o alqueries islàmiques relacionades amb la necròpolis, però la presència de materials reaprofitats d'època romana procedents de la propera vil·la del Palmar podria estar indicant una relació territorial amb aquesta zona.

És clara la continuïtat de les dues filades de tombes documentades, tant cap al nord com cap al sud, i també hi ha evidències de l'existència de diverses filades més, observant-se la presència de restes òssies a la cantonada nord-oest del bancal. Es pot parlar, per tant, de l'existència d'una necròpolis de certa importància, tot i que hi haurà que esperar a futures intervencions per conèixer la seua extensió.

Per aquest motiu i de cara a una protecció del jaciment creiem necessari portar a terme noves intervencions a la zona. En primer lloc, per tal d'excavar possibles tombes localitzades al tall del barranc, no detectables a simple vista però en perill de destrucció. En segon lloc, per poder establir els límits del jaciment i conèixer la seua extensió, amb l'objectiu de protegir-lo.

Bibliografia

ALLEPUZ, X. 2003: *Des de la prehistòria fins al Mon Ibèric. Borriol Vol. I.* Castelló, 249-250.

ARASA, F. 1995: *Territori i poblament en època romana a les comarques septentrionals del litoral valencià.* València. Tesi Doctoral inèdita.

MELCHOR, J.M. 1993: *Memoria científica prospecció arqueològica variante comarcal 238 (Borriol Sur-Pobla Tornesa Norte).* Inèdita.

MELCHOR, J.M. 1997: *Excavació arqueològica (2a Fase). Variante de Borriol- Castellón.* Inèdita.

POLO, M. 2007: *La necròpolis Hispano-musulmana de la partida del Lledó (Castellón), Actas del IX Congreso Nacional de Paleopatología.* Morella, pp.279-281.

- Opinió -

BENEFICIS DE VIURE EN UN POBLE

 **Macarena González Vañó**

Se sol parlar sobre els avantatges de viure en un poble en contraposició als inconvenients, però el que pretenc és centrar-me en els efectes positius que té per a la infància. Fa una mica més de set anys que vivim a Borriol (gairebé tota la vida de la meua filla petita), i la raó principal per escollir un poble xicotet va ser evitar l'estrés d'una ciutat, i proporcionar experiències de llibertat als nostres fills.

Si he de ser sincera, teníem més opcions, però diversos factors van confluïr perquè ens instal·làrem aquí i començàrem a construir de nou una vida. La idealització de la vida en un poble xoca amb les complicacions que es troben, però considere que tenim la suficient capacitat d'adaptació per a integrar-nos i, alhora, mantenir la nostra intimitat i forma de fer les coses.

Quan pense en nens que van i vénen sols des d'abans dels 10 anys i en la riquesa dels jocs i les relacions de carrer, m'adone que així és com estem preparats per a desenvolupar-nos des del punt de vista evolutiu. Hi ha destreses i habilitats que no s'adquireixen en activitats extraescolars o davant una pantalla, de vegades "les coses no poden ser d'una altra manera" perquè contradir la "naturalesa" humana té conseqüències negatives.

Major llibertat, més autonomia en les decisions, millor salut ambiental, natura propera ... des del meu punt de vista, aquests són els principals beneficis per al creixement dels nens: és de sentit comú. La renúncia a la vida en una urbs ens acosta més a una realitat que molts només coneixen quan van a passar un cap de setmana a

casa dels avis o a l'hotel rural. Sent gairebé nouvinguda, em costa fer el pas, però al meu entendre, i tot i la proximitat respecte de Castelló de la Plana, Borriol conserva intactes moltíssims atractius naturals, urbanístics, etc; els vam descobrir des del primer moment, tot i que l'afecció ha anat arribant a poc a poc.

Vida en un poble: més enllà de la proximitat

És precisament aquesta proximitat la que permet participar molt activament en diferents activitats i propostes que es generen. Se sol dir que als pobles les persones són més amables i generoses, encara que aquestes característiques són universals i les podem trobar en altres llocs.

Això sí, si es vol, es té més temps, a causa de la reducció de distàncies i a formes d'oci menys estructurades; i aquest temps el podem dedicar als altres, o a nosaltres mateixos.

El doctor Corraliza va estudiar els efectes desestressants per als nens de l'anomenada "naturalesa propera" (parcs arbrats, patis d'escola verds), i va publicar els resultats aquí. És obvi que per a aquells que tinguen possibilitat de contacte proper amb l'altra Naturalesa ("l'original") aquests efectes podrien ser més notables.

Per als nens, és millor el poble o la ciutat?

No seria just afirmar en termes absoluts. Per prendre una decisió es valoren moltíssims factors. A més, per tenir en compte alguns dels beneficis esmentats, també entra en joc el paper facilitador

dels pares. Encara que es visca en un lloc petit, si la mare o el pare no permeten als seus fills viure experiències pròpies i enriquidores, els avantatges no s'activen, però això és un altre tema.

En una ocasió vaig escriure un post anomenat "Si se acaba el juego libre, se acaba la infancia", del qual rescate aquestes frases:

'Para que tengáis un poco más claro qué se puede conseguir JUGANDO: los niños se entrenan en relaciones sociales, resuelven conflictos, toman decisiones, hacen ejercicio, etc. Se equivocan, aciertan, se vuelven a equivocar, viven, experimentan su vida, disfrutan y... son felices'.

Esmente això perquè un dels factors de més pes per escollir aquest tipus de vida va ser precisament que pogueren tenir llibertat, que trobaren les seues pròpies fortaleces gràcies a un contacte més directe amb el carrer i els companys o amics; sense que els adults tinguérem algunes de les pors que em consta que assalten a altres pares i mares a la ciutat. Temors que, d'altra banda, pot ser que siguen infundats o, com a mínim, són evitables tenint sentit comú.

Fa anys un company de feina em deia "uno no es de dónde nace, sino de dónde paca", així que encara que jo només em considere "filla" adoptiva d'aquest poble, pot ser que els meus fills siguen "part de", o almenys ho senten així. Em queda poc per afegir, excepte que a vegades m'envaeix un sentiment de felicitat en comprovar que ells han pogut gaudir d'una infància semblant a aquella que molts enyorem perquè se'ns va permetre ser NENS.



Vistes del carrer Major des del Campanar // Foto: Joan Palmer

- Opinió -

PER LES SENDES QUE ARA XAFE

 **Vicent Peris Gorris**

D'un temps ençà, estem coneixent com les nostres sendes tornen a quedar netes sense que la brossa pugui apoderar-se d'elles. Aquestes tornen a ser importants vies per conèixer els diferents punts del nostre i d'altres termes, encara que en ocasions, amb el nom canviat. L'afició en augment de la pràctica esportiva ha fet que tornen a ser dibuixades i recuperen la vàlua que sempre hi van tenir, mereixedores d'un article geogràfic a part.

Passejar-les o córrer per elles és tot un plaer, siga anant sol o amb companyia d'altres que també gaudisquen de sortir a fer la volta i de compartir vivències, o simplement de fer la tertúlia i unes rialles mentre la pujada ens ho permeta. *La Pererola*, tot un clàssic; *Codina*, amb infinites combinacions que ens proporciona la *Serra*; la partida de Raca reinventada per la MABO on la clapissa es fa paret, i tantes altres sendes i camins amb què sumem els kilòmetres i desnivells que necessitem. Anar sol pel terme fa que la percepció de l'entorn siga diferent, més sensible a estímuls i reflexions. La ment em du al repàs diari:

motivacions, il·lusions o inclús pensaments tòxics que cal fer-los desaparèixer ràpid. Pas a pas, controlant pulsacions, entre arbres, clapisses i pistes amples, em sacie els sentits. Sentir-se més lliure, sol pel terme amb l'únic so de la xafada i de la respiració forta de la senda que puja. Els aromes, la llum, els pensaments i la pau. Amb les *rodaetes* matineres, els primers rajos de sol als *cormos*, l'escotxegar de la perdiu celebrant que ha passat gener i no li ha tocat, la terra humida de les ombries, la diversitat d'olors... Tot igual i diferent en una sortida al terme quan tanca el dia, on el to rogenic de la posta de sol del Mediterrani que canta Serrat fa que siga impossible no dirigir la mirada cap al toll salat per vore Columbretes (allà dalt, qui em diu que el meu poble no té mar?). Quan es fa hora, busque la senda que em durà a l'entrada del poble on tot torna al seu lloc, l'ésser que ha intentat mimetitzar-se amb el medi torna a ésser social: el parc, la compra, casa i, com no, la *birreta* amb els amics. Enrere queda la soledat i l'estar amb un mateix, ordenant, imaginant, creant i gaudint d'un decorat i sensacions úniques. Això és per a mi sortir a córrer pel meu poble.



Les curses són un fenomen esportiu aquests darrers anys. Allí fan cap els *pro*, els que van per lluir moda en material esportiu, els romàntics de la muntanya i els que diuen que no són competitiu i que sols van per acabar. Açò em serveix d'introducció incongruent per esmentar dos fets esportius de mitjans del segle XX al nostre poble, quan aquesta afició encara no es practicava.

Parlarem, en primer lloc, de *Meló*, que va dur a terme una mena de professionalització de la seua afició a córrer. Pareix ser que aquest atleta era d'Alacant i protagonitzà gestes com la d'anar de València a Alacant en 10 hores, València-Castelló-València en una mateixa jornada, o Alacant-Madrid duent una carta a Primo de Rivera. A Borriol va ser llogat per vore'l, simplement, com feia voltes al poble i al camp de futbol contra una bicicleta, fet que també se sap que es va repetir en pobles com Nules. Encara ara, es manté l'expressió al nostre poble i en moltes zones del País Valencià: *corres més que Meló*.¹

Però si una història m'ha encisat més que cap altra, és la que any rere any, quan toca complir amb l'ametla, demane al sogre que em conte. Fernando el Sos, molt aficionat a la caça i home amb *bona cama* era, com tots els protegits per Sant Humbert, coneixedor del terme pam a pam. Imagine que l'aposta degué sortir en un esmorzar, sopar de cacera o un dia de pluja al de Navarro on s'ajuntaven els homes en diferents rogles. Fernando el Sos afirmava front als companys,

que als primers rajos de sol, i abans del capvespre, hauria fet tota la volta al terme passant per tots el mollons que marquen les particions. El jove Fernando el Sos, va sortir del molló de l'actual pedrera de Batalla en direcció a Vall d' Umbrí. En cada molló hi hauria un membre de la travessa per a fer els controls de pas pertinents, sempre entre dos termes i amb poc de material tècnic, anà passant des del molló del pantà, la Serra, Mola i Raca fins tornar al punt d'inici i final de la prova. En aquesta ronda al terme, podem fer-nos una idea de l'important desnivell positiu que hi va sumar en aproximadament 40 kilòmetres de perímetre, amb un resultat molt millor del que molts esperaven, ja que a aquest *Trail Runner* dels anys 50 (amb espartenyas minimalistes) li sobraren moltes hores de llum i va complir de sobres tots els punts de control per on calia passar.

Per fort que estiguera, també ell degué sentir el que anomenem la soledat del corredor, pensaments de molló a molló, moments en què sentiria que no té sentit el que estava fent i d'altres en què es vindria amunt. El diàleg intern, on les alarmes del esgotament anuncien que seria convenient deixar-ho, fa que enfortim un altre jo que lluita contra la raó i que s'agafa a la idea del: jo, a meta.

Masovers que es desplaçaven de mas a mas per ajudar-se, comprar al poble o per festejar, aclaridors que anaven al tall, famílies al temps de la plega, pastors, caçadors... tots ells durant cents

1. Per a més informació sobre José Morant "El Meló", podeu consultar: Recaredo Agulló, *Un siglo de atletismo valenciano* (1907-2008), ed. Ajuntament de València, 2008.



d'anys les han caminat per alguna circumstància i ara som nosaltres els que en forma d'oci les recuperem i tornem a vore dibuixades aquelles que tantes generacions han vist passar. Si les sendes parlaren, ens contarien com van ser aquells romans que explotaren les mines, l'Islam a Borriol, el feudalisme i tantes etapes històriques que han conduït pel nostre terme; si les sendes parlaren ens contarien entrades de tropes, guerres i exilis conduïts per les seues entranyes de terra i pedra, amb l'única claror de la lluna. Imagine com cada cultura i generacions properes que han passat pel nostre terme han gaudit també de la referència marinera de Mollet, Penyagolosa supervisant altiva tots els termes, la Mola vestida de roig i la Roca la Dama amb la seua calcària pentinada amb pues gegants. És fascinant imaginar com per allà on ara passe, eixes icones del nostre entorn natural eren les mateixes que observava el pintor del *Bruixot* (ara amb alguna torre de llum més). Sendes antigues i de nova creació que creen una xarxa d'artèries necessàries de mobilitat i conservació del nostre terme i patrimoni, que ens converteixen en el nostre divan, lloc de reunió, esport, patiments, alegries, metes complides i camins per recórrer.

Ara que tornem a caminar-les, que tornem a fer-ne ús d'elles, al meu poble fem més veritat allò de Machado: *caminante no hay camino, se hace camino al...* o al córrer, passejar o acaronar amb els sentits. Nosaltres sí mirarem enrere i sí tornarem a xafar les sendes del nostre terme, les mateixes que xafaren els que jeuen al Palmar o aquells que ara visitem a Tots Sants, xarxa que entenc com una metàfora de la vida, del camí que recorrem amb estats d'ànim canviant en què busquem una meta o simplement anar per elles com un Ulisses, sense cap altre motiu que el gaudir del viatge, la nostra Ítaca personal.





- Opinió -

MANTENIR EL NOSTRE PATRIMONI MATERIAL I IMMATERIAL: UNA NECESSITAT COL·LECTIVA

 **Vicent Pallarés Pascual**

Verba volant, scripta manent: així deia una cita llatina amb molta raó. Parla de la fugacitat de les paraules dites i de la permanència d'allò que s'escriu. Una cita que descriuria molt bé la voluntat d'aquesta revista, que és deixar testimoni escrit i visual d'allò que ha succeït i succeeix a Borriol.

Prenent el relleu d'altres revistes anteriors —com ara Cominells— La Botalària, en les seues diferents èpoques, és un reflex dels fets i tradicions que han esdevingut a Borriol. Un poble amb molt de passat i moltes tradicions al darrere que s'han de transmetre a generacions futures.

Quan s'entrevista a les persones o es demanen arxius visuals, com ara fotografies, i es generen articles o es digitalitzen els materials s'ha de pensar que aquestes es mantindran un poc més en el temps i que tindran més oportunitats per passar a generacions futures. Així s'assegura un poc més la transmissió cultural.

Internet també ens ha obert moltes possibilitats. Una d'elles ha estat el contacte amb borriolencs i borriolenques que viuen fora. Una altra, ha estat posar a l'abast molta documentació sobre Borriol a la xarxa perquè siga accessible a qualsevol persona que la desitge consultar.

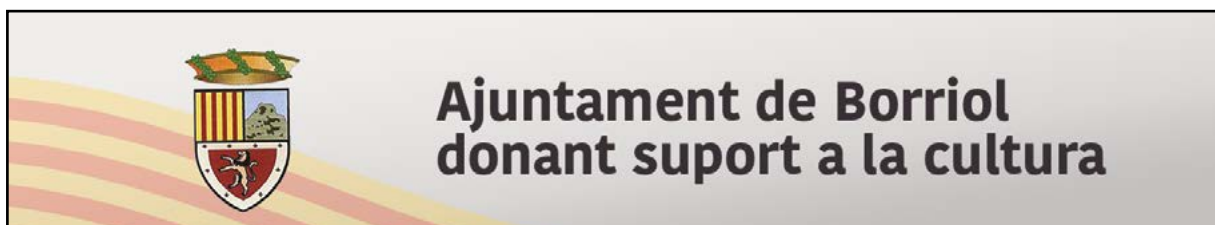
Pel que fa a aquest fet, podem veure que els diferents números de les publicacions realitzades

a Borriol gràcies a un conveni amb la Universitat Jaume I de Castelló apareixen al seu Repositori i es poden consultar i descarregar lliurement.

Per això, és important que quan s'organitzen els dies de recuperació de fotografies o quan es demane informació per continuar investigant tradicions o elements culturals de Borriol la població col·labore. L'Associació no es queda cap material sinó que els digitalitza i els torna al moment. Els propietaris que ho desitgen poden obtenir una còpia digital dels seus materials, fet que també els pot ajudar a mantenir-los.

Aquestes fotografies digitalitzades formen part d'un gran fons documental que es guarda i que constitueix la memòria visual del poble. Si no es fa així, correm el perill que la informació es perda. Sempre serà més fàcil de conservar si hi ha dues còpies de la mateixa fotografia o del mateix material.

Sent ambiciosos, un dels altres objectius hauria de ser digitalitzar recursos audiovisuals del poble per veure en moviment com era la vida de Borriol anys enrere. Per observar com se celebraven les festes, per descobrir com era al camp o com es vivien les seves tradicions en altres èpoques. Seria un objectiu que en un món audiovisual com el nostre s'hauria d'assolir aviat.



QUÈ OPINA LA GENT SOBRE...?

 La Redacció

1. Quin creus que és el menjar i la beguda més típics de Borriol?
2. Què opines sobre la MAT (línia de molt alta tensió)?
3. Quin és el canvi més important que li has vist al poble des de quan eres xiquet/a a ara?



Marc Sorribas Vilarrocha
17 anys

1. La beguda més típica és la *caellona* i el menjar la coca fullà.
2. Respecte a la MAT crec que no és bo per al terme i ningú ho vol per al seu poble.
3. Ara, hi ha molta gent al poble. Hi ha més joventut d'altres llocs i això és bo.



Laura Olucha Pallarés
23 anys

1. La *caellona* és la beguda més popular i la coca de xocolate, el menjar.
2. Em pareix molt malament el tema de la MAT perquè pot produir càncer i la informació que s'ha donat ha sigut mínima.
3. Actualment, hi ha molta gent. Abans coneixies el nom de tots i ara ja no ens coneixem.



David Fabregat Sanahuja
35 anys

1. Per a mi el més popular és el xato de vi i la coca de xocolate
2. He llegit que la MAT pot produir alteracions com el càncer i, a més, a la fauna, sobretot als ocells també els afecta. Per tant, em pareix molt malament.
3. Els xiquets i xiquetes abans jugaven al carrer i ara això ja s'ha perdut. Borriol és un poble gran. Els xiquets ara son més urbanites.



Leti Safont Tena
41 anys

1. Respecte a la beguda, és la barreja o el vi; i el menjar la coca de xocolate.
2. Per opinar sobre la MAT cal tindre tota la informació i en aquests moments no la tinc i és una cosa prou seriosa.
3. Abans, Borriol era un poble xicotet i tots ens coneixíem. Ara ha crescut molt.



Felipe Rubio Sos
71 anys

1. La beguda més popular és la *caellona* i el menjar, la paella.
2. Jo pense que no s'hauria de construir la MAT. No ens portarà res de bo, llum ja en tenim.
3. Actualment, hi ha molta més cultura i accés a la universitat. Abans, havíem d'anar ràpidament a treballar a una fàbrica o al camp.



Dora Casanova Pauner
72 anys

1. La beguda més típica és el vi amb llimonada i la cervesa. El menjar més típic és la paella o l'olleta d'hivern.
2. Em pareix molt malament tot el que puga perjudicar a les persones.
3. El canvi més gran que he notat és en els estudis, la tecnologia que hi ha, i tot allò relacionat amb la salut ha millorat molt. El comportament de les persones també ha canviat. Abans a les 21:00 ja estàvem tots a casa. Ara hi ha més llibertat i això és bonic.



Colom "La Botallària". Propietat: Rosendo Vidal // Foto: Ivan Torres

- Associacions -**CLUB DE COLOMBICULTURA
LA ESTRELLA** **Javier Babiloni Moreno** **Antonio Canales Chiva**

El 22 de desembre de 1488, els Reis Catòlics van firmar un protocol on donaven ordre a la seua Justícia per a la protecció dels colomers i els coloms. És una referència històrica allunyada que dona compte de la inquietud social per esta au. Però podríem remuntar-nos també un poc més enllà en el temps: a l'època andalusí. És molt probable que foren els musulmans els que introduïren l'afició i l'ús del colom.

No obstant, l'afició a la colombicultura com a element d'oci és més moderna. La primera manifestació social d'aquest esport es remunta a l'any 1773, a la ciutat de Múrcia, on uns marquesos del lloc van crear la primera societat.

A la Comunitat Valenciana, l'any 1914, es va constituir a la ciutat de València la primera societat colombicultura per a la utilització de la coloma butxona valenciana com a mitjà de recreació i distracció. El 1963, el colom esportiu va passar a ser espècie protegida.

Ací, a Borriol, l'afició va començar l'any 1940, quan uns aficionats es van unir al club de la Vall d'Uixó. Dos anys després, el 1942, es va crear la societat que encara continua actualment: el Club La

Estrella. Els seus fundadors van ser: Antonio Canales Bernad, José Vicente Falomir Esteve, Fernando Vicente, Juan Valls, Antonio Linares i Enrique Bernad, entre altres. El dia 14 d'octubre de 1997, l'associació de colomaires de Borriol va ser registrada en el Servei de Promoció i Formació Esportiva de la Generalitat Valenciana.

La Junta actual de l'associació està formada per:

- President: José Manuel Garcia Pastor
 - Vicepresident i tresorer: José Moreno Marín
 - Secretari: Javier Babiloni Moreno
 - Vocal: Vicente Agustín Ramos Valls
 - Vocal: José Vicente Babiloni Portolés
 - Vocal: Ángel Hernández Giménez
- I dotze socis més.

L'activitat oficial del club comença el dia 1 de novembre, aprofitant la festa de Tots Sants, i acaba a finals del mes de maig, a més d'un Concurs de Joves que es fa el segon diumenge de les Festes Patronals de Sant Bartomeu i Sant Roc. Les soltes setmanals són els dimarts, dijous, dissabtes i diumenges a les vesprades, dues hores abans de fer-se de nit. Durant aquests mesos s'organitzen diferents concursos:

El de Nadal o "Tito", on els premis són cistelles nadalenesques.

El Comarcal, al mes de gener, on vénen a participar al poble colomaires de la resta de la comarca, com, per exemple, Vall d'Alba, Castelló o Vila-real. El premi en aquest concurs és la classificació per al concurs Intercomarcal, que es realitza quan la Federació Provincial ho acorde.

El Concurs de Joves, que es realitza al mes d'abril, aprofitant la festivitat de Sant Vicent.

Classificatoris per a l'Especial Final de Temporada, en febrer, març i abril.

L'Especial Final de Temporada, que té lloc al mes de maig. En este concurs participen colomaires de tota la província, i en els últims anys està tenint molt d'èxit.

La seu de l'Associació està situada a l'edifici polifuncional del carrer Hereu, número 7. Allí ens reunim una hora abans cada dia de solta.

Us esperem a tots i a totes amb els braços oberts per a descobrir i gaudir de l'apassionant món de la colombicultura.

- Associacions -

CLUB DE LECTURA DE BORRIOL

 Lluïsa Bouché Babiloni

Fa poc més d'un any, en una reunió del Consell de Cultura de Borriol, es va proposar fer un Club de Lectura. I ara, quinze mesos després, podem dir que les tertúlies mensuals del Club s'han consolidat i reuneixen cada tercer dijous de mes entre quinze i vint persones desitjoses de dialogar, debatre i reflexionar sobre el llibre triat prèviament per a cada ocasió.

El setembre de 2015, una comissió formada per components del Consell de Cultura, va començar a reunir-se per concretar el funcionament del Club. En la primera temporada, 2015-2016, es van fer onze tertúlies, solament interrompudes pel descans obligat del mes d'agost. En la segona, durant aquest curs 2016-2017, es continuen fent les tertúlies mensuals.

Per febrer i març està prevista la lectura de *La sonrisa etrusca*, de José Luis Sampedro i *Júlia*, d'Isabel-Clara Simó.

Amb tot, els llibres llegits i comentats han sigut variats, tant pel que fa al gènere, com per la temàtica, l'estil i l'època. Cada trimestre, com a mínim, s'ha proposat una obra en valencià per tal de promoure la literatura dels autors que escriuen en la nostra llengua. I també s'han llegit obres d'escriptors que habiten en la nostra comarca i els hem convidat a les tertúlies corresponents.

La major part de les tertúlies s'ha realitzat a l'Agència Municipal de Lectura. En ocasions, ens ha acompanyat l'autor del llibre (Joan Andrés Sorribes, Joanjo Garcia i Julio César Cano) i s'ha realitzat la xerrada-tertúlia al Saló d'Actes de l'Ajuntament. I amb l'arribada del bon temps, fins i tot es va fer una tertúlia al carrer Alforges que comptava amb l'escriptor Àngel Gil Cheza.

Encara més, en el mes d'abril vam celebrar el Dia del Llibre i el IV Centenari de la mort de Shakespeare amb la lectura de "Macbeth" i una dramatització d'alguns fragments. I a l'octubre, amb motiu del Premi Nobel de Literatura a Bob Dylan, vam escoltar alguna cançó seua en la tertúlia.

Convé destacar que els llibres triats, sempre amb suficient antelació, sorgeixen a partir dels suggeriments dels tertulians: tots poden fer propostes de lectura, així com altres activitats relacionades amb els llibres. Es valoren les diferents propostes i es decideix quines seran les pròximes lectures i activitats.

A més, les tertúlies estan obertes a tots els amants de la lectura. Primer, café, infusions i pastissos o galetes. A continuació, algun tertulià, prèviament acordat, fa una introducció al llibre llegit, i uns minuts després comença el diàleg, el debat i les aportacions personals sobre la lectura. Sempre,

sense excepció, les diferents aportacions individuals permeten aprofundir més en la lectura que cadascú ha fet en solitari. I sempre és una experiència enriquidora i també formativa.

Alguns borriolencs amics de la lectura i del Club han realitzat cartells anunciadors de cadascuna de les tertúlies: Josep Cristià Linares, Andreu Ginés, Lluïsa Ros, Rosa Elena Santamaría, Noemí Barberà, Elisa Merino, Ivan Torres, Ricard Tovar, Jéssica Trujillo i Sergi Castellano. A tots ells els agraïm la col·laboració desinteressada i els felicitem perquè han sabut plasmar perfectament el color de les paraules.

Més enllà de les tertúlies i xerrades, s'han organitzat altres activitats, com uns concursos que es van començar a fer al principi de 2016: un concurs setmanal de preguntes pel Facebook sobre les lectures de gener i febrer i un Concurs de Microrelats amb motiu del Dia del Llibre i del IV centenari de la mort de Cervantes. Els dos van tenir molt bona acollida, tant pels tertulians com pels seguidors de Facebook. I a l'estiu, en la Setmana Cultural i de la Joventut, vam realitzar un Concurs de Dibuix de Punts de Llibre per als alumnes d'Educació Infantil de l'Escola d'Estiu i un de Microcontes per a primària. Quasi un centenar de xiquets i xiquetes van realitzar un dibuix o un microconte relacionat amb la lectura i els llibres.



Des de fa uns mesos, com que el Club de Lectura estava funcionant satisfactòriament, ens hem fet Associació Cultural. Es pot ser soci/a del Club per 10€ a l'any o ser col·laborador/a per 5€ a l'any. Els fulls d'inscripció, així com totes les notícies del Club, es poden trobar a [facebook.com/clubdelecturaborriol](https://www.facebook.com/clubdelecturaborriol).

El Club de Lectura cada mes posa a disposició dels socis dos exemplars dels llibres a llegir en la propera tertúlia. Aquests exemplars estan en l'Agència Municipal de Lectura que, per ordre de petició, els deixa en préstec.

Finalment, cal remarcar que venir a una sessió no implica venir a totes. Cadascú, segons els gustos i la disponibilitat, pot acudir a les tertúlies que siguen del seu interès. Només hi ha un requisit: gaudir de la lectura i sentir passió i plaer pels llibres.

Tertúlies de llibres realitzades pel Club de Lectura

Data	Llibre	Autor/a
22 octubre 2015	El perfume	Patrick Süskind
19 novembre 2015	La casa de los espíritus	Isabel Allende
17 desembre 2015	Pedres marcades	Joan Andrés Sorribes
21 gener 2016	Soldados de Salamina	Javier Cercas
18 febrer 2016	El lector	Bernhard Schlink
17 març 2016	Les ratlles de la vida	Raquel Ricart
21 abril 2016	Macbeth	William Shakespeare
19 maig 2016	Relato de un naufrago	Gabrile García Márquez
16 juny 2016	El temps és mentida	Juanjo García
23 juliol 2016	El hombre que arreglaba las bicicletas	Ángel Gil Cheza
22 setembre 2016	Crematorio	Rafael Chirbes
20 octubre 2016	Criadas y señoras	Kathryn Stockett
17 novembre 2016	Asesinato en la plaza de la Farola	Julio César Cano
15 desembre 2016	No empenyeu el comissari	Ferran Torrent
19 gener 2017	El regalo	Eloy Moreno



Benjamín Rubio // Propietat: Família de Benjamín Rubio

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA SOFERTA PER BENJAMÍN RUBIO DOMÉNECH

Trajectòria dels moments posteriors a la guerra a partir de la memòria històrica i les fonts orals

 **Mari Carme Jaraba Pallarés**

 **Josep Cristià Linares Bayo**

El passat 31 d'octubre de 2007 el Congrés dels Diputats espanyol aprovava la Llei de la Memòria Històrica, un marc legal pel qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor de qui va patir persecució o violència durant la Guerra Civil i la Dictadura. En aquest context, cal emmarcar la figura de Benjamín Rubio, un lluitador per les llibertats i defensor del govern democràtic de la República. A partir de la història oral, que ell ens va contar amb més de 4 hores de gravació d'entrevistes, reconstruïm la vida d'aquest home des del seu naixement a Borriol fins a la seua mort a Nules. Entre altres capítols ressenyables, Benjamín Rubio ens contava el transcurs de la contesa bèl·lica des d'un primer moment; els diferents pobles d'Espanya on va lluitar durant la guerra i com de dura va ser la postguerra, amb tot un seguit de persecucions i vexacions que no van cessar durant els primers anys del Franquisme.

Recorregut pels camps de treball i les presons espanyoles

Benjamín Rubio Doménech va nèixer al carrer Major de Borriol, poble on fundaria de jove les Joventuts Llibertàries i seria un dels líders com afiliat destacat de la Confederació Nacional de Treballadors (CNT). Aquesta afiliació li costà el càrrec de confiança a l'exèrcit republicà en el moment d'esclatar les conteses bèl·liques.

Quan València cau en mans de Franco (31 de març de 1939), Benjamín Rubio comença el seu recorregut per presons i camps de concentració per tota Espanya, tota una ruta de durs moments i d'assetjament continu, condemnat a treballs forçosos en la majoria dels indrets. El primer lloc on serà conduït serà el Quarter dels Soldats de Castelló, en l'actual Avinguda de València, des d'on serà traslladat a la Presó de Castelló, que aleshores s'ubicava a la Ronda Magdalena, entre els dies 6 i 7 d'abril de 1939. Per tant, en menys d'una setmana de la presa de València, Benjamín Rubio començarà el seu periple per les presons.

Benjamín Rubio Doménech va nèixer al carrer Major de Borriol, poble on fundaria de jove les Joventuts Llibertàries.

Referent a la seua estada al centre penitenciari castellonenc, va restar en quarentena durant el període d'adaptació, i fins que no van passar uns dies no se li va permetre l'accés al pati. Les condicions de la presó de Castelló eren totalment vexatòries, com la resta de centres d'arreu d'Espanya. En l'entrevista oral, Benjamín ens contava com arribaven a ser fins a 18 presos en una cel·la, i quan eixien al pati arribaven a ajuntar-se al voltant de dos mil persones.

En aquesta situació va romandre gairebé un any, fins l'1 de gener de 1940, en què es va produir una notícia que va canviar per a bé la situació personal del nostre lluitador, ja que se li va concedir la llibertat condicional, amb l'obligació de presentar-se periòdicament.

Durant aquest temps, i preveient el que estava succeint pertot arreu, va decidir casar-se a principis de 1941, mentre gaudeix del permís, encara que l'estabilitat li durarà ben poc, ja que l'any 1942, al mes de desembre, és declarat pròfug perquè no figurava en els registres.

A partir d'aquest moment comença tot el calvari de Benjamín Rubio. Primerament l'envien a Arcos de Jalón (Sòria), al Batalló de Treballadors Disciplinats, de penats, per tal de seguir la condemna provisional com a pres, com a processat. Durant aquests primers jorns, recorrerà diversos pobles castellans, tots de la província de Sòria. Romangué dos dies a Somahén i posteriorment s'afiançarà al Campament de Jubera durant 3 o 4 mesos, lloc on estaven els treballadors forçats construint la doble via del tren. Les condicions van arribar a endurir-se més encara que a la Presó de Castelló, ja que a part de treballar sense parar i aprofri-



Benjamín Rubio (el cinqué per dalt per l'esquerra) a les vies d'Alsàsua.
Propietat: Família de Benjamín Rubio



Benjamín Rubio (enmig) entre dos companys de lluita.
Propietat: Família de Benjamín Rubio

tant la llum del sol, rebien un menú baix en nutrients, compostat d'un moniato o un tassó de caldo per al matí, i de creïlles amb pebre roig o faves dures corcades per dinar. Era, com ell ens deia, el menú d'un campament de força.

De Somahén agafarà un tren que el portarà a Alsasua (Navarra) entre febrer i març de 1943, on s'instal·larà junt amb la resta de companys en un quarter-pavelló prop de l'estació del tren, ja al límit amb la província de Biscaia. Unes setmanes més tard es traslladen al País Basc, concretament a Alegria (Àlaba), i estigueren allà un temps perquè anaven a treballar a Salvatierra, també província d'Àlaba. Els trasllats continus del grup els portaren a Torrero (Saragossa), durant 2 dies, per passar posteriorment a Terol, abans d'arribar novament a la Presó de Castelló, on estigueren 15 dies en quarantena per si tenien alguna malaltia. La durada de l'estada a la capital de la Plana serà d'un mes i mig, fins la conducció a la Presó Cel·lular de València durant un parell de jornades.

Seguidament, foren conduïts a Albacete, a la presó de San Vicente, durant 21 dies. Des d'ací estigueren un dia a Alcàzar de San Juan (Toledo) i dos dies a Linares (Jaén), prèviament a ésser destinat a un dels treballs pitjors dels que va dur a terme, amb unes condicions que si ja en la resta de llocs eren dolentes, en la presó

Quan València cau en mans de Franco (31 de març de 1939), Benjamín Rubio comença el seu recorregut per presons i camps de concentració per tota Espanya

militar d'Algesires (Cadis) encara ho eren més. L'ingrés en la presó militar gaditana, el portaria al Centre de l'Agrupació de Batallons Penats núm. 2, treballant en una cantera, fent pedra i carregant lloses, a l'igual que al Capo de las Eras (Muntanyeta d'Algesires) i Puerto Gaucín (Màlaga), 2 dies treballant a la cantera.

Amb posterioritat a l'estada andalusa, les condicions milloraren lleugerament, encara que continuarien duent a terme treballs forçats, com és el cas de la destinació al poble de Collado Mediano (Madrid), al costat de l'Escorial, on van desenvolupar les obres del sanatori del general Franco, i s'albergaren conjuntament amb els treballadors de la Creu dels Caiguts. A Quintana del Puente (província de Palència), també es



dedicaren a la construcció d'un sanatori per a tuberculosos, on tindrà la sort d'ascendir a les oficines a causa de les seues dots i la bona conducta, gairebé fins al mes de setembre de 1945.

A posteriori es publica la disposició ministerial per la qual se'ls commutava l'estada com a presos com si estigueren fent el servei militar i coincideix el moment amb la posada en llibertat momentània. Benjamín Rubio torna a Castelló per treballar al mateix lloc que ho feia de cambrer, a la xocolateria de prop del carrer Enmig (Casa Nel·lo), però a setembre de 1947 la situació es va endurir a Castelló i començà una persecució encoberta i vigilàncies a tothom que fóra susceptible de desafecció al règim. Benjamín, sentint-se observat i després del consell atorgat per bons amics, es trasllada en secret i recomanat a Barcelona per treballar i estarà 2 anys en busca i captura per accions subversives. Quan va veure perillar inclús la seua estada a la capital catalana, decideix marxar a França per Puigcerdà, amb un altre company, Rafael, i un guia que els passarà la frontera. Adoptà el nom de Rafael Terán Mendoza, però l'empresa els eixirà fatalment fallida i els capturaren, potser perquè el guia estava comprat per la policia.

Emmanillats, tornen a Barcelona (darrere de Capitània, prop de l'estàtua de Colom), i passen 13 dies als calabossos, fins que els traslladen a la Comissaria Ge-

neral de Policia, situada a la Via Laietana, on són salvatgement torturats. Passaran els dies als calabossos dels soterranis fins tornar a la presó Cel·lular de Barcelona durant 3 mesos.

Passat aquest temps, eixirà en llibertat i es posarà a treballar de cambrer a Barcelona, encara que tornarà a Nules, on tenia la dona, i muntarà un bar durant 12 anys, però encara li arribaria una multa amb 11.000 pessetes per irresponsabilitat civil. Ja passats els anys més durs del Franquisme, inauguraria un celler i després un bar que ostentaria durant 17 anys. Malgrat tot el que va patir, la seua valentia féu que encara tinguera la gosadia de fundar durant el Franquisme la Unió General de Treballadors (UGT) a Nules, i el 1978 crearia l'Agrupació Socialista d'aquest poble de la Plana Baixa, de la qual serà Secretari General de 1978 a 1985. El 1979 es presenta en la primera candidatura socialista a les eleccions democràtiques i obtenen 4 regidors a Nules, a partir de les quals és elegit diputat provincial.

Benjamín ens va deixar l'any 2006, però el seu record segueix viu entre tots nosaltres, perquè gràcies a ell i a tants milers d'homes i de dones que deixaren la vida per les llibertats, avui podem estar ací i presentar aquest article, fent ús dels nostres drets més fonamentals.

LES PEDRERES DE BORRIOL

✍️ Ignasi Falomir Palau



A la una del migdia era l'hora de les barrinades, amb un calbot a la rodeta i dos bufits enceníem el metxero, pendents del camí de fugida i mirant de reüll les puntes de les metxes de les botifarres de dinamita que anàvem a encendre... Al mateix temps que botàvem foc a les metxes, per a avisar, pegàvem un crit ben fort, que ressonava per tota la pedrera: VA FOC!

Corrent cap avall, anàvem a amagar-nos a la caseta de pedra, per protegir-nos dels "esquitons" de l'explosió. Allà dins, tots els treballadors junts, en un pilot, sentíem el "cattacrac" fort de la dinamita, que ho feia tremolar tot.

Al cap d'un moment eixíem de l'amagatall, per mirar a través de la pols com havia quedat el bolo, que de vegades estava tombat damunt del jaç de terra, i de vegades es quedava sense despenjar-se del tot del pany...

Ximo Esteve (*Ximet de la Sabatera*), ens contava com vivien el moment en què es botava foc als explosius en la pedrera. Va començar a treballar als finals de la dècada dels 40, al tall de Josep Vicent (*Josep de la Gaspara*), que explotava en règim de propietat el tall de més amunt, dels cinc que hi havia en eixe temps, a la pedreres del tossal de l'Abeller.

El moment de les explosions de la dinamita, era el punt culminant en l'obtenció del bolo, que era com s'anomenava cadascuna de les porcions de pedra, de 200 a 400 Tm, que s'anaven extraient del pany, o front de tall de la pedrera.

Durant les setmanes anteriors era necessari un costós i llarg procés per a fer els forats per a posar els cartutxos de dinamita, primer amb pistolet i maceta coplada per iniciar els forats, i després colpejant repetidament amb barrines de diferents llargàries, alçant-les a mans entre uns quants treballadors.

D'esta pedra farem campanes!

Ho deia amb satisfacció José Balaguer (*Pepet de Figuereta*), davant dels seus treballadors, al mateix temps que picava amb una maça per comprovar la bona sonoritat i, per tant, la qualitat del material d'un bolo poc després de caure. Ens ho va contar Agustí Ribes, que va començar a treballar, també a finals de la dècada dels anys 40, per a *Pepet de Figuereta*, que explotava uns dels quatre talls de l'Abeller dins la finca del mas de Sopes, en règim d'arrendament a la família Fabregat de Castelló.



Extracció de pedra actualment a la pedrera de l'Abeller // Foto: Ignasi Falomir

Despenjar el bolo del pany de la pedrera representava un gran esforç físic i un considerable perill per als treballadors. La gran massa de pedra tombada era com un animal panxa cap amunt, a punt per a traure-li profit. A continuació, començava el procés d'anar dividint la pedra, per a traure i preparar els blocs de pedra, en disposició de ser portats als tallers d'afinat o a peu d'obra. Mitjançant tascons habitualment de ferro i, ocasionalment, de fusta, es tronçava la massa de pedra en diferents blocs, que posteriorment es desbastaven i quadrejaven amb grans maces i pics de pedrapiquer.

Durant molts anys, el procés d'arrancar pedra amb les barrinades va ser l'habitual a les pedreres de Borriol, després de la invenció de la dinamita a finals del segle XIX. Anteriorment, i durant segles, s'havien obtingut blocs de pedra amb una tècnica molt antiga: el tronçat amb tascons de ferro. Amb pics de pedrapiquer, maces i punxons es preparaven prèviament les tasconeres, és a dir, els solcs fets en la roca per posar els tascons. Amb seqüències de colps a les rengleres de tascons, amb masses de fusta, s'aconseguia finalment anar obrint la roca, i obtenint porcions que es desbastaven i quadrejaven en forma de blocs.

Encara queden vestigis del treball amb estos mètodes a la Pedrera de Dalt de la Cucala, i a la Pedrera de la Llo-ma, també coneguda pels pedrapiquers com a Pedrera Vella. D'esta pedrera es va extraure al segle XVIII, amb la tècnica dels tascons, grans quantitats de blocs de pedra per al monumental pont del Millars, a Vila-Real.

Actualment, l'extracció de pedra a l'Abeller es fa amb altres tècniques més modernes, sense l'ús d'explosius. Per a obtenir els grans blocs de pedra del front de la pedrera, es realitza un tall horitzontal a la base de la porció de pedra a traure, amb una *rozadora*, o serra mecànica, i un tall vertical amb un cable amb incrustacions de diamant sintètic, accionat amb un motor que mou uns jocs de politges. Estos nous processos representen moltes millores, entre altres els talls són completament nets i rectes i, per tant, no és necessari fer posteriors treballs de quadrejat de les peces; hi ha menys perill que amb les explosions; menys pols (refrigeració amb aigua), i millor rendiment del material (no es fa malbé per l'efecte de les explosions).

Per a l'obtenció de pedra amb finalitats estructurals i decoratives, es troben al terme de Borriol nombroses pedreres, amb diferents tipus de material i característiques.



Bolo a la pedrera de la Cucala // Foto: Ignasi Falomir



Tasconera preparada per a tronçar a la pedrera vella de la Cucala // Foto: Ignasi Falomir

Les principals explotacions de roca calcària es troben a l'Abeller i al seu voltant (Molinbou, La Lloma o Pedrera Vella, ...) que, finalment, i per extensió, han donat nom al que es coneix com a pedra de l'Abeller, o pedra de Borriol. També de roca calcària, i també d'estrats del període Cretàcic, però amb característiques diferents a les pedreres del Racó Torrat, Sant Vicent i La Cucala, es va extraure un tipus de material que comercialment es coneixia com a *Piedra Fantasia*, amb la particularitat de l'abundant presència de fòssils (*Toucasia Carinata*).

Per altra banda, la presència al terme de Borriol d'estrats del període Triàsic amb roca sorrenca roja, coneguda com rodono, i la gran demanda en dècades passades, va propiciar uns treballs extractius i de preparació de peces de pedra, amb unes característiques i particularitats pròpies. Vestigis de grans explotacions de pedra de rodono es poden trobar, per exemple, al tossal de Codina, a Raca, o al tossal Roig.

Per la seua particularitat i transcendència en el seu moment, s'ha de fer menció també de la pedrera de les Mallaes, on es va obtenir la pedra sorrenca de color beix, coneguda com a *Pedra de Palla*, destinada a la reconstrucció de la concatedral Santa Maria de Castelló, a partir de l'any 1938.

Des de fa segles, els oficis relacionats amb els treballs de la pedra han estat molt arrelats al poble de Borriol. Probablement, els principals motius d'esta gran vinculació van ser: la disponibilitat de pedra de bona qualitat per a usos ornamentals o estructurals, i la proximitat als centres de consum de productes treballats amb estos materials.

La pedra està disponible en el terme en abundants afloraments de diferents varietats. El botànic Cavanilles, en el segle XVIII, ja va tindre eixa impressió per la manera en què s'expressa en la seua obra "*Observaciones sobre historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*" del 1795: "*Poseen (los de Borriol) quatro horas de término de oriente á poniente entre los de Benicásim y Alcóra, y tres de norte á mediodia entre los de Vilafamés y Castelló, pero apénas benefician la quarta parte por los muchos y descarnados montes que allí se hallan*".

Consultant i analitzant la història dels oficis de la pedra a Borriol, principalment de fonts orals ja que hi ha molt poques dades bibliogràfiques al respecte, la sensació percebuda és d'admiració i de reconeixement, per generacions de treballadors que es van dedicar al seu ofici, amb gran esforç, dedicació i gust pel treball ben fet.



Vistes del Mas de Sopes i del tossal de l'Abeller // Foto: Ignasi Falomir



Caseta de pedra seca "amagatal" a la pedrera de l'Abeller // Foto: Ignasi Falomir



1. Façana de la casa 18 del carrer Fondo, amb la retolació del carrer i de la “manzana” // Foto: Victor Castelló

LA NUMERACIÓ I RETOLACIÓ ANTIGA A BORRIOL

✍️ Victor Castelló Ucher

En el llibre *Borriol 1921-1923* es mostra la numeració que existia en els carrers del poble en el moment en què es va elaborar l'Avanç Cadastral. El darrer apartat tractat per a cada carrer és la correspondència entre la numeració indicada en els expedients de l'Avanç Cadastral i la que apareix en el Cens Electoral de 1922. Ací es veuen discrepàncies entre les dos numeracions que ens fan pensar que la revisió cadastral de les finques va aprofitar per a actualitzar la numeració anterior.

Arribats a este punt, ens podríem preguntar quan i com es va realitzar la numeració de les cases. En este article vull aportar algunes dades sobre esta qüestió.

LA CIRCULAR DE 1858

El 31 de desembre de 1858 es va dictar una circular pel Ministeri de Governació ordenant la numeració de cases i altres edificis per a les operacions de l'Estadística. Esta ordre demana que es repasse la numeració en les poblacions que ja la tinguen establerta i que es face en les que no la tinguen. Però, a més, també demana que es faça una segona numeració separada per als edificis que es troben en despoblat, disseminades pel terme.

El termini per dur a terme l'ordre era de dos mesos.

En esta circular apareixen dos elements interessants:

- Per a la numeració en despoblat, el districte municipal ha de considerar-se dividit en quatre “cuarte-

les” per mitjà de línies als quatre punts cardinals, prenent com punt centre la ubicació de la Casa de la Vila.

- La numeració dels carrers es realitza amb els números senars a l'esquerra i els parells a la dreta, iniciant la numeració des del centre de la població. En els carrers transversers, s'iniciaria des del carrer més important per trànsit o amplària.

Es tracta d'una circular prou breu que marca les pautes generals però sense concretar com s'havia de fer.

REIAL ORDRE DEL 24 DE FEBRER DE 1860

Sembla quasi evident que, al ser poc concreta, la circular de 1858 no va obtenir massa resposta. Així que, en esta ordre es marquen les regles per efectuar la retolació dels carrers i numeració de les cases, puntualitzant alguns elements concrets interessants. Pel que fa als carrers tenim:

- Totes les denominacions de les vies públiques urbanes es redueixen a carrer, plaça, placeta i passeig. El passeig és la via que sols pot tindre una vorera. Queden fora altres denominacions com travessia, carreró, costera, costa, etc.
- Els límits dels carrers es marcaran amb rètols fixats en les entrades.



2. Retolació del carrer Moreria en el portalet d'entrada del carrer Palau // Foto: Víctor Castelló



3. Retolació del carrer Moreria des de la plaça del Pou
Foto: Víctor Castelló

- En les poblacions que mantenen altres llengües, els noms s'han de reduir a la llengua castellana.
- Evidentment, no es permeten duplicats en els noms dels carrers.

Pel que fa a la numeració del nucli urbà tenim:

- La numeració dels carrers es farà seguint el carrer principal o els corrents d'aigua (riu, barranc o sèquia). Si no hi ha cap indicació favorable, de llevant a ponent. Si hi ha alguna plaça prop del centre del poble, servirà com inici dels carrers que irradien d'ella.
- En les places, sols hi ha una numeració correlativa.
- Quan un edifici dona a dos carrers o més, una es considerarà la façana principal i en les altres se seguirà la numeració de cada carrer però afegint la paraula "accesorio".


- Si un solar es divideix, es manté el número i s'afegeix l'especificació de "duplicado", "triplicado"...

Com a regla general, els rètols de carrers i números seran de taulell ceràmic i amb uniformitat entre ells.

Finalment, per a les edificacions disperses pel terme, les regles són:

- La divisió del terme en quatre "cuarteles", determinada per les línies als quatre punts cardinals, no s'ha d'entendre com geomètricament rigorosa i inflexible, sinó que s'acomodarà a les característiques del terreny i als elements existents com rius, serralades, camins, etc.
- La numeració es farà començant per llevant cap a nord, ponent, sud i llevant.

Els ajuntaments, amb totes les dades arreplegades, havien de reomplir uns models que es presentaven al Governador i que s'havien de revisar cada cinc anys. El



Plaça la Font, 16
.....615050468.....
Borriol (Castelló)

Troba'ns al
facebook



4. Taulell en la casa Abadia, número 2 del carrer Palau
Foto: Victor Castelló



5. Taulell en la casa 14 del carrer Moreria, antic número 58
Foto: Victor Castelló

primer model incloïa les dades per illa de cases (“manzana”), i per tant, encara que en el text no indica res al respecte, també s’havien de numerar. Els altres models eren per carrer, per plaça i el resum per districte municipal.

ELS NOMS ANTICS DELS CARRERS

Ja hem vist que la regla demanava el nom en castellà, així que les denominacions tradicionals es van traduir amb poques excepcions com els carrers de la Balma, Hereu o Remolins (en l’article es fa la referència en valencià). La “costera” de les Parres va passar a ser carrer. En la taula adjunta es veuen les correspondències.

LA NUMERACIÓ ANTIGA DELS CARRERS DE BORRIOL

Sense conèixer l’any en què es va realitzar la retolació i numeració de carrers i cases, si ens situem en la segona meitat del segle XIX, el nucli urbà es concentrava majoritàriament per dalt de la línia que formen el carrer Sanchis Guarner, la plaça de la Font i el carrer Colón. No existia, en el nostre cas, una plaça que marcara el centre, era un poble costerut. L’únic punt de referència podia ser la Casa de la Vila, però sols marca l’inici de la numeració dels carrers Palau i Major. Si seguim els corrents de l’aigua, l’orografia del nucli ens marca direccions generals nord-sud i ací tenim els carrers Moreres, Alforges, Balma, Rajolar, Hereu, les Serrades o Aigua. El carrer de la Font també buscava el barranc. La carretera seguia el sentit Castelló-Saragossa. El darrer criteri, si no hi ha altra indicació favorable, era de llevant a ponent; en este cas estan la Moreria, Pilota, Sant Vicent, Barcelona, Colón. Les dos places, en sentit circular.

Els carrers Mesó i del Forn es poden considerar com carrers transversals que s’inicien en el Raval de València i Plaça del Rei En Jaume. També es pot justificar així el

carrer de la Rapa, a partir del carrer de la Pilota (Raval de Barcelona) i la seua continuïtat amb Miramar.

La resta de carrers es van numerar de forma anòmala per raons desconegudes. Així tenim de sud a nord, a contracorrent, els carrers de les Parres, Calvari, Atzavara, Fondo i València. I encara més estrany el carrer Remolins que sols presentava numeració parella.

LA NUMERACIÓ ANTIGA DE LES CASES DE BORRIOL

Actualment ens queden pocs exemples de les primeres retolacions i numeracions i, per lògica, es troben en la part més vella del poble. Cal destacar els taulellets de la casa 18 del carrer Fondo, amb el carrer i la “manzana” (imatge 1). Per altra banda, encara que no coneguem com estaven numerades, almenys hi havia 47 illes de cases. També ens queda la retolació del carrer Moreria, en dos de les entrades. Ací s’aprecien dos tipologies de lletra, que han de correspondre a dos retolacions diferents (imatges 2 i 3). Trobem taulells de números prou uniformes al carrer Major (3, 10), Palau (2 (imatge 4), 3, 13), Parres (8, 12), Plaça del Pou (1, 5, 16), Moreria (58), Sant Vicent (8, 12) i Rajolar (15). També apareixen alguns taulellets que semblen posteriors com al carrer Sant Vicent (28) o Miramar (27).

Els taulellets que poden resultar més cridaners són:

- Moreria 58 (imatge 5), ubicat a l’actual número 14, que ens dóna una referència per determinar quantes cases hi havia abans en eixe pany; ara és la 7a i abans la 29a.
- Rajolar 15, en l’actual Oñate Gil, 3. Abans del període franquista el Rajolar era un carrer únic des del carrer Fondo fins a la carretera. La numeració corresponia a la 8a edificació del pany esquerre, que ens mostra la poca edificació existent en aquell moment.

ELS “QUARTOS”

Una conseqüència de les regles de numeració per identificar les edificacions disperses pel terme pot ser la divisió teòrica del terme en quatre parts, els quatre “cuarteles” o “cuartos”. La flexibilitat que va oferir l’ordre de 1860, per acomodar-se a les característiques del terreny pot justificar que en la pràctica es quedaren reduïts a dos, partint la llargària de la vall de Borriol amb una línia transversal que passa pel poble i que defineix el “quarto” de dalt en la part alta de la conca del riu i el “quarto” de baix la resta del terme.

LA NUMERACIÓ ACTUAL

Les actualitzacions de les numeracions han fet que en molts casos el número actual no es corresponga amb el número antic, però el sentit de la numeració s’ha mantingut en la major part dels carrers. Dos carrers en els quals s’havia de girar el sentit clarament eren el Colón i Barcelona, que estaven numerats de fora cap a dins; cada edificació nova requeria modificar la numeració. Però, en altres carrers també s’ha canviat el sentit: Moreres, Balma, Hereu, Pilota i Sant Vicent (els dos darrers al agrupar-se amb el de Barcelona en l’actual carrer Sant Vicent).

ELS TAULELLETS ANTICS

Els canvis, tant en la denominació com en la numeració, i les reformes de les façanes han fet que siguin pocs els taulellets que ens han quedat. Cal agrair als propietaris que els han mantingut, eixe gest de respecte pels senyals d’aquella numeració que ja és històrica i ho serà més amb els pas dels anys. Des d’ací vull fer una crida als actuals propietaris, i als futurs, perquè continuen mantenint estos taulellets en les façanes.

BIBLIOGRAFIA

CASTELLÓ UCHER, Víctor. 2016. *Borriol 1921-1923*

Gaceta de Madrid. 4 de gener de 1859. www.boe.es.

Gaceta de Madrid. 28 de febrer de 1860. www.boe.es.

LINARES BAYO, Jose Cristian. 2009. *Borriol II. Borriol a l’època moderna (segles XVI-XVIII)*.

DELCAMPO BERNAD, Francisco. 2006. *Borriol. Historia y población*.

Nom actual	Nom abans
Alforges	Alforjas
Atzavara	Adzavara
Balma	Balma
Calvari	Calvario
Colón	Colón
Doctor Portolés	Valencia
Fondo	Honda
Germán García	Agua
Hereu	Hereu
Major	Mayor
Mesó	Mesón
Miramar	Miramar
Moreres	Moreras
Moreria	Morería
Oñate Gil	Ladrillar
Palau	Palacio
Parres	Parras
Plaça de la Font	Plaza Rey Don Jaime
Plaça del Pou	Plaza del Rey
Primera Cerrada	Cerrada 1 ^a
Rajolar de Baix	Ladrillar
Rapa	Rapa
Remolins	Remolins
Sanchis Guarner	Fuente
Sanchis Guarner	Balma
Sant Vicent	Barcelona
Sant Vicent	Pelota
Sant Vicent	San Vicente
Saragossa	Zaragoza
Segona Cerrada	Cerrada 2 ^a
Tercera Cerrada	Cerrada 3 ^a
Trinquet	Zaragoza
Ximén Pérez d’Arenós	Horno



InfoAlfaro
Informàtica

www.infoalfaro.com Tel: 964 32 22 84



PALLARÉS
Asesores

"BORRIOL 1921-1923. VILA I POBLACIÓ". UNA APORTACIÓ A LA HISTÒRIA LOCAL

Victor Castelló Ucher

El passat 13 d'agost es va fer la presentació d'este llibre a la Sala d'Actes de l'Ajuntament. En ell, fonamentalment, es fa una descripció del que era la vila de Borriol a principis del segle XX. Entre els anys 1921 i 1923 es van realitzar els treballs per a la confecció de l'Avanç Cadastral urbà del poble. L'anàlisi de les dades registrades en eixa documentació ha permés determinar quina era la situació urbanística de la vila en aquells anys en concret. La informació obtinguda per altres fonts complementa les dades de l'Avanç. Amb tot, ens podem imaginar el que era el poble fa un segle, un temps no massa llarg, però suficient perquè els canvis produïts siguen prou importants.

EL CENS DE 1922

En el temps que estem parlant sols eren electors els homes majors de 25 anys que residien al poble almenys dos anys. De 3.333 habitants, hi havia 925 electors en el Cens. Les dades del llistat, organitzades per districtes i seccions, són els cognoms i nom, l'edat, l'adreça, la professió i si sap llegir i escriure. L'estudi d'elles ens permet traure els noms de carrers, la població dispersa pel terme, els oficis, l'analfabetisme...

Pel que fa als noms dels carrers, ens podem adonar que hi ha alguns canvis significatius que ens fan pensar que alguns noms tradicionals no ho són des de fa massa temps. Podem parlar de la Plaça del Pou, per exemple, on el pou que dona nom es va construir l'any 1913, i que apareix com Plaça del Rei (He traduït les denominacions que en aquells temps eren en castellà). El carrer Germán García no era el "Molioli" i no hi havia encara cap "molí d'oli" que li donara nom; era el carrer de l'Aigua. La Plaça de la Font apareix com Plaça del rei en Jaume. El carrer de la Font era el que comunicava el carrer del Rajolar amb la Plaça de la Font, una part de l'actual Sanchis Guarner. Alguns d'estos noms antics ja apareixen en el mapa del poble publicat per Sarthou Carreres en 1913.

En els oficis, trobem que el 83 % dels electors treballaven al camp com llauradors o jornalers, i també alguns pastors. Un 10 % pertanyien al grup d'artesans o de la construcció: fusters, ferrers, espardenyers, obrers i picapedrers. I un 6 % eren del sector terciari, com a comerciants, on s'inclouen els arriers i carreters.

Respecte a l'alfabetització, sols un 43 % consta com que sap llegir i escriure. Possiblement en les dones el percentatge fóra més baix. Si en una família algú tenia que aprendre, preferentment ho era el fill major.

Si ens fixem en les persones de més edat, l'elector més vell tenia 88 anys, presumiblement l'home més vell del poble, i per damunt dels 75 anys hi havia 15 homes (0,45 %).

Si ens fixem en els cognoms, hi ha tres que destaquen per la seua freqüència: Falomir, Pallarés i Esteve. A més d'estos, un total de 30 cognoms suposen el 67 % dels enregistrats al Cens. En l'altre 33 % apareixen 159 cognoms diferents.

Finalment, si ens fixem en els noms, també hi ha un predomini destacable de dos d'ells: José i Vicente (també consten en castellà). Pràcticament la meitat dels homes es deien Josep o Vicent. Altres noms tradicionals prou habituals eren Jaume, Batiste, Ramon, Joan, Manuel...

L'AVANÇ CADASTRAL

Es tracta del primer treball prou complet de catalogació de les propietats rústiques i urbanes. El registre i valoració de les finques havia de ser la base per a calcular l'impost que hauria de pagar cada propietari, conegut com la contribució. Després de diversos intents, la llei del Cadastre Parcel·lari de 1906 marca l'inici de l'actual Cadastre. En un primer pas, s'havia de fer un "Avanç Cadastral" com la relació inicial de les finques

BORRIOL Tel. 964 322 061

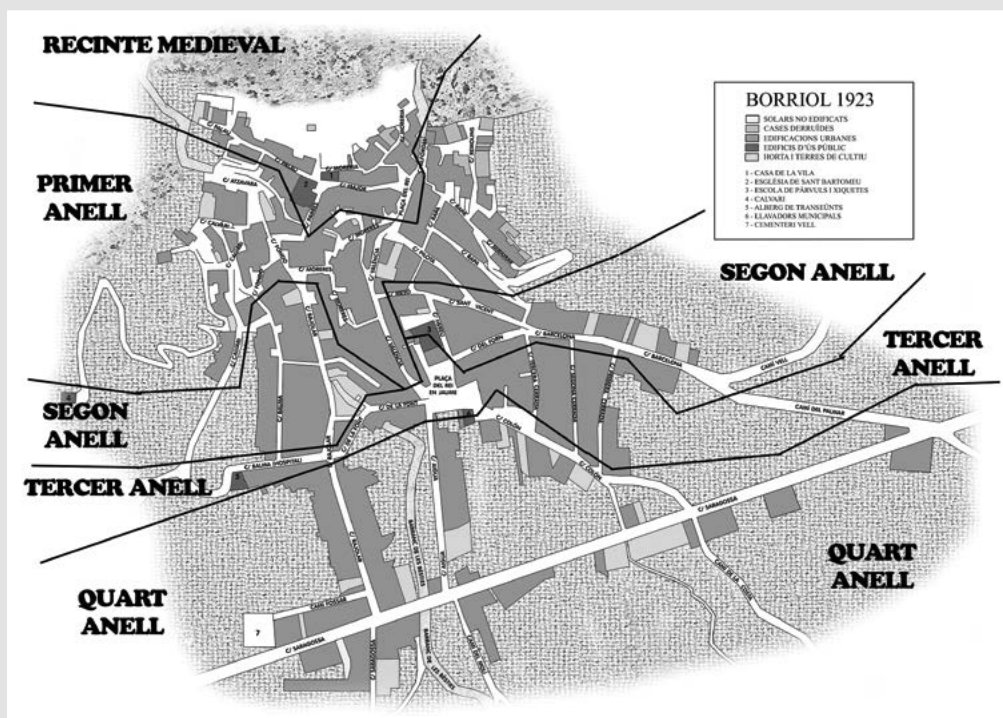
CASTESAN

castesanborriol@yahoo.es

ALIMENTACIÓ ECOLÒGICA COMERÇ SOLIDARI

PRODUCTES DE LA COMARCA

OSTEOPATIA ACUPUNTURA REIKI
NATUROPATIA TERÀPIES ENERGÈTIQUES
FORMACIÓ EN TERÀPIES NATURALS



Plànol del poble amb els anells de creixement descrits

que després s'havia d'anar actualitzant i modificant. L'Avanç Cadastral presentava dos parts diferenciades, la de les propietats rústiques i la de les urbanes. Totes les edificacions quedaven enregistrades en l'anomenat "Registre fiscal d'edificis i solars".

En la part urbana, els treballs a Borriol van començar l'any 1921, demanant als propietaris que presentaren una relació jurada de cada edificació. Posteriorment, un arquitecte de l'Administració visitava cada immoble comprovant les dades presentades. De cada una es feia un expedient on s'indica l'adreça, la cabuda, materials de construcció, l'ús, etc. Considerant estes dades, l'arquitecte donava un valor a cada edificació o solar.

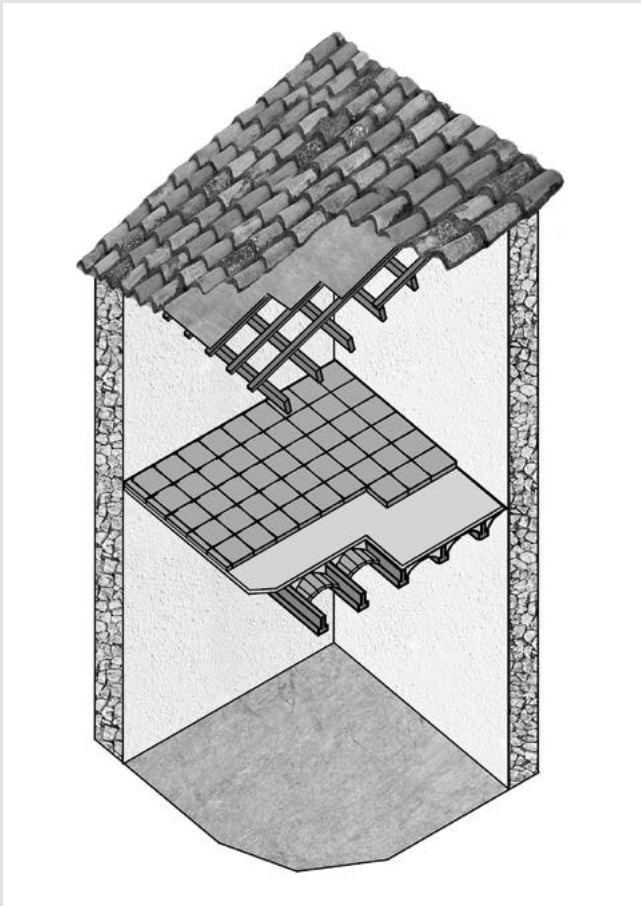
ELS CARRERS CAP A 1923

És durant aquest any, quan es fan les inspeccions de l'arquitecte que majoritàriament manté les dades presentades pels propietaris. Alguns canvis es donen en els propietaris, per venda o defuncions, i també apareixen algunes finques que no estaven declarades, principalment terrenys que per la seua ubicació passen de ser rústics a ser solars urbans.

Els expedients de l'Avanç permeten elaborar un plànol de cada carrer amb les cases i solars existents, i la numeració vigent en aquell moment.

Uns altres documents que poden clarificar la distribució de cases i carrers són les fotografies antigues del casc urbà. Entre elles destaquen una sèrie de postals editades per Editorial Fotográfica per encàrrec de Benjamín Pitarch Renau, que venia en el seu estanc. Són 12 postals que es poden datar sobre els anys 30. Posteriorment, Ediciones Comas-Aldea FISA van editar diferents sèries, una d'elles almenys en blanc i negre.

Esta part és la més extensa del llibre al descriure cada un del 28 carrers i les dos places que apareixen en l'Avanç Cadastral. La descripció es fa d'acord a uns teòrics anells de creixement del nucli urbà. Alguns carrers es descriuen dividits en fragments per facilitar la correlació amb els carrers actuals. Així, el Rajolar, que anava des del carrer Fondo fins a la carretera es divideix en la part de dalt (actual carrer València) i la de baix (Oñate Gil). La carretera de Saragossa també incloïa l'actual carrer del Trinquet.



Estructura bàsica de les cases tradicionals

EDIFICACIONS I CASES TRADICIONALS

Al tractar totes les dades conjuntament es pot obtenir una visió global del que era la vila i valors mitjans que, encara que generals, defineixen les característiques urbanes de la vila. De les 1005 finques, 823 eren habitatges. La resta eren magatzems, corrals, solars, cases derruïdes i edificis per a activitats professionals o d'ús públic.

La construcció tradicional bàsica era l'edificació amb les següents característiques:

- Pareds de maçoneria (pedra i morter).
- Forjats de cabirons i revoltons.
- Forjat de coberta de cabirons i llistons, sobre els que es feia una superfície de rajola. A voltes s'utilitzava canyís.
- Coberta de teula àrab. Comença a aparèixer algun terrat.
- Paviment. En la planta baixa predomina la terra piconada. Puntualment lloses, rajoles o empedrat. En les plantes superiors, un anivellat amb algeps o rajoles de terrisseria.

- Barandat de rajola. També hi havia de lloses, encara que no conste en l'Avanç.
- Revestiment interior. Majoritàriament d'algeps. En comptades ocasions apareixen taulellets de ceràmica.
- Revestiment exterior. Morter de calç, encara que algunes edificacions mantenen la paret de maçoneria sense revestir.

Entre els altres usos, les edificacions que podríem destacar són les següents:

- L'escola estava ubicada en dos edificis; per una banda dalt de la Casa de la Vila per als xiquets; per l'altra a la plaça de l'Hereu on estava la de pàrvuls i la de xiquetes.
- Molins d'oli. Es declaren 10 molins, que indiquen la importància del cultiu d'oliveres al poble.
- Cellers. Encara que menuts, hi ha 7 cellers que també suposen un cultiu suficient de raïm.
- Oci. Es disposava d'un café-teatre, un casino i alguns cafés. També un "cercle", on es projectaven pel·lícules de cine, i dos trinquets.
- Hostatgeria. Hi havia 3 hostals dins del poble, a més de les diverses ventes ubicades en la carretera de Saragossa i en la de l'Alcora.
- La part industrial, que encara era prou artesanal, estava representada per una fàbrica de gasoses i una de llits, un molí d'algeps, un marbrista i un taller de carros.

Els valors mitjans en els habitatges ens dibuixen una casa de planta baixa i un pis, amb una façana de 4,7 m i un solar de 62 m² i una superfície construïda de 95 m². El valor assignat en aquell moment era de 2.289 pessetes.

Però estos valors mitjans no estaven homogèniament distribuïts pel poble. Hi havia carrers amb cases més humils, com la Moreria, Atzavara, Miramar o Remolins, i altres amb cases més grans, com el Major, València, Pilota, Sant Vicent, Aigua o Saragossa.

En este article es mostren tan sols unes pinzellades del contingut del llibre, que desenvolupa cada una de les parts amb molta més profunditat. La inclusió dels noms dels propietaris permet que cada lector pugui cercar les dades dels seus avantpassats, i pot despertar un poc la curiositat per la història familiar. Servisca, doncs, com un homenatge a aquells borriolencs que van habitar esta vila.

Si esteu interessats podeu adquirir el llibre a Castesan, Av. Saragossa, 13.

LES CREUS GRAVADES DEL CALVARI

 Joan Palmer Broch

Arrecerats als peus del tossal que els dona nom, els carrers del Calvari encara conserven bona part del seu encant, conformant un dels barris més coneguts i estimats pels borriolencs. Tal vegada, per això, a molts ens agrada perdre'ns per les seues costeres i arribar, sense alè, a l'ermita, des d'on som recompensats amb una excel·lent vista de Borriol.

Va ser en una d'aquestes passejades quan em vaig fixar per primera vegada en les populars baranetes que esglaonen els seus carrers, observant com algunes d'elles tenien creus gravades en les seues pedres. Amb el temps, he arribat a identificar cinc creus, localitzades en les baranetes dels carrers Fondo i del Calvari. Aquesta troballa em va despertar la curiositat, venint-me al cap tot un seguit de preguntes al voltant de les creus: qui les va fer? quan? o per què? Preguntes que donaren peu al present article, que no és més que un primer intent de respondre-les.

Per poder complir amb aquest objectiu, primerament, vaig haver de delimitar un àmbit d'estudi, centrant-me en la descripció de les dues creus que, per dimensions i tècnica, eren per a mi les més destacades, deixant les tres restants per a futurs estudis de major profunditat:

Així, la primera de les creus estudiades la trobem en la baraneta que hi ha al carrer Fondo pujant des de la Pedrusca (UTM ETRS89 30T: 749683 // 4436647). Està gravada sobre una pedra calcària molt erosionada

Per a molts dels autors consultats, les peanyes no són més que una representació esquematitzada del Mont Gòlgota, i les creus un símbol del Calvari de Jesucrist.

i representa una creu llatina amb peanya triangular, acompanyada d'una cassoleta ovalada situada als seus peus. El braç vertical de la creu té una longitud de 19 cm, pels 15 cm del braç horitzontal; mentre que la peanya mesura 22 cm de base per 10 cm d'alçada. Finalment, les dimensions de la cassoleta són de 9 cm de longitud per 6 cm d'amplada i 5 cm de profunditat. Tot el conjunt està repicat amb punxó amb signes d'acabament tosc i irregular, cosa que s'interpreta com una obra inacabada o molt malmesa pel pas del temps.

Per la seua part, la segona creu la trobem a l'inici de la baraneta del carrer del Calvari i està gravada sobre una llosa rectangular de pedra sorrenca (UTM ETRS89 30T: 749661 // 4436649). Malgrat tindre els dos braços de 20 cm de longitud, el fet d'arrencar d'una peanya quadrangular li dona un cert aspecte de creu llatina. Com l'anterior, també està repicada amb punxó, però el seu acabament és molt més uniforme i acurat, i





Creu de la Baraneta del carrer Fondo // Fotos: Joan Palmer

destaca l'enguiximent arrodonit d'ambdós extrems del braç horitzontal. Aquest detall decoratiu denota la qualitat tècnica de l'autor, qui possiblement va deixar la seua signatura en les inicials V M S que acompanyen la creu.

Amb aquestes descripcions i els calcs que les acompanyen ja vaig poder començar a buscar-hi paral·lels en la bibliografia publicada amb els quals establir estudis comparatius, sabedor que en dites comparacions trobaria moltes de les respostes que anava cercant.

Els paral·lels a les nostres creus són freqüents a les terres de l'antiga Corona d'Aragó i de la Península Ibèrica en general, emprant com a exemple aquelles més pròximes i fàcils de localitzar digitalment. Entre elles destaquen les creus del Cantalar de Tibi, algunes acompanyades de cassoletes; així com les creus dels abrics de Refet (Artesa de Segre) i de les muralles de Granada, on són freqüents les que presenten els braços engruixits.

També he pogut comprovar com les peanyes triangulars són molt habituals en aquest tipus de creus, tenint un paral·lel molt semblant en la portalada de cal Toni a Ges (l'Alt Urgell). Per contra, les peanyes quadrangulars són més escasses, destacant com a paral·lel pròxim l'existent a la Coveta de Pere Tomàs (Atzeneta del Maestrat), de factura molt més esquemàtica.

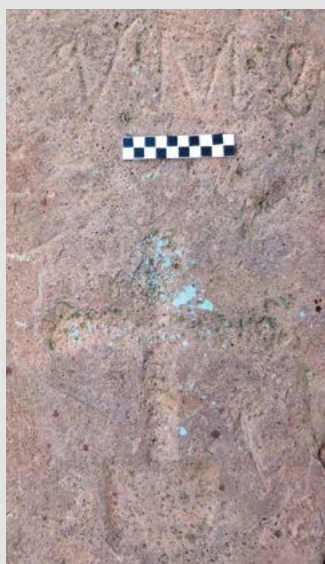
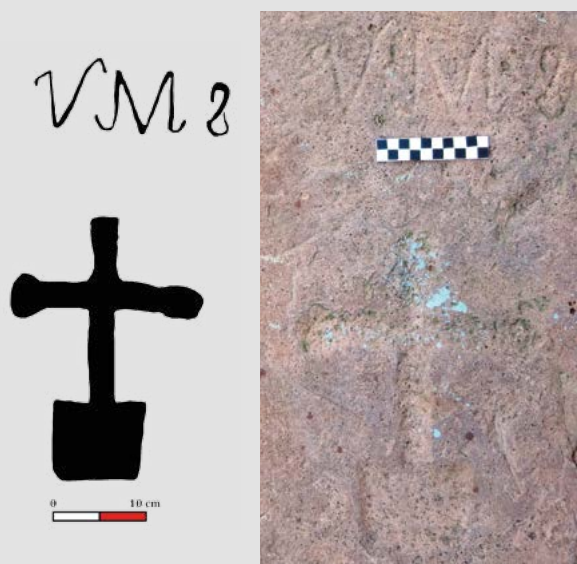
Les creus del Calvari no són més que una expressió de la religiositat popular per la qual els fidels sacralitzen un espai determinat.

En base a aquests paral·lels, el següent pas era esbrinar què representen aquestes creus sobre peanya. Per a molts dels autors consultats les peanyes no són més que una representació esquematitzada del Mont Gòlgota, i les creus un símbol del Calvari de Jesucrist. Dita interpretació em resultà molt útil per dos motius: per una part, em va permetre fer una primera aproximació cronològica, datant les creus amb posterioritat a la conquesta cristiana del segle XIII; i, per l'altra, creava un vincle directe entre les creus i el lloc on es troben ubicades, les baranetes del Calvari.

Ara bé, continuava sense saber per a què servien o què havia determinat la seua ubicació als peus del tossal. Respecte a la seua funcionalitat, alguns consideren que guarden relació amb la Mort, i indiquen el lloc on va morir o es va soterrar alguna persona. D'altres, però, quan les troben gravades en fites i mollons les relacionen amb algun tipus de protecció sobre els camps de conreu o els termes municipals.

Per al nostre cas, considere que les interpretacions escatològiques i profilàctiques no són les més adients, ja que pense que les creus del Calvari no són més que una expressió de la religiositat popular per la qual els fidels sacralitzen un espai determinat. Aquest pareix ser el significat de les creus gravades als murs d'esglésies i ermites, en les pedres de vora els camins o en les coves i abrics utilitzats pels pastors com a refugi temporal. En eixe sentit, pense que les creus del Calvari podrien haver estat gravades pels fidels abans d'iniciar la pujada al Calvari, com a mostra perenne de la penitència personal que anaven a començar seguint les passes de Jesucrist en el Gòlgota.

Amb aquest plantejament, que caldria confirmar documentalment, podem donar resposta a qui va fer les creus i amb quin motiu, però encara així ens faltaria saber quan van ser gravades. Aquesta feina, més senzilla del que sembla, us la deixo per vosaltres,



Creu de la Baraneta del carrer Calvari // Fotos: Joan Palmer

animant - vos així a conèixer la història del nostre poble. Dit açò, sols em queda espai per apuntar una pista que tal vegada us pugua servir per iniciar les vostres indagacions: “Verónica compasiva limpia la divina faz, de polvo sangre y saliva de mi soberbia procaz”.

Algú s'anima a trobar el seu significat?

Bibliografia:

AGUILELLA, G. – LUJÁN, J. (2013): Los grabados rupestres de la Solana (Espadilla, Alto Mijares, Castellón). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 31. SIAP. Castelló de la Plana.

ARAGÓN, M^a.A. – BERNAT, M^a.T. – FALOMIR, M^a.C. – VALLS, M^a.C. (1977): Breve historia de nuestro Calvario. *Revista Cominells, Semana Santa 1977*. Asociación Cultural Nueva Jerusalén. Castelló de la Plana.

BARRERA, J.I. (2003): Los graffiti de la muralla islámica de Granada. *Actes del I Congrés Internacional de gravats Rupestres i Murals. Homenatge a Lluís Díez-Coronel (Lleida, 23-27 de novembre de 1992)*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida.

BOUCHÉ, L. (1981): Más sobre el Calvario. *Revista Cominells, Semana Santa 1981*. Asociación Cultural Nueva Jerusalén. Castelló de la Plana.

CANYELLES, R.I. (2005): Gravats cruciformes a Refet (Artesa de Segre). *Actes de les XXXV Jornada de Treball del GRPT*. www.artesadesegre.net

CASAMAJOR, J. (2009): Noves aportacions als gravats rupestres d'Andorra i de l'Alt Urgell. *Papers de Recerca Històrica, volum 6*. Societat Andorrana de Ciències. Andorra la Vella.

MATAIX, J.J. – BARCIELA, V. – MOLINA, F.J. (2015): Grabados rupestres del Cantalar (Tibi, Alicante). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 33. SIAP. Castelló de la Plana.

MESADO, N. – VICIANO, J.L. (1994): Petroglifos del Septentrión del País Valenciano. *Archivo de Prehistòria Levantina, vol. XXI*. Museu de Prehistòria de València. València.

MOCHOLI, M^a.E. (2008): Cruces, caminos y muerte. Imagen y cultura. *La interpretación de las imágenes como Historia Cultural, vol. II*. Biblioteca Valenciana. València.

SABORIT, P. (2009): El patrimoni religiós. *Borriol II*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.

VICIANO, J.L. – MESADO, N. (2002): Tras las huellas de D. Francisco Esteve Gálvez. *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo, nº 68*. Centro de Estudios del Maestrazgo. Vinarós.



Nuria peques
PUERICULTURA Y MODA INFANTIL

NURIA SOLIVA
C/ Alicante, 2 bajo B - 12190 Borriol (Cs)
T. 606 840 623 - nsoliva@hotmail.es



*Serafi Mayo a la mili. Any 1934
Propietat de Rosa Blasco*

SOM DE CAVALLERIA

 **Francisco Delcampo Bernad**

Resulta difícil esbrinar de la instantània quins dels dos: home o animal, posa més interès per a eixir bé i afavorit per a la posteritat: mirada ferma, cara alta, el millor perfil, les millors gales. La mirada fixa i el gest d'atenció que posa el cavall ens fa pensar que també els animals tenen, com els homes, eixe reflex instintiu d'altivesa davant d'un focus. A nosaltres, al sentir-nos observats per la fotogràfica, ens canvie el semblant, posem tota l'atenció, volem quedar esplèndids a la vista del públic en eixe moment puntual. Busquen també ací l'aprovació?

La fotografia es per a enviar a la família; des d'una geografia apartada i en un temps inexorable de servei a la Pàtria. Que estiguen tranquils, que vegem que tot va bé: la salut, el menjar, el dia a dia. No fa falta dir-ho, la imatge va més enllà de l'aspecte físic. L'observador pot veure clarament la sintonia perfecta entre genet i cavall. La complicitat entre ells, la importància del moment, la serietat de la situació: som de cavalleria.

La solemnitat i actitud davant la fotografia ha anat minvant en relació inversa a l'ús i la comercialització de les càmeres fotogràfiques. Ara, tothom porte en la butxaca, incorporada al seu mòbil, una aplicació fotogràfica. En un moment podem fer desenes d'elles, des de tots els angles. Les podem veure a l'instant, retocar-les, millorar-les, etc. Les anomenem "Selfie". Però serà difícil millorar la d'aquest soldat.



327. Família Parrilla. Any 1958

Basilio, José, Rosario, Josefa, Rafael, Mercedes, Ximo, Consuelo, Tere, Rafael, José, Blas, Pedro, Ximo i vecinos del carrer la Rapa. Propietat: Teresa Parrilla



328. Borriolencs/es a la Fira de Castelló. Any 1944

Ramón, Antonia, Elisa, Teresa, Rosa, Serafí i altres. Propietat: Rosa Blasco Bellés



329. La Volta Ciclista a Espanya per Borriol. Any 1975
Propietat: Antonio Bernat



330. Colla d'amics anant a la Magdalena. Principis dels anys 60
Susí, M^a Rosa "de Pruna", Lola "la Morena", M^a Carmen "la Morronga", Antonia "la Morronga",
Eliseo "el Gatet" i Serafí Santamaría. **Propietat:** Maria Cabedo



331. Tornant de Sant Vicent a la plaça La Font. Finals dels anys 50

Manuel Peris "Sansano", Dolores Ramirez "l'Andalusa", José Aragón "Pepe Modesta", Carmen Peris, Antonia Salvador "la Cabrera", la modista Gumer i el novio. **Propietat:** M^a Carmen Balaguer



332. Colla d'amics anant a l'ermita de Sant Vicent. Any 1957

José Escrig, María Linares, Manolita Mundina, Julián Balaguer, Floreal Garnés, Lidia "Bayona", Tia Antonieta, Lola "la Pulida" i Vicente Pérez. **Propietat:** Manolita Mundina Moliner



333. Amigues al carro de Sento l'Anouero. Principis dels anys 60

Fernanda Aragón, M^a Rosa "de Pruna", Maruja "la Capella", Carmencita "la Blanca", Montse Escrig, Asunción Montañés. **Propietat:** María Cabedo



334. Borriolencs a un cadafal de la Font (dalt de l'abeurador). Principis dels anys 60

Grup d'amics de Maruja "la Capella". **Propietat:** María Cabedo



335. Xiquets a l'escola. Any 1944
Propietat: Ignasi Falomir



336. Els "Carrenyos" al bar "del Mono" en una comunió. Finals dels anys 60
Antonia Montañés, Eliseo Montañés, Ramón, Enrique Montañés, Emilio Montañés i les netes d'Enrique Montañés. **Propietat:** Trini Montañés



337. Acte del Fronte de Juventudes de Borriol a la plaça de la Font. Any 1946
Propietat: Ignasi Falomir



338. Servei militar a Mallorca. Any 1949
Propietat: Antonio Bernat



339. Juan “el Valero” i els fills amb el carro de recollida del fem. Principis dels anys 80
Juan “el Valero”, Jaime i Juan. Propietat: Tonica Camino del Pozo

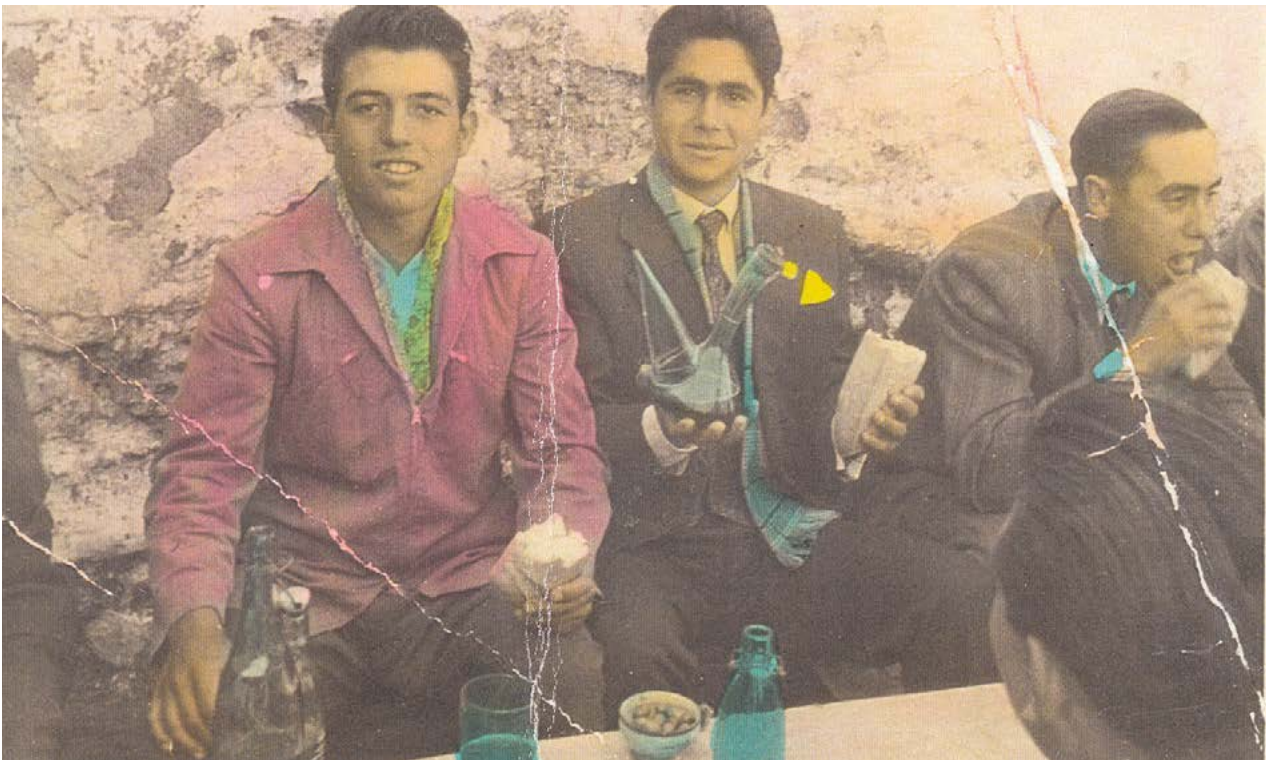


340. Anant a la Serra a fer una paella els familiars de “Los Bebals”. Any 1970
Manolo Arandes, Javier Peris, Carmen Bellés, Carmencita “la Miralla”, Manolo Balaguer, Anita i altres.. Propietat: Maria Teresa Bernad



341. Borriolenques al Toll de Borrús. Any 1950

Rosarito Palau, Leonor Colom, Carmen Peris. **Propietat:** M^a Carmen Balaguer



342. Amics esmorzant a la venta de Sant Vicent. Any 1961

Araque, Alfredo i Vicent "Panera". **Propietat:** Alfredo Linares "el Sorret"



343. Rosita "la Penya" i els fills a casa al dinar. Principis dels 80
Propietat: Rosa Blasco Bellés

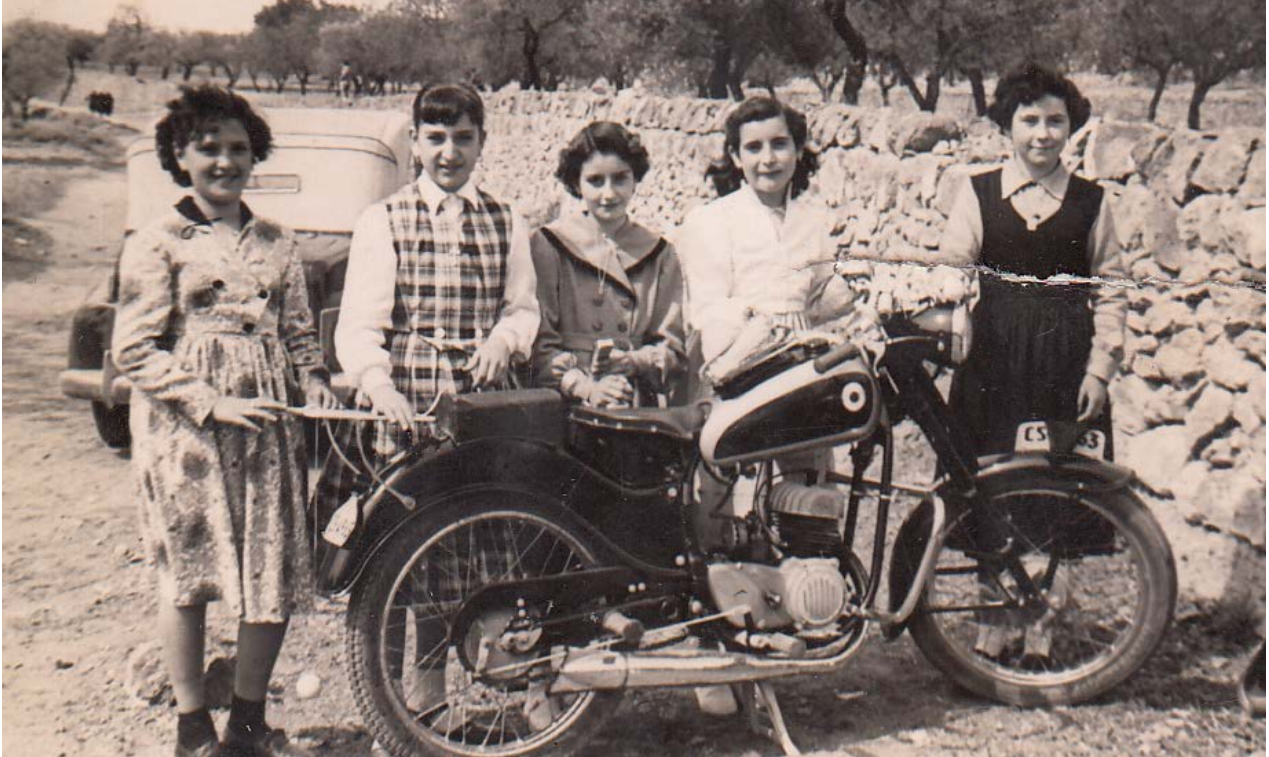


344. Primer grup de pop a Borriol. Festival al cine de paleta. Principi dels anys 70
Enrique Bernad, Rosendo, Manolo Barberà, Gabriel Bernad, Pepe Bernad i el bateria.
Propietat: José Castellano



345. Xiquets/es a l'escola jugant. Any 1946
Propietat: Ignasi Falomir





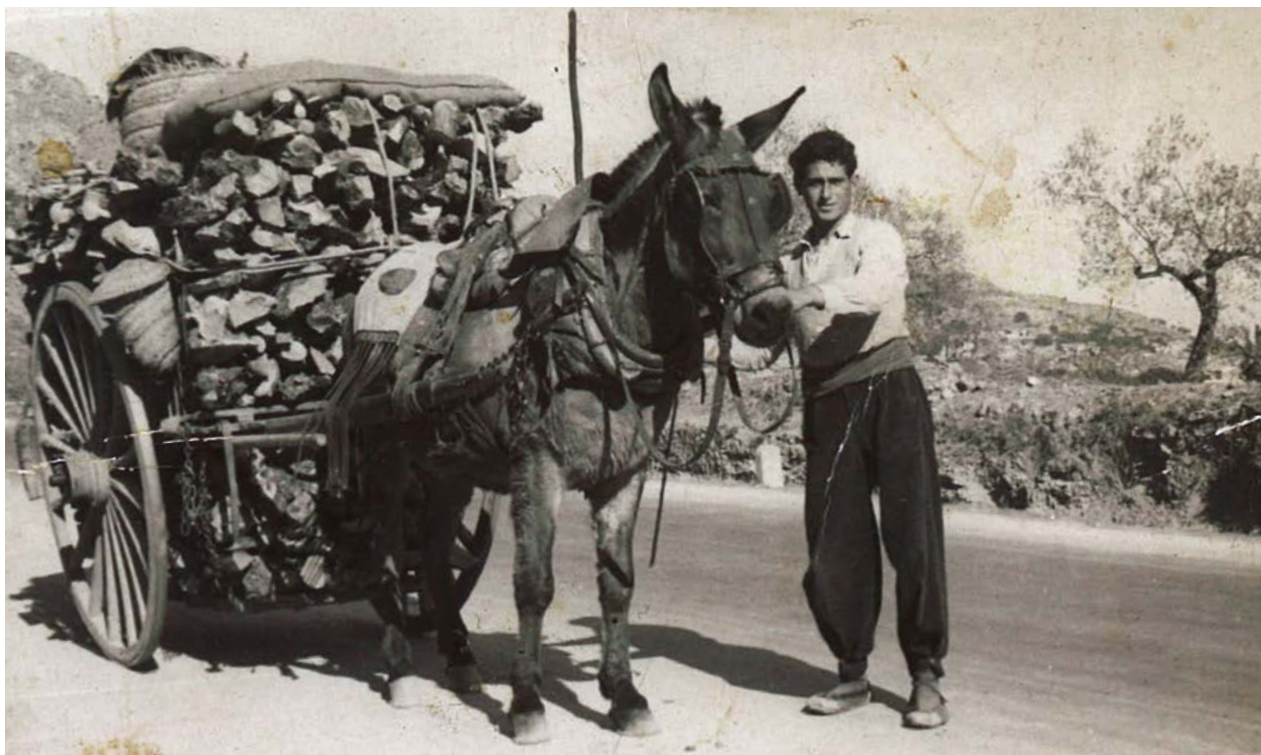
346. Amigues anant a Sant Vicent. Any 1954

Tonica "la Pesaora", M^a Carmen, Luisa "la Tramusera", Carmencita "la Estanquera", Maruja "la Capella". **Propietat:** María Cabedo



347. Veïns i veïnes del carrer Colón. Any 1958

Maruja "la Capella", Andreuet Cabedo, Teresita "la Rata", Sento Iranzo, Germán Andrés, M^a Rosario "la Gaspara", Lola "la Morena" i altres. **Propietat:** María Cabedo



348. Transport de llenya a Castelló per als forns de pa. Carro propietat de José Rubio Personat "Pepet de Claretà". Carreter: Tio Jaume "el Barranco". Propietat: Antonia Rubio Babiloni



349. Rafael "el Peixet" amb son pare Batiste al carrer Mesó (dalt del Freginal). Any 1950. Propietat: Joan Rafael Ramos



350. Vesprada als bous. Any 1973
Propietat: Maria Teresa Bernad



351. Amics i amigues en un "carro" de festes. Any 1945
Teresa de Barcelona, Carmen Peris "Sansana", Teresita Moles "la Sastra", Carmencita d'Almassora, Agueda González, Bartomeu Brevà, Juan Alcón "Petito" i altres. **Propietat:** M^a Carmen Balaguer



352. Colla d'amics anant a l'ermita de Sant Vicent. Any 1948

Juan "el Petit", Teresita "la Sastra", Bartomeu Breva, Pepito "Sant Lluís" i altres.

Propietat: José Falomir



353. Viatge a Bilbao de la penya Barça de Borriol. Any 1970

Maria Teresa Bernad, Teresita Pallarés, Teresa Castellano, José Pallarés, Eugenio, Vicente Pallarés, Manolo Bellés, Pascualín Castellano i altres. Propietat: Maria Teresa Bernad



354. Teresita Babiloni amb una amiga en el primer ball de l'arquet. Any 1941
Propietat: Lucia Tena Sánchez



355. Soldat. Any 1939
Cornelio Pallarés. **Propietat:** Teresa Pallarés



356. Amics a l'hortet. Any 1962
Silverio Tena, Primi Tena, Carmina i Ramón Sala.
Propietat: Lucia Tena



357. Padrins de boda. Any 1957

Josefina Sanmartín, Vicente Bernat, Maria Rosario "la Gaspareta", Carmencita Rubio, Carmencita Delcampo, Vicentica Ucher i altres. **Propietat:** Teresita Pallarés



358. Bateig. Foto a la carretera. Any 1963

Lola "la Rosera" amb una xiqueta.

Propietat: Tere Tena



359. Maria "la Navarra" agafant aigua amb un canter a la Font. Any 1954

Propietat: Ignasi Falomir



Rosa Palau, Rosita Blasco i Lolita Ucher tornant de Sant Vicent amb les pilotetes. Any 1950 // Propietat: Ignasi Falormir

EL JOC DE LES PILOTETES A LA FESTA DE SANT VICENT FERRER DE BORRIOL

✍️ **Vicent Pallarés Pascual**

Una de les festes més importants de Borriol és la de Sant Vicent Ferrer¹. Aquest religiós va elegir la població per fer una parada en el seu camí i per a predicar un dels seus famosos sermons damunt d'una pedra². Dintre dels actes que s'organitzen trobem la romeria que es fa des del poble fins a l'ermita.

En arribar la processó a l'ermita de Sant Vicent té lloc una celebració religiosa i després, als seus voltants, es munta una fira on es poden adquirir diversos objectes.

Després de l'ofici religiós, les persones participants esmorzen a prop de l'ermitori. Anys enrere també s'aprofitava l'espai d'una antiga venda de carreters propera³ per a fer aquest àpat.

Un dels jocs tradicionals que s'ha mantingut des de diverses generacions a Borriol ha estat el de les *pilotetes de Sant Vicent*. Aquesta activitat consistia en picar a la mà unes pilotetes. Normalment, les colles d'amics i amigues jugaven amb elles quan tornaven al

1. Veure el llibre de Joan Francesc Mira si es vol aprofundir més en la vida del sant. MIRA, JOAN FRANCESC (2002): *Sant Vicent Ferrer. Vida i llegenda d'un predicador*. Alzira: Bromera.

2. Destaquem l'antologia de Tomàs Martínez si es vol realitzar una aproximació als sermons. MARTÍNEZ ROMERO, TOMÀS (comp.) (1992): *Els sermons de sant Vicent Ferrer*. València: Tres i Quatre.

3. Henri Bouché explica i descriu la jornada de la festa del dia de Sant Vicent de manera més completa. BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2006): *Borriol: records festius (recull des de l'oralitat)*. Castelló de la Plana. Pp. 89-95. BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2009): "Calendari festiu" dins de FALOMIR DELCAMPO, VICENT. (coord.) (2009): *Borriol. Vol.II*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I. Pp. 260-262

Allí, asseguda, damunt d'una cadireta les tenia dintre de petites caixes de cartró tot esperant que les elegiren.

centre urbà de Borriol, després d'haver passat tot el matí a l'ermita, el dia de la romeria. Era una mostra d'habilitat per veure qui picava el major nombre de vegades seguides.

Fetes amb cuiro, cosides de manera artesanal i amb una goma elàstica aquestes pilotetes van estar sempre vinculades a la festa. Era una joguina que resistia bé el pas del temps. Simplement, el seu ús feia que la goma elàstica que tenien es trencara i calia canviar-la o passar-la una altra vegada per dintre del forat. Durant molts anys eren de les poques joguines que es compraven els nens i nenes i s'havien de fer durar durant tot l'any, fins que el proper Sant Vicent arribara.

Les feia una dona de Vila-real, que any rere any pujava a la fira per a vendre-les. Allí, asseguda, damunt d'una cadireta les tenia dintre de petites caixes de cartró tot esperant que les elegiren. Les fabricava amb cuiros de colors diferents i totes eren molt vistoses. De vegades, s'havia d'anar ben prompte a per elles ja que s'acabaven. Era una tradició comprar una piloteta nova cada any que s'anava a Sant Vicent.

Però durant aquests anys els jocs i les joguines han canviat molt. Els nens i nenes que es passejaven per la fireta de Sant Vicent amb el pas del temps en tenien molts més de nous i de diferents per a elegir i al final, les *pilotetes* sols eren comprades per persones de generacions anteriors que veien en la seva compra una manera de tornar a les tradicions i, en certa manera també, de tornar a la seva infància i adolescència. Tenim constància d'elles a la fira a

partir de la dècada del 1950⁴ fins el 2012, any en què la dona que venia les *pilotetes* va deixar de pujar a vendre-les⁵.

Diverses generacions han aparegut unides a la pràctica d'aquesta activitat, però el fet de no poder-les adquirir al mercat de la romeria ha fet desaparèixer aquesta tradició. També ha fet esborrar la imatge d'aquelles colles que entraven a Borriol jugant amb les *pilotetes* després de passar el dia a l'ermita de Sant Vicent.

Bibliografia

BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2006): *Borriol: records festius (recull des de l'oralitat)*. Castelló de la Plana.

BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2009): "Calendari festiu" dins de FALOMIR DELCAMPO, VICENT. (coord.) (2009): *Borriol. Vol.II*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.

MARTÍNEZ ROMERO, TOMÀS (comp.) (1992): *Els sermons de sant Vicent Ferrer*. València: Tres i Quatre.

MIRA, JOAN FRANCESC (2002): *Sant Vicent Ferrer. Vida i llegenda d'un predicador*. Alzira: Bromera.

TOMÀS Y MARTÍ, V. (20 juliol 1920). Dia de fira. *La Correspondencia de Valencia*. p.1. Recuperat de <http://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=11000270726>

Diverses generacions han aparegut unides a la pràctica d'aquesta activitat, però el fet de no poder-les adquirir al mercat de la romeria ha fet desaparèixer aquesta tradició.

4. Trobem una referència al periòdic "La Correspondencia de Valencia", a l'article "Dia de fira" on s'explica que es pot comprar a la fira "pelotitas que van y vienen y nunca se pierden..." Aquesta informació ens pot fer veure que era un objecte que es comprava a les fires de l'època. TOMÀS Y MARTÍ, V. (20 juliol 1920). Dia de fira. *La Correspondencia de Valencia*. p.1. Recuperat de <http://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=11000270726>

5. "Henri Bouché ens ha explicat que es venien pilotetes a la fira de Sant Vicent des d'abans de la Guerra Civil Espanyola de l'any 1936". (Henri Bouché, comunicació personal, 7 de gener de 2017)



EL PARLAR DE BORRIOL

✍️ Vicent Beltran Calvo

Entenem que el valencià septentrional correspon estrictament al parlar de la Plana Baixa —excloent-ne Almenara i la Llosa, que s'ajusten de ple al valencià central—, però també abraça la ciutat de Castelló, Almassora, Benicàssim, Orpesa i Borriol, és a dir, l'extrem sud de la Plana Alta; al nord d'aquests pobles, de mica en mica, apareixen els primers trets tortosins (pèrdua de *r* final, s'hi manté la *d* en el mot *abadejo*, se senten les solucions morfològiques *hai parlat*, *natros* i *vatros*, *avui* o *ahui* en compte de *ha parlat*, *mosatros* i *vosatros* i *hui*; *escolto* i *parlo* a partir de Vilanova d'Alcolea i la Serra d'en Galceran; lèxic propi —*cossinogues* 'cosquerelles', *pesteta* 'vitet coent', *préssec*, *detràs*—) i això ens inclina a pensar que el Pla de Cabanes, juntament amb els pobles de l'Alcalatén, són ja uns parlars de transició cap al tortosí meridional, que es manifesta inqüestionable a les comarques de l'Alt Maestrat, els Ports i, sobretot, el Baix Maestrat. Ara bé, hi ha alguns mots que del tortosí arriben pràcticament fins al riu Millars com ara *marraixa* o *marraixó*, *temor*, *detràs* o *pataca* que equivalen al valencià general *botija*, *por*, *darrere* i *creïlla*.

El valencià septentrional, a diferència del valencià tortosí i del valencià alacantí, pressuposa una continuïtat i afinitat evident amb el valencià central, el que està vinculat a la ciutat de València, tot i la idiosincràsia d'aquest subdialecte (*txent*, *cassa*, *me n'ani*), i coincideix ben sovint amb el valencià meridional, el situat entre el riu Xúquer i la línia Biar-Busot, que es troba al sud de l'Alcoià i la Marina Baixa. La Plana Baixa i la zona de Borriol-

Castelló-Benicàssim esdevé l'àrea més septentrional on la influència lingüística de València arriba sense massa dificultat. En canvi, presenta uns trets, compartits almenys amb la resta de la Plana Alta i l'Alcalatén, que l'aparten del parlar meridional contigu, com ara les pronúncies *plóure*, *óu*, *esquitar*, *coranta*, o els mots *bajocó*, *coca malfeta*, *desbrafar-se*, *furga*, *panís*, *pebrera*, *pixaví*, *ru(g)a*, *sigolletes* allà on el valencià de més al sud diu *plòure*, *òu*, *esquitar*, *quaranta*, *garrofó*, *coca en llanda*, *desventar-se*, *llambrissa* (i variants), *dacsa*, *pimentó*, *parot*, *cantell* i *cosquerelles*.

La gràfica de la pàgina següent pretén contextualitzar i mostrar la gradació lingüística present entre el parlar de Borriol i el dels pobles veïns. S'hi pot observar la singularitat de la llengua dels borriolencs, sobretot els localismes, alguns dels quals tenen continuïtat en altres comarques, però ací apareixen a mode d'illot (*dotzre*, *vui*, *primentó*, *garranyeu*, *coteret*, *papa-roget*, *llangostí*).

A banda d'aquestes característiques, en destaquem unes altres, que acaben de definir o perfilar el parlar borriolenc, tot i que no són privatives d'aquest poble:

1. pronúncies del tipus *buít*, *cuína* i *cuít* (accentuats damunt la *i*: com si fóra *bwít*, *qüit* i *qüina*) per *búit*, *cúina*, *cúit*;
2. [e]scola, [e]ntendre, [e]ixugar mantenen la primera vocal intacta com a tota la Plana Alta, l'Alcalatén, l'Alt Maestrat i a la major part dels Ports (més al sud també a les Valls del Vinalopó i al Baix Vinalopó), a diferència de la resta del valencià que fa [a]scola i [a]ntendre;

3. a Borriol i a la mateixa zona descrita adés la vocal *o* de *dijous*, *nou*, *ou* i *plou* és sempre tancada;

4. són característiques les pronúncies *Burriol* / *Buriol*, *tumata* per *Borriol* i *tomata*; *llantuga*, *cadarnera*, *rata panà*, *taranyana* en compte de *lletuga*, *cadarnera* (que també es diu), *rata penà*, *teranyina*; *dixar*, *auia* i *quirdar* (aquesta entre els majors) per *deixar*, *aigua* i *cridar*;

5. es perd sistemàticament la *t* en paraules com ara *pont* i *molt*, pronunciades, per tant, *pon* i *mol*;

6. *baixa*, *peix* i *cuixa* sonen majoritàriament *baissa*, *peis* i *cuissa*;

7. la /b/ i la /v/ es confonen entre els jòvens, tot i que la distinció es manté entre les generacions majors;

8. es conserva la *-r* final a diferència del parlar veí: *parlar*, *mirar-te*, *fer*;

9. el diminutiu de *llum* i *plat* és *llumeneta* i *plateret* respectivament; el plural de *crú* fa *crusos*;

10. *mosatros* i *vosatros* alternen amb *matros* i *vatros*;

11. es diu *mo n'anem* i *vo n'aneu*, mentre que a molts pobles veïns és *se n'anem* i *se n'aneu* (l'Alcora) o *mo n'anem* i *se n'aneu* (la Pobla Tornesa, Sant Joan de Moró, Vilafamés);

12. destaquen les formes verbals següents: *morc*, *demanàem*, *ell parle*, *ne plante*, *n'hi have*, *se fee*, *que vinguem* / *que vingueu*,

BORRIOL	LA POBLA T.	S. J. DE MORÓ	VILAFAMÉS	CASTELLÓ	L'ALCORA
escoltar	escoltà	escoltà	escoltà	escoltar	escoltà
dotzre	dotze/dotge	dotge	dotge	dotge	dotze/dotge
vo n'aneu	se n'aneu	se n'aneu	se n'aneu	vo n'aneu	se n'aneu
(jo) ha parlat	hai parlat	hai parlat	hai parlat	ha parlat	ha parlat
vui	hui	hui	hui	hui	hui
primentó	pebrera	pebrera	pebrera	pebrera	pebrera
coent	coent	coent	pebrera coenta	coralet	pebrera coenta
nyespro	nyesplo	nyesplo	nyesplo	nyesplo	nyespro
mongetes	sinyoretetes	mongetes	sinyoretetes	mongetes	bufes
sigolletes	sigolletes	cossinogues	cossinogues	sigolletes	cosquinyogues
(dit) garranyeu	corrnxet	corrnxo	corrnxet	corrnxet	corrnxet
gargall	gargàs	gargàs	gargàs	gargall	gargàs
coteret	escolanet	escolà	acòlic	monaguillo	capetero
paperotes	paperotes	paperotes	paperotes	galtillos	paperotes
marraixa	marraixa	marraixa	canterilla	canterella	vaso
teulà	teulat	teulat	teulat	teulà	teulà
talzim	estalzim	estalzim	estalzim	estalzim	estalzim
pampa	pampa	pampa	pampa	pàmpol	pàmpol
cadarnera cadernera	cardanera	cardanera	cagarnera	cardanera	cardanera
enganyapastors	pastorilla	enganyapastors	enganyapastors	cuetet	enganyapastors
papa-roget	barba-roig	barba-roig	barba-roig	pi-roget	pap-roig
sa(n)grantana	sangrantanya	sargantanya	sargantanya	sangrantana	sangrantanya
llangostí	llangosto	llangosto	llangosto	llangosto	llangosto
voltacampanes	voltacampanes	plegamanos	plegamanos	tocacampanes	tocacampanes

que equivalen a 'mor o muir, demanàvem, ell parla, en planta, n'hi havia, es feia, que vingam'. Diem, creem, duent no adopten les formes *diguem, creguem o duguent* del valencià central;

13. destaquen els numerals *dotzre, tretzre, setzre i coranta*;

14. amb valor negatiu són habituals les formes *no mai i no gens*;

15. destaquem els adverbis *vui* ('hui, avui') i *detràs* (*darrere* encara ho diuen els majors); *a la gana* equival a 'molt': *Va vindre a la gana de gent; de matí-manyana*

equivol a 'de bon matí, enjorn'; s'hi manté viva la preposició *a* davant d'un locatiu: *Viu a València* (possiblement és el poble més meridional, ja que de Castelló cap al sud, llevat de la Marina Alta, ja diuen *Viu en València*);

16. amb una funció fàtica i exhortativa, com a interpel·lació del receptor, es fa servir la fórmula final interrogativa *tat?*, reducció de 'veritat'; són d'ús freqüents les interjeccions *Botons!* i *Voto a Déu!*: *Voto a Déu quina calor que fa vui!*

Pel que fa al lèxic, i sense voluntat de ser exhaustius, destacarem

els mots següents, alguns dels quals coincideixen amb la llengua normativa, però almenys així hi queda constància de la variant local: *abaejo* 'bacallà, abadejo', *abotonar-se* o *botonar-se* 'cordar-se', *aiuatge* (< *aiguatge*) 'rosada', *ajopir-se* 'aponar-se, posar-se a la gatzoneta', *albargina*, *albercoc*, *aldragó* 'dragó', *armela* 'ametla', *aulorar*, *avena*, *avespa*, *bajocó* 'garrofó, fesol de la peladilla', *barallar-se*, *blat*, *barandat* (més freqüent ara *tabic*), *barato* 'barat', *bescuit* 'coca en llanda, coca malfeta', *bordís* 'brot que ix de la soca', *borinot* 'insecte del gènere *Bombus*', *borxaca* (ara més *bolsillo*), *brancal* 'pedrís o escaló

de la porta d'entrada de les cases', *bresquilla* 'préssec', *cadarnera* o *cadarnera* 'cadarnera', *canella* 'part anterior de la cama', *cardet* 'card, penca', *cego*, *cerdo* (la femella és la *bacona*), *clotxa* 'cadolla', *clossa* 'crossa' (ara més *muleta*), *coent* 'vitet, bitxo', *col flor* (o simplement *col*) 'coliflor', *costera* o *costereta* 'pujada, costa', *cranc*, *crosta de l'ou* 'corfa', *cullereta* 'larva de la granota', *despitralat* 'que du el pit descobert', *coteret* 'escolà' (l'*escolà* ací és el que toca les campanes), *dir coses* 'reptar, renyar', *enganyapastors* 'cueta, ocell *Motacilla Alba*', *espart* 'fregall', *esquitar* o *escarritar* 'esguitar, esquixar', *figaflor* 'bacora' (també hi ha *figues del papo*, *pelaores* i *napolitanes*), *fumeral* 'ximenera', *furga* 'llombrígol, cuc de terra', *fusta* (s'hi desconeix el castellanisme *madera*), *gaiato* 'garrot', *garranyeu* 'dit menovell', *garró* 'turmell', *garrofera*, *gavinyet*, *gentilla* 'lletilla', *ginoll*, *llangostí* 'llagostí, saltamartí', *llantuga d'encisam*, *llevat(et)* (modernament *pastilla*; diferent del *rent*, que és la pasta que deixaven per a l'endemà i es mesclava amb el *llevat* per fer-la fermentar), *llima* 'llimona, llimó', *maceta del morter*, *mànega*, *mangrana*, *marraixa* 'botija ventrada amb una ansa i dos brocs', *meló Alger*, *meló de tot l'any*, *mescla* 'companatge, condiment que acompanya el pa', *mongetes* 'rosetes, crispetes', *musclo* 'clòtxina', *navaja* 'navalla, navaixa', *netejar* (cada vegada s'usa menys a favor de *llimpiar*), *nuc*, *nyespro*, *ordi*, *oroneta*, *pallarofa* 'embolcall de la *panolla de panís*, amb el qual feien *màrfegues* per a dormir', *palmito* 'ventall', *pampa* 'pàmpol', *panís* 'dacsà', *papa-roget* 'pit-roig (ocell)', *pataca* 'creïlla', *paperotes* 'galteres', *pegar una espenta* 'espentar,

empényer, *pepino*, *pernil*, *a pica coixo* 'a peu coix', *pinzà* 'pinsà (ocell)', *al pirrín-xinxín* 'portar algú a collibè, al muscle', *pixavi* 'parot, libèl·lula', *poal*, *porput* 'putput (ocell)', *primavera* 'totestiu, mallerenga (ocell)', *primentó* 'pimentó, pebrot', *queto* 'quiet' (*Està-te queto!*), *rabaeta* 'copró, còccix', *rovelló* 'bolet' (els bolets són de *garrofera*), *quixal del sen* o *del coneiximent*, *rata panà* 'rata penada', *regall* 'excavació produïda per la pluja en un terreny que fa pendent', *retor* 'capellà, rector', *ribrell* 'llibrell', *romer*, *rosà* 'rosada blanca, gebre', *rosella*, *rua* (modernament també *bocadillo*) 'entrepà', *safa* 'recipient circular poc fondo per a usos domèstics', *sa(n)grantana*, *sarvatxo* 'fardatxo, llangardaix', *sigolletes* 'cosquerelles, pessigolles', *surra* 'batecul', *talzim* 'sutja', *taranyana* 'teranyina', *temor* 'por', *temoric* o *temoruc* 'poregós, poruc', *timó* 'planta *Thymus vulgaris*', *tina* 'ferrada', *tito* 'titot, gall dindi', *topo* 'cabells arpegats en forma de castanya', *tella* 'sambori', *torrons*, *trompa* 'baldufa', *tumata*, *ventar-se*, *verdanc* 'brot o branca tendra i flexible', *verdiola* 'vidriola', *vilero* 'teuladí', *Passer domesticus*, *volantí* 'tombarella', *voltacampanes* 'tocacampanes, pregadéu (Mantis religiosa)'.
**BIBLIOGRAFIA RELACIONADA
 AMB EL PARLAR DE BORRIOL**

Beltran Zaragoza, A. (2000): "La llengua al nord del País Valencià", *Caplletra* 26, PAM-IFV, València-Barcelona, pàgs. 131-151.

Beltran Zaragoza, A. (2014): "Precisions sobre les àrees dialectals en el català del nord del País Valencià", *Anuari de Filologia*, vol. 4, pàgs. 171-195.

Colon, G. (1955): "La matizaci3n vocálica en las desinencias de 1ª y 3ª personas de presente e imperfecto de indicativo (conjugaci3n en -are) en las comarcas castellanenses", *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, vol. I, pàgs. 201-211.

Colon, G. (1970): "Sobre el funcionament de les sibilants en el català de Castelló", *Phonétique et Linguistique, romanes, Mélanges offerts à Georges Straka*, tom. I, pàgs. 43-51.

Colon, G. (2015): *Vocabulari castellanenc*, Ajuntament de Castelló.

Gimeno Betí, L. (1992a): "Sobre el parlar de Castelló de la Plana", *Miscel.lània Sanchis Guarner*, II, pàgs. 133-160.

Reñé i Reñé, J. (2015): *Estudis de dialectologia catalana Dedicat a la comarca de la Plana Alta* (vol. XLVII), Edicions Palestra, Fondarella.

Saborit i Vilar, J. (2016a en línia): "El valencià de la Plana dins del valencià general", *VI Jornada de Taula de Filologia Valenciana*, Betxí, 25/10/2014. [https://taulafilologiavalenciana.files.wordpress.com/2015/01/valencia_plana_saborit.pdf].

Veny i Clar, J. (1982): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Ed. Moll.

INFORMANTS

Contacte: Maite Vidal Bernad (1987); Informants: Consuelo Esteve Falomir (1935), José Maria Bernad Martí (1935), Juan Rosendo Vidal Rubio (1959).

RECEPTA: CASSOLA DE PATAQUES AMB CARN

 Teresa Tena Sánchez



Ingredients

Pataques
carn de corder
llorer
alls
ametles
sal
oli
colorant (safrà)
aigua
paper d'estrassa

Història

Recuperem la recepta d'un sopar que es feia antigament a les festes d'agost, l'últim dia de bous. Aquest plat es preparava i es portava al forn, i quan s'acabaven els bous, mentre els homes desmuntaven els carros, les dones arplegaven la cassola del forn i se sopava a casa.

La recepta la sé perquè ma mare solia fer aquest plat, i com que ella ha estat des de menuda al forn de Silverio, ho contava moltes vegades. A més, preguntant a diferents persones majors del poble, totes recorden que ja es feia quan eren menudes.

Procediment

En una cassola de fang fem una capa de pataques tallades a rodanxes d'un dit de grossor, posem un poc de sal, llorer i 3 o 4 alls. En acabant posem una capa de carn de corder a talls com per a torrar i tornem a afegir una miqueta de sal, llorer i 3 o 4 alls. Després acabem d'omplir la cassola amb una altra capa de pataques i les salem un poc.

A banda, en un morter posem 2 o 3 alls amb ametles i ho piquem tot, després omplim el morter amb aigua, afegim colorant i ho remenem amb una cullera. Aboquem la picadeta a la cassola ben repartida per damunt de les pataques i després afegim oli.

Finalment, tapem la cassola amb paper d'estrassa ben banyat i ja està preparat per portar al forn.

El temps que ha d'estar al forn el decidirà el forner o la fornera, si portem la cassola al forn de pa, com es feia tradicionalment. Aquesta és la millor opció perquè segur que ix més bo i, a més a més, fa poble. Si no, no tindrem més remei que estar pendents del nostre forn.

L'oloreta farà que se vos faça la boca aigua! Bon profit!

PANADERIA SILVERIO
C/ V. Oñate Gil, 5 i 8 - Borriol



ESPECIALITAT EN
COQUES I ROTILLOS

FORN DE LLENYA

660 590 235



619 855 765



JOCS TRADICIONALS: EL BOLI

✍ Merxe Vilarrocha Bernad

El Boli és un d'eixos jocs tradicionals al qual ja no juguen els xiquets de Borriol. Per saber un poc més d'este joc li vam preguntar a un gran jugador de Boli, Bernardo Vilarrocha, i ens va explicar quins materials i quines instruccions són necessaris per a jugar a Boli. I quin millor alumne que el seu nét Bernat per aprendre este joc.

Materials:

Per a jugar al Boli es necessita una pala de fusta, de 30 o 40 cm. D'altra banda, necessitem també un boli, que és l'objecte que es projecta. El boli és un bastonet de 10 a 15 cm de llargada i un gruix d'un parell de centímetres que té els dos extrems acabats en punta.



Bernardo jugant a boli amb el seu nét Bernat a l'ermita de Sant Vicent // Foto: Raul López

Com construir el material?

Boli: La fusta ideal per a fer el boli és, per la seva duresa, la d'olivera o la d'alzina. La de pi, tot i que és més fàcil de treballar, es trenca amb facilitat. Només cal agafar una branca d'estos arbres i serrar un totxet de 10 a 15 cm. Per a fer punta als extrems en tindrem prou amb una bona navalla afilada.

La pala: Bernardo ens diu que abans, quan les pales de rentar la roba es feien malbé o s'envellien, les reutilitzaven els xiquets per a jugar. Avui resulta car comprar este tipus d'objecte i per a fer les pales o bé serrem una branca d'olivera de 30 a 40 cm i d'un gruix de 4 o 5 cm; o bé ens en construïm reutilitzant la fusta

dels palets de càrrega. En este cas, és fàcil que només haguem de serrar una mica la fusta donant-li la forma del mànec, ja que l'amplada és prou bona per al joc –no oblideu, després, passar el paper d'estrassa per evitar que quedi qualsevol estella.

Com hi juguem?

L'objectiu del joc és picar amb la pala a un extrem qualsevol del boli que està damunt una superfície plana, de manera que el pal s'aixeque i un cop estiga en l'aire poder-lo tornar a colpejar per tal que vaja el més lluny possible. Guanya el jugador que envie el boli més lluny.

Consells de seguretat

És evident que el joc del Boli contempla un cert risc per als jugadors i també per als espectadors. És per això que sempre cal:

- Seguir una progressió que assegure el coneixement dels objectes. Fer exercicis picant amb la pala damunt el boli per calcular la força mínima i justa per tal que este s'elevi.
- Seguir una progressió tècnica mínima:
 - Cal insistir que el cap ha d'estar allunyat de la vertical on es troba el boli.
 - El jugador que colpeja no ha d'estar agenollat. Ha d'estar flexionat, amb una cama més endavant que l'altra per assegurar una idònia mobilitat.
- Marcar un protocol bàsic d'actuació:
 - Quan es va a colpejar, i tal com feien els nostres avis, es pot cridar ben fort: "Boli!"
 - Regular que cap jugada és bona si no fa l'efecte de paràbola i puja per damunt la cintura dels jugadors .

Bernardo ens explica que quan ell era menut es jugava molt pels carrers del poble i el carrer on més jugaven era al carrer Colón.

HISTÒRIES DELS AVIS/ES:

ROSA BLASCO BELLÉS

 Merxe Vilarrocha Bernad

Quin plaer compartir moments amb en els nostres avis, saben tantes coses!

En esta ocasió vam tindre el plaer de compartir una estoneta i una bona xerradeta amb la tia Rosita Blasco Bellés. Una dona valenta i lluitadora que, com tantes altres dones, va haver de treballar dur i lluitar per portar endavant la seua família. Són dones d'una altra pasta, passar una guerra i una postguerra, deixa molts records que no es poden oblidar.

Rosita va nàixer a Borriol farà ara 95 anys, quasi res, amb la gran sort de recordar tota la seva vida i la virtut de saber apreciar les coses bones que ha viscut.

El primer que ens va voler ensenyar en arribar a sa casa va ser una foto del mas de la Penya. «Mira quin mas més guapo», ens va dir, i la nostra curiositat va ser preguntar-li al voltant del mas.

Vosté va nàixer al mas de la Penya?

No, vaig nàixer a Borriol. Els meus pares vivien a la Serrà d'enmig, a la part de baix, per on vivia Tereseta la Morronga.

El mas era de la meua àvia, que descendia de Culla. La meua àvia tenia dos filles: ma mare i ma tia que vivia a Vilafamés, i pobreta va morir molt jove, deixant cinc fills menuts.

La meua àvia va agafar els dos xiquets més menuts per a criar-los ella i ma mare per ajudar-la va decidir que tota la família anàrem a viure al mas de la Penya.

Jo tindria tres anyets més o menys quan vam pujar al mas.

Qui vivien al mas?

Al nostre mas vivíem els meus avis, els meus pares, jo i els meus cosins. Tota la família.

Però també hi havia dos famílies més, la de la tia Rosarito la Quiposa i la família de mon tio Juanito. En total érem 17 persones, cada família al seu mas.

Com era la vida al mas?

Allí estàvem bé, teníem de tot: un forn per coure pa, finques amb oliveres, ametlers... I animals: ovelles, gallines, titots, oques, conills. Teníem de tot i cada any ens matàvem un porc. Teníem de tot i no passàvem fam.

Jo m'encarregava de pastar i fer el pa. Primer ficàvem llenya dins del forn i quan les parets es feien blanques apartàvem les brases i coíem el pa. Què bo estava eixe pa!

Treballàvem dur, però era el que coneixíem i no ens queixàvem. No hi havia vacances com ara.

L'única distracció eren els diumenges quan ens ajuntàvem la gent que vivíem al masos de la Serra i fèiem un poc de festa.

Va poder anar a l'escola?

No, vivint al mas no podia baixar tots els dies a l'escola. I, a més a més, va arribar la guerra civil.

Durant la guerra van continuar vivint al mas?

Sí, allí vam passar tota la guerra, i vaig vore de tot. Per allí passaven soldats rojos, que es deia, i nacionals. I nosaltres els ajudàvem a tots.

De fam no em vam patir gens. Com ja he dit, teníem de tot. Però vam patir molt, les bombes sempre estaven caient. Passava un avió més menut que es deia *La Pava*, eixe metrallava i un altre més gran era el que tirava les bombes.

Allí prop del mas en van caure unes quantes de grosses.

La gent del mas vam fer un refugi i quan escoltàvem l'avió ens tancàvem dins. Però si haguera caigut una bomba ens hauria matat a tots. En un bancal vam fer un forat i això era el nostre refugi.

Té algun record especial de la guerra?

En tinc molts. Escolta, escolta...

En plena guerra vam baixar a Borriol a agafar coses que necessitàvem i, com es va fer tard, ens vam quedar a dormir al poble. Bé, doncs eixa nit va tocar dos vegades la campana avisant els bombardejos i tots corríem a refugiar-nos. Així que, la tercera vegada, Vicente de Ramonos, la tia Rosario i jo vam decidir anar cap al mas. I abans d'aplegar a Sant Vicent, vam vore molt de foc i vam vore com estaven cremant tots els sants de l'ermita enmig de la plaça. Nosaltres vam passar de llarg i cap a dalt. De coses a la guerra en vaig vore moltes.



Rosa cosint davant la ximenera // Foto: Ivan Torres



Durant la guerra no podíem dir «adiós», havíem de dir «salut».

I ja acabant la guerra també recorde que tots estos poblets eren dels rojos i uns dies abans d'acabar la guerra i entrar els nacionals vam anar tots al Mas de l'Hereu, que està a la font de Sant Martí, perquè allí havien fet un refugi molt guapo i allí ens vam refugiar més de 30 persones. Allí dormíem i tot.

Fins que un dia va arribar un home molt ben vestit i va dir: «*Que salgan todos los hombres, no tengan miedo, que salgan*».Els va donar tabac i els va donar per beure i els va dir que estigueren tranquils. I després va dir que isquèrem totes les dones. I a nosaltres ens va donar llet, galletes i ens va dir que eren els nacionals que no patírem, i que estiguèrem tranquils.

I pel camí veiem passar als soldats rojos amb la roba trencada, sense sabates, morts de fam. En baixar al poble vam saber que els nacionals havien guanyat la guerra. I va començar el que coneixem per la postguerra.

I la postguerra com la van viure?

La postguerra també la vam passar al mas. Les bombes van continuar caient durant un temps més però com sabíem que la guerra s'havia acabat, ja no patíem tant.

A partir d'eixe moment tot el menjar estava racionat. Teníem blat i se l'emportaven. Oli també, tot era per al govern. La gent teníem llibretes de racionament, que érem cinc a casa doncs ens donaven cinc racions. Nosaltres teníem la nostra llibreta a casa d'Enrique el de la tenda.





Quadre de Rosa al Mas de la Peña // Pintor: Vicent Pallarés

Tot per a ells xiqueta, nosaltres no teníem res.
Passàvem fam com tots.

Vosté continuava treballant al mas?

Jo abans d'acabar la guerra ja havia començat a treballar per al *tio Caino*, un home molt ric de Sant Joan de Moró. Tenia un mas i una finca molt gran al costat del tossal del Mollet i tots els matins a punteta de dia eixia del nostre mas i caminant anava fins la feina. I allí fèiem el que ens manaven: plegàvem ametles, figues, i el que feia falta.

Abans d'acabar la guerra al pobre *tio Francisquet de Caino* el van matar. Coses de la guerra, xiqueta.... Nosaltres vam continuar treballant però els seus fills ja no ho portaven tan bé com ell.

I quan va baixar a viure al poble?

Jo vaig baixar a Borriol quan em vaig casar. Als 22 anys em vaig casar i primer ens vam posar a viure al Carrer Sant Vicent, al costat de casa *Jusepos* i després ja vam comprar la caseta de la Rapa.

El meu home i jo vam tindre tres fills i vam vore com, a poc a poc, la vida anava canviant. I ara estic a casa del meu Pepe i ací em cuiden la mar de bé. Tinc el goig del meu rebesnét Jordi que és l'alegria de casa i els familiars i amics que vénen a fer-me companyia.

Rosita ens ensenya la *puntilla* que fa. Als seus 95 anys té la vitalitat d'una *xiquèla* i tots els dies s'entreté fent *puntilla*, *servilleteros* i coixins. Moltes gràcies per compartir amb tots els borriolencs els seus records.



Paco Zaragoza

Taller y Joyeria

C/. Hereu, 2 - 12190 Borriol (Castellón) - Tel. 964 32 11 82



José María Bernad // Foto: Ivan Torres

JOSÉ MARIA BERNAD MARTÍ, PEDRAPIQUER

 Ignasi Falomir Palau

 David Roco Alafont

És difícil imaginar, avui que vivim en una societat industrial i mecanitzada, el dur treball dels artesans pedrapiquers d'anys enrere, ofici tant arrelat al nostre poble.

La practicitat, el treball en sèrie i la industrialització han guanyat terreny de forma ferotge i implacable al treball de l'artesà. Augmentar la producció per abastir els menesters del mercat així com la necessitat d'abaratir costos, ha arribat, com no podia ser d'altra manera, a l'ofici de pedrapiquer.

Tot aquest procés l'ha viscut en primera persona Jose Maria Bernad Martí (Borriol, 1935), que una vesprada ens va obrir de bat a bat les portes del taller per explicar-nos amb passió els secrets d'una vida laboral dedicada al treball de la pedra, a l'ofici de pedrapiquer.

Durant els seus, inicis a la pedrera i al taller, amb mètodes completament tradicionals i manuals, fins a l'actual activitat empresarial, que inclou des de l'extracció de materials a la pedrera fins a la producció de peces amb modernes instal·lacions mecanitzades i automatitzades.

La seua vida laboral començà als 16 anys treballant, curiosament, en el sector de la ceràmica, en concret a l'empresa Azulejos Valls, que en aquells temps (any 1951), tenia una planta de producció a la Gran Vía de Castelló.

Poc després, va canviar de sector i va començar a treballar a la pedrera de l'Abeller, seguint la tradició de molts pedrapiquers del poble, que van iniciar-se a les pedreres, amb els mètodes tradicionals d'extracció de pedra i posterior desbastat. En concret va entrar a formar part del grup de treballadors que estaven al tall que Juan Balaguer Falomir explotava en règim d'arrendament dins de la finca del Mas de Sopes, al tossal de l'Abeller.

Al cap de 8 mesos de treball a la pedrera, va incorporar-se al servei militar. En tornar, va fer el mateix que molts joves com ell, que sense eixir del sector de la pedra, optaven per incorporar-se als tallers d'afinat de pedra i marbres. En el seu cas va entrar a treballar al taller de Gómez, a Castelló, on estava com a encarregat Vicent Balaguer, de Borriol.

A partir de l'any 1956, i després d'alguns anys de treball a Gómez, aprenent i perfeccionant l'ofici, va tindre l'oportunitat d'anar a Tarragona a una obra de gran envergadura, concretament a la construcció de la Universitat Laboral. Aquella feina era important per la gran quantitat de treball en preparació de peces de pedra que representava, i per l'oportunitat d'anar amb molts altres pedrapiquers de Borriol. Allí preparant i afinant pedra procedent de les pedreres del Mèdol (Tarragona), va estar juntament amb altres pedrapiquers de Borriol com José Esteve Falomir, i son pare José Esteve Pallarés, Vicent Portolés Moliner, Vicent Escrig i Joaquín Vicent entre d'altres.

Sempre continuant dins del sector, va treballar en l'extracció de pedra al tall que els germans Juan i José Pallarés Pallarés, aprofitaven a la partida de Molinbou (pedrera dels Monjos), i en el posterior afinat i preparació de les peces de pedra. També, va formar una societat amb Sebastián La Cruz Sospedra, de Sta. Magdalena de Polpis, que va explotar una pedrera al terme de Benicarló.

Actualment, i des de que Jose Maria i el seu germà Manuel es van jubilar, són els fills els que dirigeixen i treballen en l'empresa de preparació de peces de pedra Piedras Bernad S.L., amb mètodes de fabricació moderns i automatitzats.

En l'actualitat sols queda la pedrera de l'Abeller en funcionament, d'on s'extrau el que es coneix com a *pedra de Borriol*, i que es tracta de la roca calcària-dolomítica de tonalitat grisenca (carbonat de calci i magnesi), de reconeguda i apreciada



M^a Consuelo Bernad sobre una base de columna del balcó de l'Ajuntament de València. Al fons dos capitells. Any 1967 // Propietat: José María Bernad



Preparant la motllura a una peça per a la frontera d'un panteó. Any 1967 // Propietat: José María Bernad

qualitat per a usos ornamentals i estructurals, tant per les condicions estètiques, com per les òptimes característiques de perdurabilitat, uniformitat, i resistència mecànica.

En definitiva, José María forma part de la generació de pedrapiquers que han viscut canvis profunds al llarg de la seua vida professional, tant a les pedreres com als tallers, passant en poques dècades de treballar amb mètodes tradicionals que s'havien transmès durant generacions, a noves tècniques mecanitzades d'extracció i processat de la pedra. A les pedreres es va evolucionar d'extraure la pedra amb barrinades d'explosius, amb forats fets manualment i costosament amb pistolets, maces i barrines, i el posterior tronçat i desbastat amb tascons, maces i pics, als moderns sistemes actuals de tall amb cable de diamant sintètic. També als tallers han hagut grans canvis, passant dels treballs totalment manuals de tronçat i afinat de la pedra, amb tècniques que havien perdurat durant segles, amb l'ús de pics, maces, punxons, escarpes, topos, o gradines, als actuals processos de tall, conformat i polit de les peces de pedra, amb modernes instal·lacions automatitzades.

Són nombrosos els treballs en que Jose María ha participat activament, contribuint en la seua labor a la realització de grans construccions, que en canvi no han sigut suficientment reconeguts. Com ha passat amb altres pedrapiquers de Borriol, immerescudament el treball admirable d'estos

artesans habitualment no ha quedat registrat en la documentació referent a estes grans obres. D'entre els diversos treballs realitzats, es poden destacar:

- Columnes i balconada de l'ajuntament de València, que es va realitzar a l'any 1967, com a complement frontal de l'edifici. La balconada està suportada per columnes de pedra de l'Abeller, que tal com algun cronista de la ciutat ha suggerit, pareix que estiguen fent guàrdia permanent a l'ajuntament de la ciutat.
- Treballs de pedra per a les darreres fases de la reconstrucció de la concatedral Santa Maria de Castelló, amb pedra de l'Abeller, i amb pedra sorrenca de les Useres (mas de Verdú).
- Nombrosos treballs en panteons i monuments funeraris, com per exemple, entre altres, el monument a Vicente Blasco Ibáñez, a València.
- Monuments commemoratius, estàtues o projectes ornamentals, com l'obelisc del parc Ribalta de Castelló, realitzat l'any 1980, reconstrucció de l'original dissenyat per l'arquitecte Francesc Tomàs Traver, l'any 1897.
- Treballs de pedra per a la finalització de la frontera i les torres del campanar de l'església de Sant Pasqual de Vila-Real, en commemoració del centenari de la canonització del sant, en l'any 1992.

LA TORRE

Electrodomèsticos, Ferrería, Regalos, Menaje cocina,
Flores...

Plaza de la Torre, 1 B - 12190 BORRIOL (Castellón)
Tel. y Fax: 964 32 11 72

 RedDer cadena



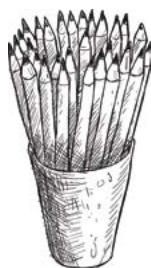
**A Tales són dolçainers, i a
Artana són *sarieros*, a Borriol
pedrapiquers, i a Onda són
*taulelleros***

Anàlisi tècnic de la Pedra de Borriol

Denominació comercial: Pedra de Borriol
Data: Gener de 2008

Mostra	Pedra natural color gris - marró
Composició mineralògica	Calcita 52%, quars, dolomita, sofre i maghemita
Classificació	Calcita d'origen petri
Absorció (UNE 22 182 85)	0,181%
Pes específic aparent (UNE 22 182 85)	2,622 g/cm ³
Resistència al desgast per fregament (UNE 22 183 85)	0,76 mm
Resistència a les gelades (UNE 22 184 85)	0,018%
Resistència a la compressió (UNE 22 185 85)	1.506 Kg/cm ²
Resistència a la flexió (UNE 22 186 85)	144 Kg/cm ²
Resistència al xoc (UNE 22 189 85)	16,25 cm (bol. 190g)
Gelada (UNE 67 028 84)	1,523 Kg/cm ²
Eflorescències (UNE 22 184 85)	No
Succió (UNE 67 031 85)	0,00144 g/cm ² min
Porositat absoluta	2,636%
Porositat relativa	0,474%
Porositat tancada	2,162%
Característiques de la pedra a primera vista	Destaca el seu color marró/ grisenc amb vetes blanques, rogenques i amb fòssils

Anàlisi realitzat per:
Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Castelló
E.U. d'Arquitectura Tècnica de València
Àngel Miguel Pitarch Roig
Juan Manuel Valiente Soler
Anàlisi Tècnic cedit per Piedras Bernad S.L.



CONCURS DE DIBUIX: BORRIOL

 La Redacció

Un any més, l'Associació Cultural La Botalària hem volgut donar cabuda als nostres lectors i lectores més menuts en aquest exemplar. Al mateix temps que fomentem la cultura entre els més joves, volem potenciar l'educació, una important ferramenta per construir una societat més justa i un futur millor per al nostre poble. Un any més, la participació dels xiquets i xiquetes de Borriol s'ha dut a terme mitjançant una col·laboració amb els alumnes de 5è i 6è de primària de l'escola L'Hereu.

L'any passat vam proposar als alumnes de l'escola, la redacció d'una poesia relacionada amb el poble de Borriol. Aquest any hem decidit canviar el tipus de proposta i hem convidat als

xiquets i xiquetes a endinsar-se en el món del dibuix. En aquesta edició, la temàtica ha estat lliure, tan sols marcant com a necessari que el dibuix tinguera alguna relació amb el poble de Borriol. La tria de materials de dibuix i pintura quedava a l'elecció dels participants.

La participació dels alumnes del col·legi L'Hereu ha estat més que positiva. La creativitat i l'originalitat han quedat paleses en els dibuixos. Alguns, fins i tot, han aconseguit fer-nos traure un somriure. La tasca de selecció del guanyador/a no ha resultat gens fàcil. No obstant això, se n'havia d'escollir un. Agnès Alafont Pallarés ha resultat la guanyadora de la tercera edició del concurs amb un dibuix de l'antic ajuntament i actual museu de

la vila. En un segon lloc, i com a premi accèssit, s'ha guardonat a Marta Muñoz Llopis amb un dibuix d'una panoràmica de Borriol sota la lluna i les estrelles de la nit. Les guanyadores han rebut com a premi un lot de llibres i material escolar, a més d'un diploma del concurs.

Una vegada més, volem felicitar des de la nostra associació, tant a les guanyadores com a tots els participants del concurs. També volem donar les gràcies a la direcció i als professors/es del col·legi l'Hereu per la seua col·laboració.

A continuació, els adjuntem els dibuixos guanyadors perquè coneguen de primera mà la capacitat artística dels i les alumnes del CEIP l'Hereu.



El Cole de Nani

GUARDERIA-LUDOTECA-MENJADOR ESCOLAR-ANIVERSARIS

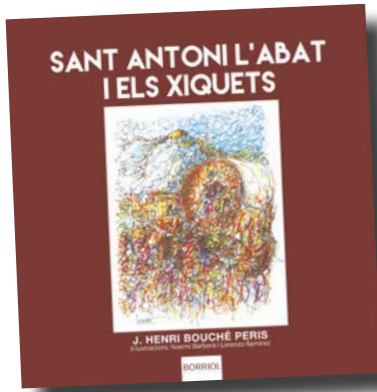
*C/ Colón, 14 Borriol * Tel.: 964 32 10 77*







Borriol



Sant Antoni l'abat i els xiquets

✍️ Fàtima Meseguer Fabregat

Autor

Henri Bouché Peris

Gènere

Literatura infantil

Número de pàgines

27

Editorial

Diputació de Castelló

Idioma

Valencià

Any

2016

Punts de distribució

Edició limitada per al CEIP l'Hereu. Es poden adquirir gratuïtament els últims exemplars a l'Ajuntament de Borriol

Sant Antoni l'abat i els xiquets és un conte ambientat a Borriol amb referències tradicionals a la nostra història cultural. Tracta de la tradicional festivitats de Sant Antoni, tant volguda pels borriolencs.

Tot i ser una narració destinada principalment als xiquets del nostre poble, és un conte també per a grans. Amb un llenguatge senzill i detallat, aquest conte ens trasllada dues generacions enrere. El propòsit és propagar la festa típica del sant d'una forma dinàmica i amena per tal de poder conèixer-la millor.

L'autor tracta de narrar el desenvolupament dels actes de la festa a l'entorn d'uns xiquets que la contempen juntament amb els seus pares i estableixen un col·loqui familiar.


El fil conductor de la història va de la mà dels xiquets, principalment d'Antoniet. Ells pregunten i els pares responen. La conversa lliga l'entorn dels animals i les activitats del dia amb l'advocació

al sant, les benediccions, les fogueres d'antany i la gastronomia. Finalment, apareix un mestre que introdueix una interpretació del simbolisme i del significat de la festa i de les seues arrels.

Amb referències a les nostres costums i a les nostres tradicions, l'autor emmarca l'obra narrativa dins d'un context popular. Remarca el paper de les dones en una festa com aquesta i ens fa sabedors del pensament i la veu femenina.

Amb aquesta història, l'autor pretén aprofundir en la vertadera essència de la festivitats. La intenció no és altra que divulgar les coses del nostre poble per tal de continuar fent poble i crear una consciència significativa entre els més joves.


Una vegada més, Henri Bouché, cronista oficial de la vila i autor d'aquest conte entre altres moltes coses, perfila d'una manera única i amb un sentiment molt profund les arrels del nostre poble per tal de deixar constància al pas del temps.

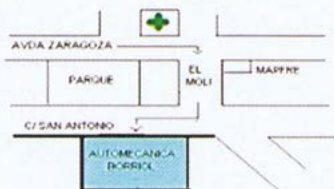


AUTOMECANICA BORRIOL
C/ San Antonio, 18
12190 Borriol Tel/Fax: 964 321425
MOBIL: 636527016

- ALINEACION ELECTRONICA
- LIMPIEZAS INYECCION
- LIMPIEZAS CIRCUITO CERRADO
- AIRE ACONDICIONADO
- VEHICULO SUSTITUCION
- MECANICA
- ELECTRICIDAD
- ELECTRONICA
- FREITV COMPLETA
- NEUMATICOS

email: ambborriol@hotmail.com







Cuentos para entender el mundo 2

 Belén Fabregat Vargas

Autor

Eloy Moreno Olaria

Gènere

Literatura infantil

Número de pàgines

171

Editorial

Eloy Moreno

Idioma

Castellà

ISBN

978-84-944021-3-5

Any

2016

Punts de venda

www.eloymoreno.com

Eloy Moreno, l'autor de *El bolígrafo verde*, *Lo que encontré bajo el sofá* i *El regalo*, acaba de publicar la segona part de *Cuentos para entender el mundo* magníficament il·lustrats per Pablo Zerda.

Es tracta d'un projecte que va néixer l'any 2015 amb la publicació de la primera part de *Cuentos para entender el mundo* i que ha tingut molt bona acollida.

Eloy aconsegueix, a través dels contes, transmetre moltes emocions en poques paraules i ens fa replantejar-nos la forma de veure la vida.

Aquesta segona part de *Cuentos para entender el mundo* és un recull de 35 relats curts recomanats tant per a nens a partir de 5-6 anys com per a adults, que ens faran pensar i reflexionar sobre el món que ens envolta.

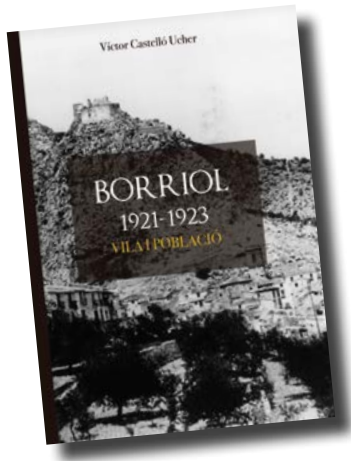
Eloy rescata de l'oblit contes tradicionals provinents de la saviesa popular, zen, sufí, xinesa o hindú, i els fa accessibles adaptant personatges i llenguatge, sense

perdre la seua essència que és la transmissió d'uns valors.

Són moltes les funcions que tenen els contes. Entre d'altres, ajuden a compartir moments i serveixen d'aprenentatge. Però, sobretot, permeten somiar i imaginar, i això ho sap molt bé l'autor.

Sense dubte, la millor manera d'anar-se'n a dormir és després d'haver llegit o escoltat un conte. A què esperes?

Un llibre molt recomanable perquè, com diu Eloy, a partir de certa edat a quasi ningú li conten contes.



Borriol 1921-1923. Vila i població

✍ Belén Fabregat Vargas

Autor

Victor Castelló Ucher

Gènere

Història

Número de pàgines

403

Editorial

Edició de autor

Idioma

Valencià

ISBN

9788460882824

Any

2016

Punts de venda

Castesan

Aquest any hem tingut el privilegi d'assistir a la presentació del llibre de Víctor Castelló Ucher, *Borriol 1921-1923. Vila i població*.

Es tracta d'un interessant retrat del Borriol d'inicis del segle XX i una aportació valuosa per al coneixement de la seua història.

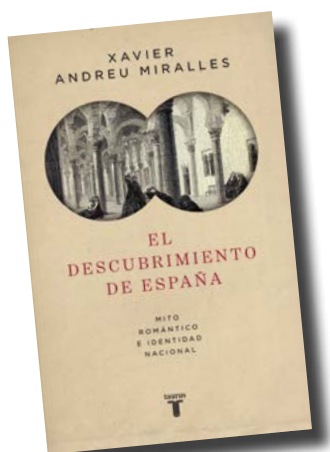
El llibre es divideix en quatre parts. En la primera, basada en el cens de 1922, ens mostra els antics noms dels carrers i el creixement urbà que el poble va experimentar en les primeres dècades del segle. A més, també hi fa un recull dels oficis i noms i cognoms més habituals d'aquella època.

Una segona part, ens explica què va ser l'avanç cadastral de 1923 i la seua importància com a font historiogràfica. A partir d'aquest document, en la tercera part del llibre, encetem un recorregut pels carrers de Borriol amb una acurada descripció del seu parcel.lari.

La quarta part del llibre, a mode de conclusió, ens ensenya com eren els edificis i les cases tradicionals de Borriol, com estaven construïdes i per a què servien, a més d'aportar informació sobre el seu valor i qui eren els seus propietaris. Finalment, l'obra conclou amb una interessant comparativa d'imatges entre fotografies antigues i actuals, on podem apreciar visualment l'evolució urbana de Borriol en el darrer segle. Tot plegat, completat amb un extens índex bibliogràfic i documental.

És per això que podem afirmar que la present obra es convertirà, si no ho és ja, en un referent historiogràfic de primer ordre per a tot aquell que vulga aprofundir en la història del nostre poble.

Us convidem a fer una passejada per les seues pàgines.



El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional

 Belén Fabregat Vargas

Autor

Xavier Andreu Miralles

Gènere

Història

Número de pàgines

396

Editorial

Taurus

Idioma

Castellà

ISBN

978-84-306-1809-5

Any

2016

Punts de venda

Hnos. Chiva

El borriolenc i doctor en Història Contemporània Xavier Andreu Miralles acaba de publicar el llibre *El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional*, editat per Taurus.

En un moment en què el tema de les identitats està ressorgint amb força, Xavier Andreu presenta un estudi sobre el naixement i la pervivència dels símbols del nacionalisme espanyol i ho fa a través de la literatura i la història.

El llibre analitza la influència del mite romàntic d'Espanya en la construcció de la seua identitat nacional durant el segle XIX. És un interessant i elaborat estudi sobre la construcció d'eixe relat imprescindible per poder crear la identitat nacional.

Hem de situar-nos en aquella Espanya del segle XIX i la visió que escriptors i viatgers romàntics van tenir del país. Les passions,

els bandolers i les guitarres, entre tants altres, es van convertir en símbols que encara perviuen. És una època en què l'exòtic, fantàstic o insòlit contribueixen en el nou imaginari col·lectiu i Espanya no escapa d'aquesta visió romàntica.

Xavier Andreu ens convida a fer un recorregut pels autors i obres d'aquest període històric que més van contribuir a aquesta construcció de la identitat nacional que ha arribat fins als nostres dies. A més, l'historiador analitza un tema tan interessant i complex com és el procés d'interiorització d'aquests símbols en l'imaginari nacional dels espanyols.

Un llibre molt interessant per entendre millor el debat sobre la identitat nacional.



El Racó
de La Font

-cafeteria - pastisseria

Telf. 964 322 096
Plaça La Font, 29A
12190 BORRIOL (Castelló)

-Teatre-

LLÚCIA DE SIRACUSA EN BORRIOL

 Begoña Sánchez Linares

El passat dia 9 de desembre es va estrenar l'obra de teatre borriolenca *Llúcia de Siracusa* escrita per Henri Bouché i Lluïsa Bouché. Un gran projecte representat per nombrosos actors borriolencs, com jo, de diferents edats que es van sumar sense dubtar. L'obra estava dedicada a Santa Llúcia, una santa molt present al nostre poble. La peça es va representar a l'església de Sant Bartomeu, la qual es va omplir de públic amb ganes de gaudir de l'espectacle.

El projecte es va iniciar a l'agost, quan un dia Henri i Lluïsa em van proposar que representara el personatge de Llúcia. Com que m'agrada molt el teatre i em va agradar la idea, vaig acceptar quasi sense dubtar, tot sabent l'esforç que això comportava. Era un muntatge que requeria la implicació de moltes persones: actors, un cor de xiquets i una orquestra per tocar en directe.

Les reunions van començar al setembre per acabar de repartir personatges i per posar-nos d'acord amb els assajos. Aquests es van incrementar a mesura que s'apropava el gran dia. Buscar escenografia, trobar solucions a

problemes d'espai que teníem, memoritzar papers, assajos amb els músics i tècnics de so i llum, assajar els moviments i repetir les escenes en tots els assajos perquè aquell dia tot fóra perfecte. Era el nostre dia a dia.

Aquella vesprada de setembre, tots els actors, grans i menuts ens vam trobar a l'església per preparar-nos. Una barreja de sentiments per part de tots els actors es contagiaven d'uns a altres. Hi havia nervis, però també il·lusió, ganes, felicitat... Per a molts no era la primera vegada que actuàvem davant del públic, per a altres sí. Però, damunt l'escenari ningú ho haguera dit. Potser, una de les coses més boniques del teatre és aquesta barreja de sentiments que portes dins abans d'eixir.

Quan vaig entrar a escena tots els meus nervis es van quedar fora. Em vaig sentir molt tranquil·la durant tota l'obra. Potser perquè actuava al meu poble, o perquè el públic estava molt receptiu. No ho sé, però va ser molt agradable la sensació. Quan l'obra estava a punt d'acabar i Llúcia havia mort als braços de la mare em vaig adonar que tot havia anat molt bé. Una

alegria inquieta corria tant per tot el meu cos que estava quasi tremolant. La tranquil·litat amb la que vaig començar ja havia acabat. Fi de l'obra, aplaudiments, i una llarga estona de felicitacions que es van prolongar unes setmanes més. Gent emocionada felicitant-nos. No m'ho podia creure.

No només vam gaudir nosaltres, el públic ens va demostrar que també va gaudir. Es va divertir i emocionar. Sentiments de satisfacció inexplicables que no es podrien comparar amb res material. Hores i hores d'esforç molt ben recompensades. Sentiments després d'una obra de teatre que fan que m'agrade tant el món de la interpretació.

Passat un temps, puc assegurar que l'obra *Llúcia de Siracusa* m'ha marcat. Havia fet teatre altres vegades, però mai havia protagonitzat una obra. A més a més, el fet de compartir escenari per primera vegada amb el meu germà Adrià ho feia tot més especial. Sempre guardaré molt bon record d'aquesta obra i d'aquest dia.





ARTISTES LOCALS: LORENZO RAMÍREZ

 Maite Vidal Bernad

Nascut a Borriol el 1952, Lorenzo Ramírez, es va iniciar en el dibuix i la pintura sent un xiquet.

El 1966, amb 14 anys, comença el seu camí pels concursos i certàmens provincials, i guanya nombrosos premis en la seva etapa de joventut.

El 1969 va obtenir la Medalla de Plata en Pintura a l'Aigua a la Fase Nacional del Certamen Juvenil d'Art i, l'any següent, va ser Premi Ateneu de Castelló en el Saló Juvenil de Tardor, i Medalla d'Or en Dibuix al Certamen Nacional Juvenil d'art.

Autor de significatius cartells, entre d'altres va guanyar el 1986 i 1989 el concurs de cartells anunciadors de les Festes de la Magdalena de Castelló. També va ser triat per a realitzar el cartell oficial del V Campionat del Món de Ral·lis Aeris (1986), de difusió internacional.

Il·lustrador de llibres i creador de logotips (entre ells el de Nova Jerusalem), ha dissenyat també joies i medalles commemoratives.

Els seus dibuixos s'han publicat en premsa i revistes; i especial menció mereixen les seves il·lustracions de la sèrie "El fum dels vaixells", que anualment publica el diari Mediterrani.

Ha exposat les seves pintures i dibuixos en sales d'art de Castelló i les seves mostres itinerants han recorregut moltes poblacions de tota la província.

També ha realitzat exposicions a altres capitals espanyoles i a altres països com a París i Miami.

A la fi de 2015 va rebre el Premi d'Art de Ràdio Castelló-Cadena SER. El 2016 ha estat guardonat amb el Premi de Cultura i Arts Plàstiques d'Onda Cero i amb el Premi Arts Plàstiques de la Cadena COPE.

Treballador incansable i creatiu en la seva pròpia trajectòria, la seva evolució és una constant valoració del color i la llum mediterrània. En els seus originals dibuixos de figures cal ressaltar la seva constant investigació en la recerca de l'equilibri i la línia en l'expressió del moviment.

Com va ser el teu apropament al món de l'art?

Des de xiquet, sempre he dibuixat. Em servia qualsevol tipus de paper; de fet conserve dibuixos de la dècada dels anys seixanta realitzats sobre el revers de cartells impresos i que jo feia servir per dibuixar amb tinta xinesa. Dibuixar sobre fulles d'un bloc era com estar en un projecte important i em feia sentir feliç i il·lusionat.

Realitzar el millor possible els rètols en les llibretes de l'escola i pintar mapes i tot tipus de dibuixos eren per a mi "treballs" molt importants.

Amb tot, expressar idees, sentiments, valors i fins i tot sensacions formava ja part dels meus dibuixos.

Recordes la teua primera obra, com era, que expressava?

Com a primera obra, entesa com a tal, sempre he seleccionat una tauleta amb una escena de la pesca de la tonyina en la qual vaig utilitzar, sobre suport per a oli, tintes i aquarel·les, i encara la conserve. Crec que el vaig copiar, o millor dit, ho vaig interpretar, a partir d'un calendari de l'època.

Quina tècnica utilitzes?

La correcta utilització de les tècniques en els diferents procediments, tant en el dibuix com en la pintura, és molt important i gairebé sempre la qualitat de l'obra està en funció del correcte ús dels materials.

Jo ho vaig aprendre a base d'esforç, d'equivocar-me i de rectificar i de valorar més les ganades de pintar que d'utilitzar els materials adequats. Les ganades i la imaginació valien més que els mitjans: si no tenia blanc, utilitzava un dentífric, i si no tenia marró, el betum de les sabates.

Tinc un Premi Provincial d'Aquarel·la -de principis dels setanta- que estava pintat amb les sobres de xarops i altres medicines que ja no utilitzàvem a casa. Vaig recollir el premi a Castelló, a la Casa de la Cultura.

Després aprens a ser més ortodox amb els procediments, però sempre m'ha agradat experimentar noves textures. Bàsicament, i després



de molts anys d'utilitzar l'oli en la pintura i les sanguines, el llapis i la tinta xinesa en els dibuixos, avui faig servir molt la pintura acrílica; té un assecat ràpid i et planteja reptes més enllà del color. Des de febrer pinte també esmalts ceràmics; el món de la ceràmica m'ha envoltat en noves experiències i gaudisc amb el risc d'anar directe i sense possibles rectificacions.

Quin estil?

Sóc, em considere, creatiu i això vol dir estar en contínua evolució. Sempre m'han considerat i jo també ho he manifestat, un impressionista pel que a pintura es refereix, però he estat sempre evolucionant. L'expressionisme i l'abstracte han estat sempre al meu taller i segueixen sent importants en la meua pintura.

On t'agradaria exposar en un futur?

Vaig exposar a París, a Miami, en molts llocs, però sempre he estat molt d'esta terra mediterrània. Els nous reptes sempre han passat pel filtre d'estes terres.

Ara, les exposicions no són el més important, el fonamental és estar al món de l'art, també al mercat de l'art i continuar creant i evolucionant, treballant.

Que t'aporta la pintura?

Tot. És com el respirar. En el meu cas, més interiorment que com a referència personal de forma de vida.

Potser per les obligacions professionals que he desenvolupat en la meua vida laboral, el pintor,

l'artista, l'he viscut sempre interiorment. I, majoritàriament, en i des de la meua pròpia vida interior.

Quin pintor o pintora t'ha impactat més?

Picasso, en la seva referència global. Goya era molt gran i el castellanenc Joan Baptista Porcar el considere el mestre més important del paisatge castellanenc.

Quina ha sigut la teua obra que més t'ha marcat?

Sense cap dubte els dibuixos de castellanencs i castellaneres, d'esquena i en moviment. Van ser tot un referent i encara avui ho segueixen sent.

Si les teues obres pogueren parlar... que dirien del seu artista?


Imagine que als dibuixos els agradaria parlar de l'evolució en el simplificat de línies, sense perdre moviment ni contingut i que a les pintures els agradaria parlar del que he gaudit pintant-les. L'obra respira si tu gaudeixes quan pintes.

Que expressen les teues obres?

Són la meua manera de parlar sense necessitat de paraules. Expressen el meu estat d'ànim, els meus sentiments, el meu món i part del món dels altres. Naturalesa i color. Aire i afectes... vida i mirades, etapes i evolucions. I paisatges, i color, i ritme, figures i la llum d'una alba. Cels i núvols. Platges, i vinyes i horitzons per somiar.

Quines han sigut les dificultats més grans que has trobat al teu camí d'artista?

Les motivades per l'enveja i la gelosia. Les dificultats



Treballador
incansable i
creatiu en la
seva pròpia
trajectòria, la
seva evolució
és una constant
valoració del
color i la llum
mediterrània.



materials, d'una o altra manera se superen, però aquestes altres no són racionals.

L'única solució està en el teu sacrifici i en la teva fermesa en seguir i mirar sempre cap endavant amb il·lusió.

En quins projectes et trobes actualment?

A hores d'ara pinte i dibuixe sense cap pressió de norma.

Busque, investigue, estudei, provei nous materials. Ara, un dia a la setmana pinte ceràmica, "rajoletes", i descobrisc cada dia noves formes d'expressar la creativitat.

Quins consells donaries a la gent que està començant ara?

Que siguin ells mateixos, que busquen expressar-se com ells són i senten. Que tinguin força de voluntat per a ser disciplinats i treballar, estudiar i aprendre tots els dies.

Ah! I que no trenquen o tiren tot el que no els agrada del que fan ... amb el temps gaudiran de tornar a veure estes obres o estos dibuixos i descobriran una frescor que és com la joventut, que després, amb el temps, és molt difícil retenir. I aprendran de la seva pròpia evolució i experiència.

Alguna curiositat o anècdota ... O alguna cosa que vulgues contar i compartir?

Doncs ... Mira, a principis dels anys setanta, jo tindria uns 20 anys, organitzava anualment a Benicàssim, en el "Torreón Bernad", un Certamen

de Pintura Nocturna. El promotor, Enrique Bernad, ens convidava a sopar als pintors que participàvem i era molt generós. Doncs, una d'aquestes nits se'm va acudir pintar abstracte; es va acostar a veure el treball una parella de mitjana edat i el senyor li explicava a la senyora "veus, això és el que fan els que no saben pintar". Jo em vaig sentir ofès però em vaig controlar i cerimoniosament li vaig demanar al cavaller que em deixés fer-li un dibuix a la seva senyora. La veritat és que vaig tenir molta sort i en pocs minuts vaig fer un retrat a línia d'aquella senyora que va eixir molt bé. El senyor es va posar molt content i ho presumia al mostrar-li'l a la seva dona. Ximple de mi, vaig reaccionar amb orgull i recordant al senyor les seves paraules, vaig trencar el retrat davant de tots els que allí estaven. Em vaig penedir molt aviat, la veritat, aquella reacció no va ser correcta ni intel·ligent. El correcte hauria estat estendre la mà i compartir la satisfacció que el retrat estigués bé. L'orgull mai sol ser bon company de viatge. És millor l'equilibri. Però de vegades ...

També, en una ocasió pintant a la cuneta de la carretera que va de Castelló a Benicàssim per la vora de la platja, vaig haver de lligar el cavallet amb cordells al cotxe i al tronc d'un arbre ... feia molt de vent! I de sobte, una ràfega d'aire em tira el quadre sobre del cap i em va tocar rentar-me allà mateix els cabells amb aiguarràs. Sort que només m'ha passat una vegada...

En fi... Sempre passa alguna cosa.

Luca





Fotografia nocturna de l'autovia de Borriol al pas per Vall d'Umbri // Foto: Ivan Flor





EL CAPRITX DE LES PRECIPITACIONS A LES TERRES DE LA PLANA

 Francisco Delcampo Bernad

L'aigua que ens regala el cel és una qüestió que desperta en nosaltres un especial interès per la imperiosa necessitat que tenim d'ella. En el nostre interior alberguem una certa inquietud i recel per estar permanentment sotmesos a l'albir capritxós dels plors de Neptú.

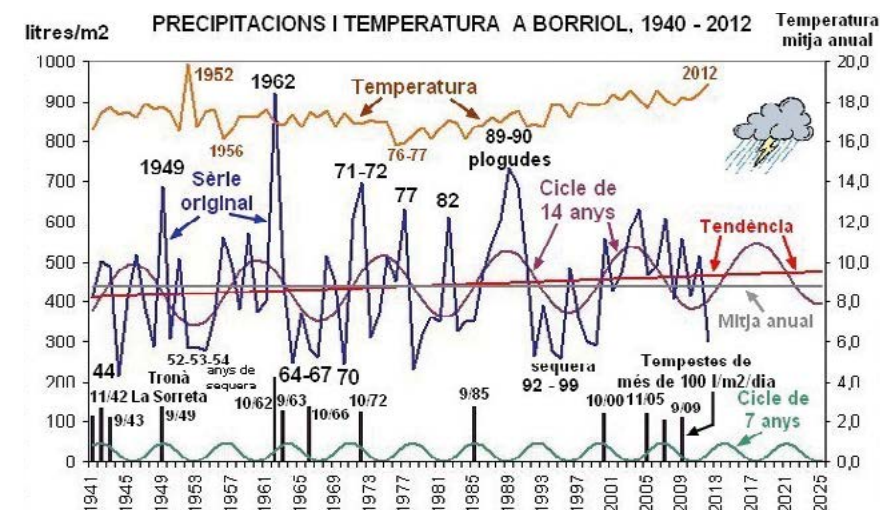
En este article es fa una anàlisi estadística de la sèrie numèrica anual de les precipitacions a Borriol, és a dir, desentraña part de la informació amagada entre les inexpressives xifres d'una sèrie històrica quantitativa.

Les dades s'han pres de l'Agència Estatal de Meteorologia (AEMET), d'una temporalitat que va de 1941 a 1975 (preses a l'estació de Castelló), i de 1976 fins a 2012 (preses a l'estació d'Almassora).

La tècnica utilitzada es l'Anàlisi de Sèries Temporals en el Domini de les Freqüències, una metodologia basada en les Sèries de Fourier. La fórmula descomposa una sèrie numèrica en els cicles significatius que la determinen.

El comportament de les pluges mensuals i estacionals a Borriol és més paregut a jugar a la loteria o la quiniella que a una altra cosa; si de cas, molt vagament, podríem dir que en la sèrie mensual de pluges s'observa un cicle repetitiu de dos ondulacions a l'any, amb pics màxims de pluja en el mesos d'abril i octubre, i pics mínims en gener i juliol. Pel que fa a les estacions, s'observa un cicle d'una longitud de 4 períodes, amb una significació només del 9,3%. Es correspon a un màxim secular estacional situat a la tardor. Les pluges a la tardor són un 45,6% superiors a la mitjana estacional, l'estiu està un 32% per baix de la mitjana, la primavera es correspon amb la mitjana de pluges, i un poc per baix d'ella queden les aigües de l'hivern. Cosa que també confirma el saber popular.

En resum, podríem dir que la tardor és l'estació de



Gràfic 1

precipitacions per excel·lència, però, que este període no és sinònim de garantia d'aigua. Es pot donar perfectament, en un any concret, aigua a l'estiu i sequera a la tardor, o altres combinacions diferents. De manera que el component erràtic trimestral de la desitjada pluja està al voltant del 90%, incloent en esta xifra les exageracions pluviomètriques del final de la calor.

La sèrie agregada de precipitació anual és molt més mal·leable que les anteriors. El seu desenvolupament es presenta en el gràfic 1.

La mitjana anual de pluja en la zona d'estudi i de l'espai temporal considerat és de 437,6 litres/m², front al 660 l/m² de mitjana que té Espanya. Uns 400 litres a l'any seria una quantitat d'aigua suficient per a les necessitats de la població i del terme; "podríem donar-nos un canto en les dents", però, el problema està en el fet que la seua distribució al llarg de l'any és insolentment capritxosa, (cau tota en uns poques dies i la resta... a patir). A més a més, el coeficient de variació entre anys d'eixa mitjana és del 32,2% (és a dir, que no plou cada any la mateixa quantitat).

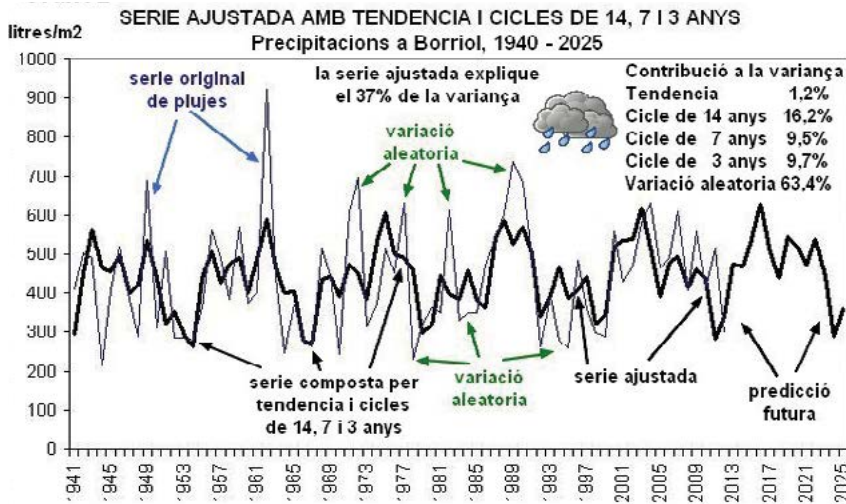
La xifra anual màxima que presenta la sèrie és de 922,2 l/

m², comptabilitzada en 1962; la precipitació mínima la va tenir l'any 1944, amb 213,5 l/m².

El gràfic 1 ens il·lustra l'evolució pluviomètrica anual: un traçat irregular de daltabaixos que ens denota la personalitat vel·leïtosa del cel. La sèrie pareix estacionària, és a dir, li fa voltes al voltant d'un punt fixe, però no és així. Si ens fixem, la línia roja representa la recta de tendència ajustada a les dades. És una tendència secular suau i creixent, que ens diu que ací cada vegada plou un poc més, a raó d'uns 750 ml al mes més per any. També, el nombre de dies de pluja a l'any té tendència creixent, però cal dir que eixe fet no es reproduïx en altres llocs de la geografia espanyola.

¿Hi ha en la sèrie algunes regularitats amagades?

La sèrie presenta 3 cicles recurrents de certa entitat. El més important, amb una significació o explicació de la mateixa del 16,2%, té una amplitud de 14 anys (és la funció sinusoidal representada en el gràfic 1). Significa que en un període de 14 anys hi ha un procés de pluges creixents consecutives durant 7 anys, seguit de 7 anys més de caigudes pluviomètriques. Un segon cicle, amb una representativitat del 9,5%, fa un recorregut de 7 anys, és a dir, dins del cicle anterior,



Gràfic 2

en cada tram de 7 anys, hi ha, a la vegada, un procés implícit de creixement i decreixement de pluges que envolten eixe espai. I un tercer cicle, de 3 anys, amb una explicació del 9,7% de la variació. La autocorrelació de Pearson aplicada a la sèrie original també corrobora la repetició de les dades en el període 3 (10%) i en el període de 13-14 amb un 27% d'autocorrelació.

La suma d'estes tres periodicitats, amb la tendència descrita, conformen la sèrie que es presenta en el gràfic 2. L'ajust obtingut es pareix a les dades originals sols en un 37,6%. La resta, el 62,4%, és una variació aleatòria i capritxosa impossible de predir (la pluja va al seu lliure albir).

Un altre fet repetitiu, amb periodicitat irregular, és el que entenem per "les tronades", tècnicament conegudes per "la gota freda o ciclogènesi explosiva". Les ocorregudes a Borriol en l'espai considerat estan reflectides en el diagrama de barres del gràfic 1. Podem observar que este fenomen sempre ocorre entre el mes de setembre i meitat de novembre. Més avant esbrinarem les raons.

Les dades d'estes tronades, però considerant sols les pluges de més de 100 l/m² per dia, han estat: 8/9/1941 (113'1 l/m²); 9/9/1941

(103'6); 14/11/42 (135'2); 16/9/43 (111'6); 28/9/49 TRONÀ DE LA SORRETA (139); 14/10/62 (210'5); 13/9/63 (125,9); 10/10/66 (138'4); 6/10/72 (123); 26/9/85 (139'2); 23/10/2000 (100'5); 24/10/00 (120'3); 10/11/05 (119); 24/10/07 (103'2); 29/9/09 (110'7). També en les dades, s'observen tronades en el mes d'agost, però de menys de 90 litres. Esta allau de tempestes presenta un cicle de 7 anys, que té una significativitat del 11'2%. Els seus punts màxims queden als vessants dels cims del cicle llarg (el cicle descrit de 14 anys), però no sempre és així, com podem veure en el gràfic 1. I ja en l'últim tram de la gràfica, a tenor del cicle de pluges torrencials, a la tardor de 2015 o 2016 es marca un nou episodi de fortes pluges. Serà cert? De moment, en el 2015 no s'han produït.

El nombre mig de dies de pluja a l'any és de 64 dies, amb una dispersió de les dades del 26%. Hem comptat en la sèrie, 78 episodis de més de 3 dies plovent, que ve a significar una recurrència del 0,3% només. En dos períodes s'han trobat pluges de més de 15 dies seguides. Estos fets poden ocórrer, a excepció dels mesos de juliol i agost, en qualsevol mes de l'any, és a dir, cap mes té l'exclusivitat de pluja continuada.

El gràfic 2 ens il·lustra el contrast entre la sèrie real i la sèrie ajustada matemàticament. Les dos

presenten una similitud del 37%; la resta, el 63% es correspon amb elements aleatoris i erràtics que confirmen l'excentricitat d'aquest fenomen climatològic. L'últim tram de la gràfica ens avança les previsions per als pròxims anys.

Tenen els cicles descrits parangonats amb altres llocs de la nostra geografia?

Hem aplicat la metodologia a les sèries pluviomètriques de diverses capitals d'arreu de la península Ibèrica: La Corunya, Pontevedra, Bilbao, Girona, Valladolid, Saragossa, Madrid, Terol, Tarragona, Càceres, Castelló, València, Albacete, Alacant i Cadis. Ciutats ubicades en llocs morfològics distints, amb característiques físiques també distintes, i per tant, xifres mitjanes de pluja anual heterogènies. Els cicles obtinguts són també dispersos. Si de cas, els cicles més comuns han estat els de periodicitat de 3 anys (el més recurrent), els de 9 i 10 anys, els de 6 anys i els de 15 i 18 anys. D'estes capitals, les dades més paregudes a les nostres són: València (62% d'igualtat); Tarragona (48%) i Terol (46%).

Què origina estos cicles i per què són distints segon el lloc geogràfic?

Els tres elements més importants que incideixen en la climatologia són: la temperatura, la pressió atmosfèrica i la humitat. La temperatura es l'efecte de la influència del Sol sobre la Terra, la pressió atmosfèrica és el resultat d'eixe calor, i la humitat ve per la influència dels oceans i els mars. La rotació de la Terra, l'eix de rotació, i la gravetat amb altres components del Sistema Solar també són variables que cal considerar.

El Sol no calenta l'atmosfera per igual, unes zones s'escalfen més que altres. Eixes diferències tèrmiques, per naturalesa, tendeixen a compensar-se per a mantenir el mateix grau de calor en l'atmosfera (l'aire calent puja i l'aire gelat baixa), amb la qual cosa

apareixen dos fronts contraposats i bàsics en l'oratge: les zones d'alta temperatura, denominades zones de baixes pressions (l'aire calent pesa menys) o borrasques, que formen una corrent d'aire càlid des de les capes baixes cap a les altes. I les zones d'altres pressions (aire gelat) o anticicló, que es manifesta amb corrents d'aire que baixen de les capes altes per a ocupar espais deixats per les borrasques. La dicotomia borrasques i anticiclons, amb la seva confluència, originen els desplaçaments de l'aire (el vent) i la condensació de la humitat que porta la borrasca provocarà la pluja. A la zona de la Plana, l'estructura típica de les posicions d'estos dos fronts perquè es traduisca en pluja està reflectida en el gràfic 3. És un anticicló situat prop de la Gran Bretanya, que afecta bona part del centre d'Europa i també a la península Ibèrica, que es comporta com a barrera natural, fent de corredor de vents gelats provinents del Nord (Gregal) i una borrasca situada a les costes mediterrànies, amb vents de Llevant (de l'Est), carregats d'humitat del mar. El xoc dels fronts garantirà la pluja; més persistent quant més resistència presenta l'anticicló europeu.

La circumstància anterior es farà més patent si conflueix en un temps situat entre finals de l'estiu i principis de la tardor. En eixa data, les aigües del Mediterrani han adquirit una temperatura pròxima a 26°, amb una considerable evaporació de l'aigua. Eixe aire calent en superfície, molt humit, amb el contrast d'una massa d'aire gelat en altura, procedent de l'anticicló europeu, provocarà precipitacions torrencials que podran estar per damunt de 100 l/m²; és "la gota freda". Però esta circumstància no és formal en el temps: uns anys es pot donar i uns altres no. El que sí que provoca és eixa estacionalitat de les precipitacions al nostre territori (que ploja més a la tardor), però ja hem vist que eixa peculiaritat és més per la quantitat de litres que per la perseverança, és a dir, a la tardor pot ploure, o tal vegada no. Esta estació no es garanteix absoluta d'aigua.

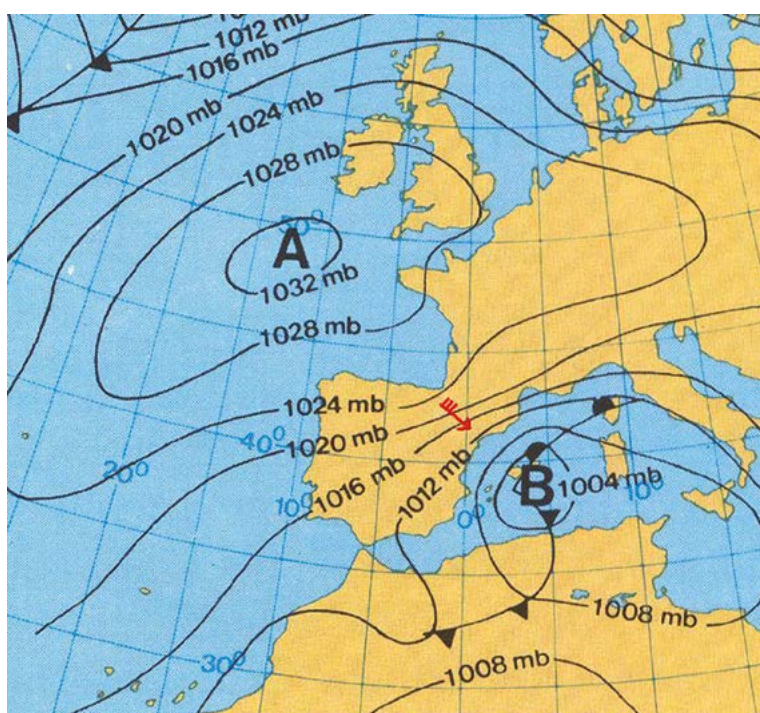
Quan les borrasques ens arriben des de l'Oest (han travessat bona part de la península) ens arriben ja esgotades d'humitat (l'han deixada pel camí) i ací ens deixen poca pluja: els vents de Ponent ens porten poca aigua.

Els vents del Sud (Migjorn), Sudest (Xaloc), de l'Est (Llevant) i del Nord (Gregal) vénen del mar i porten nuvolositat, humitat i pluges. Els vent del Nord (Tramuntana), Nordoest (Mestral), Oest (Ponent) o Sudoest (Garbí) vénen de l'interior peninsular; són vents secs i temperats i, per tant, porten poques alegries.

Les ratxes més persistents de vent s'originen al nostre territori durant els mesos de març i abril, però són aires dèbils. Un poc menys ventosos són maig i novembre. Les ratxes fortes tenen una durada entre 1 i 2 dies, i es produeixen amb més freqüència al febrer, desembre i alguna ponentada entre juny i agost.

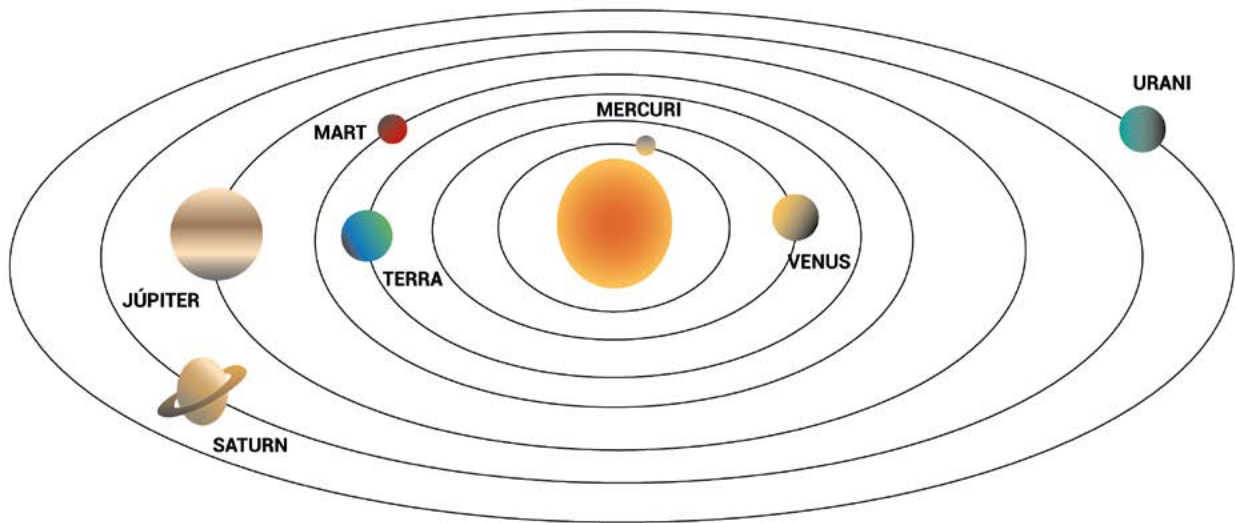
La direcció més freqüent del vent també és canviant segons l'estació de l'any: de novembre a febrer, els vents predominants són els que vénen de la franja del Nord fins el Sudest; de març a octubre, vénen de la franja Nord i Sud; d'abril a setembre, especialment en estiu, el vent predominant és el de Llevant.

Uns altres elements que cal introduir per la seua importància per descriure el nostre clima són



Configuració isobàrica típica per a les precipitacions de llevant

Borrasca encaixada al Mediterrani entre un anticicló a la Gran Bretanya i l'anticicló a les Açores desplaçat cap al Sud. Entrada de vent gelat del centre d'Europa en les capes altes. Vent humit i càlid de Llevant en les capes baixes, carregat d'aigua del mar. Impossibilitat d'entrada d'aire de Ponent o de Mestral. Esta situació es pot produir en qualsevol estació de l'any.



Cada 3 anys, la Terra fa la translació lluny de Venus. Al creuar-se amb Júpiter, la força atractiva d'este allunyarà la Terra del Sol i propiciarà una menor radiació. Cada 11 anys, esta circumstància s'aguditzarà per quedar Saturn també prop de la terra.

els fenòmens de l'anticicló de les Açores i del front Polar i, també, la corrent marina de l'Atlàntic anomenada Jet Stream.

L'anticicló de les Açores determina extraordinàriament l'activitat climatològica a Europa, molt especialment a la nostra Península, i, per tant, també a la nostra terra. És un front d'aire càlid que manté estable tota la zona d'influència.

Per una altra banda, el front Polar representa les borrasques que es desplacen permanentment des del Nord cap a latituds més baixes. És l'aire gelat d'una zona amagada del Sol en bona part de l'any.

Si bé l'anticicló de les Açores és permanent, cal dir que periòdicament presenta uns desplaçaments cap al Nord i cap al Sud. Este balanceig és estacional, principalment en els equinoccis, amb els canvis de verticalitat dels rajos solars i la pèrdua de velocitat de la corrent marina Jet Stream. Este fet condicionarà la climatologia al nostre territori, vegem:

Quan els rajos de sol es dirigeixen cap al Tròpic de Càncer (això o fa cap al 21 de juny i durant tot

el període d'estiu; el Sol pega de ple al nostre tròpic i calenta més la zona), l'anticicló es trasllada més cap al Nord. I fa de barrera i muralla, sense deixar passar les borrasques procedents del front Polar. Li dóna a Espanya un temps càlid i calorós amb escassetat de pluges. A l'hivern, quan els rajos de sol cauen més cap al Tròpic de Capricorn (més al Sud), l'anticicló de les Açores es desplaça també cap al Sud. D'esta forma deixa més terreny perquè puguem entrar els fronts Polar del Nord, d'aire gelat.

Per tant, eixe desplaçament de l'anticicló és el responsable del nostre abastiment o no d'aigua. Si l'anticicló se situa prop del mar Cantàbric, no deixa passar les borrasques cap a Espanya i es tradueix amb hiverns secs, temperats i sense pluges. Quant està situat prop de les illes Canàries, és més menut i deixa pas a les borrasques; són temporades de mal temps, vents i pluges abundants. Perquè estes borrasques entren al Mediterrani és necessari que l'anticicló se situe suficientment cap al Sud.

Tot açò seria en quant al cicle anual de pluges, però.

Què és el causant dels cicles plurianuals?

L'astre rei és el principal responsable de la climatologia a la Terra i per tant ha de ser també l'objecte prioritari d'indagació.

Se sap que l'activitat solar segueix una periodicitat d' 11 anys, i que s'ha donat com explicació dels cicles de precipitacions, però en eixa circumscripció la variació de l'energia aportada sols representa un augment del 0,05%. També, cal contemplar que dels cicles obtinguts en les capitals d'Espanya, descrits anteriorment, hem observat alguns de 9 i de 10 anys, però ni són els únics ni els més importants.

La sèrie de temperatura mitjana anual (reflectida en el gràfic 1) denota un cicle de 3 anys, amb una contribució a la variació del 12%; i un altre de 7 anys, amb un 10,7% d'explicació. Estos resultats no corroboren l'esmentat cicle d' onze anys d'activitat solar. El cicle de 3 anys de la temperatura es correspon perfectament amb el mateix de les pluges. També, este cicle té un parangó i està present en els obtinguts en quasi totes les capitals analitzades.

És a dir, a un any de sequera li segueix un altre més humit. Per què la temperatura segueix este patró? El cycle de 7 anys de la temperatura també té homòleg amb els de les precipitacions, i també és prou recurrent entre els cycles analitzats de les ciutats espanyoles. El cycle de 14 anys obtingut en les pluges a la Plana no es veu reflectit en les dades de la temperatura, on el cycle més llarg és de 18 anys, i no de 14.

Tal vegada els efectes gravitatoris dels planetes del sistema solar sobre la Terra podrien ser una de les causes dels cycles, però les distàncies a les quals estan els nostres veïns són tan grans que l'efecte gravitatori sobre ella és insignificant. Sols la Lluna, per la seva proximitat exerceix una força atractiva de significació, i per això és la responsable de molts aspectes climàtics a la Terra: les mareas, els moviments de l'atmosfera, la radiació nocturna en Lluna Plena, però el seu cycle no va més enllà de 29 dies.

Pel que fa als planetes del nostre sistema, a priori, sols Venus, per la seva proximitat a la Terra i la massa que té, i Júpiter, per la seva corpulència, poden, tal vegada, influir en l'òrbita de la Terra al voltant del Sol: allunyant-la o apropant-la al calor.

La Terra passa prop de Júpiter una vegada cada any i Venus creua la Terra en un poc més d'any i mig. En eixe tràfec, aproximadament cada tres anys, ocorre un període anual de forts contrastes gravitatoris, en els qual la Terra i Venus es creuen lluny de Júpiter. En eixa ocasió, la Terra és atreta cap al Sol més del que és normal. Sis mesos més tard, la Terra es creuarà amb Júpiter, en un punt allunyat de Venus, i provocarà l'efecte contrari a l'anterior. També, amb una periodicitat de 3 anys, la Terra fa bona part de la seva translació anual allunyada de Venus, fins i tot quan es creua amb Júpiter; Venus queda exactament en línia a l'altre costat del Sol i, si Saturn i Mart també queden prop

de Júpiter, s'origina aleshores un camp gravitatori de consideració. És un període estacional de baixes temperatures. La seva recurrència té el seu punt màxim cada 11 anys.

Per altra banda, l'atracció de la Terra cap al Sol que origina Venus i la posició de Júpiter en eixe moment, forma un cycle curiós, en el qual, en un període de 6 anys, hi ha una alternança en la gravitació: any de calor, any de fred, dos anys consecutius de calor, un de fred i un últim de calor. El fet es repetirà de nou després de 6 anys; el següent, després de 8 anys; i així successivament.

No disposem, de moment, de suficient criteri per a afirmar que estes curiositats són les responsables de les regularitats pluviomètriques. Tot i això, aprofundirem en eixa línia.



Dia de pluja al Toll de Borrús // Foto: Ivan Torres





ELS GUARDIANS DEL TEMPS: SAVINES A BORRIOL

✍️ Assutzena Santamaria i Luna

✍️ Judith Vilà i Sunyer

Si eixim a passejar pel nostre terme per gaudir de la natura, trobarem ben aviat pins, garroferes, carrasques, oliveres, ametlers... Però hi ha uns altres arbres que passen més aviat despercebuts, bé siga perquè no en coneixem el nom, o bé perquè no creixen vora el camí.

Un arbret que reuneix aquestes dues característiques és del que vos volem parlar en aquest article: la savina.

Les savines van aparèixer fa 270 milions d'anys i són arbres que creixen molt lentament i tenen una gran longevitat.

El nom del gènere, "*Juniperus*", prové del celta i fa referència al sabor aspre del seu fruit. El de l'espècie, "*Phoenicea*", vol dir roig i té relació amb el color rogenc dels seus fruits quan estan madurs.

Aquesta savina, que és una espècie molt ben adaptada a climes àrids, a les gelades i a situacions molt ventoses, pot créixer pràcticament en qualsevol tipus de sòl, però normalment al nostre poble i a bona part del territori on s'estén, la trobem ocupant els sòls més pobres, habitualment calcaris, secs i pedregosos. Per tant, si la volem trobar, haurem de deixar el camí i començar a enfilar-nos muntanya amunt seguint una o una altra senda, de camí cap al Castell, la Joquera, la Serra o la Penya, entre d'altres.

No dona lloc a masses boscoses, sinó que la trobarem aïllada o en xicotets grups de fins a vuit o deu exemplars.

Es tracta d'un arbret que, al nostre terme, no puja més de 3 metres (encara que podria arribar als 8), de forma més aviat cònica o arrodonida, de fullatge espès de color verd fosc, i perennifoli, és a dir, que no perd la fulla en tot l'any.

Si volem observar les seves fulles ens hi haurem de fixar bé, ja que són molt i molt xicotetes, esquamiformes (en forma d'escata) i imbricades, és a dir, que es disposen al voltant de la tija com les teules d'una teulada, les unes mig recobrint les altres. Com a curiositat cal dir que les primeres fulles de les branques joves són aciculars com les dels ginebres i més endavant apareixen les definitives, esquamiformes, per això hi ha gent que pensa que la savina naix ginebre.

A diferència dels altres *Juniperus* del nostre territori, que són dioics, les savines són monoiques, és a dir, que durant la floració, que es produeix al febrer-març, podem trobar a la mateixa planta cons masculins i femenins, encara que de vegades es poden trobar exemplars dioics. Els cons femenins són els que donaran lloc als fruits, la maduració dels quals es produeix a la tardor del segon any.

El que pensem que són fruits, realment són uns falsos fruits, ja que no provenen de l'ovari de les flors, sinó que els cons femenins fecundats, per fusió i engrossament de les escates, donen lloc a la fructificació que, botànicament, es coneix amb el nom de gàlbul. Els gàlbuls tenen forma esferoïdal, són carnosos, encara que poden estar un poquet endurits com en el cas de les savines, i són indehiscents, és a dir, que no s'obren com les pinyes dels pins i els fruits dels xiprers per alliberar les llavors. Els savinons, com es diuen a alguns

llocs els gàlbuls de les savines, tenen un diàmetre de fins a 1,4 cm i al començament són verds, però adquireixen un color rogenc a la maduresa. Com veurem més avall, són tòxics, però per a un pardal molt conegut a les nostres terres, el tord, no ho són: és més, els fruits de les savines necessiten passar per l'aparell digestiu dels tords per poder germinar.

A les savines se'ls coneixen uns quants usos medicinals.

Els principis actius responsables d'aquests efectes són el sabinol (l'oli essencial), l'àcid gàl·lic, els tanins i les resines i estan presents sobre tot als gàlbuls i els brots tendres, però també a la fusta i les fulles.

Tradicionalment s'ha utilitzat per eliminar la retenció de líquids (diürètic), augmentar la sudoració (sudorífica) i afavorir la menstruació (emenagoga) i també com a hipotensora, detoxicant, hepatoprotectora, antiinfecciosa, antiparasitària i anticatarral.

Molts d'aquests usos ho són tant en medicina, com en veterinària popular.

Externament, els olis essencials s'han utilitzat per combatre les berrugues i per calmar els atacs de reumatisme, mitjançant l'aplicació tòpica externa d'aquests productes.

Mulet cita històries curioses (esotèriques) relacionades amb l'acció antiberrucosa. Per aconseguir eixe efecte, en alguns pobles s'han de ficar dins d'un saquet tants fruits com berrugues es tenen (ni un més, ni un menys) i deixar-lo baix d'una pedra, a la vora d'un camí on ja no es torne a passar i en assecar-se els fruits, desapareixen les berrugues. També es conta que si una persona agafa el saquet de la vora del camí, li eixiran les berrugues que li han desaparegut a l'altra persona.

Malgrat els efectes medicinals, la seua elevada toxicitat, deguda al sabinol, desaconsella l'elaboració casolana de productes medicinals.

Les intoxicacions per via externa donen lloc a dermatitis i irritacions, si les dosis són xicotetes, o a bufes a la pell en dosis més altes.

Per ingestió, produeix lesions irreversibles en l'aparell digestiu i urinari, amb necrosi dels ronyons en molts casos, i irritació de l'aparell reproductor femení i avortaments. La utilització de l'oli essencial, de la corfa o de les fulles com a avortiu ha tingut en moltes ocasions resultats mortals, ja que a dosis elevades provoca alteracions greus del sistema nerviós.

S'ha comprovat que el pol·len d'aquesta planta és tòxic per a les abelles i, per tant, la mel obtesa a partir d'ella no hauria de ser

FITXA BOTÀNICA

Nom científic:	<i>Juniperus phoenicea</i> L. subsp. <i>phoenicea</i>
Família:	Cupressàcies
Gènere:	<i>Juniperus</i>
Espècie:	<i>Phoenicea</i>
Subespècie:	<i>Phoenicea</i>
Nom en català:	Savina, savina negra, savina borda, ginebre bord
Nom es castellà:	Sabina negral, sabina mora



Savina a la muntanya del Castell // Foto: Ivan Flor

utilitzada per al consum humà per la possible toxicitat.

La fusta és molt dura, de color rogenc o “pardo-groguenca” molt, resistent a la podridura i no és atacada pels insectes a causa de la seua resina. Per això, ha sigut molt valorada per a la fabricació de mobles i altres articles de fusteria i també s’ha utilitzat per a fer bigues, marcs de finestres, portes i diferents eines agrícoles, ramades i de pesca, i, fins tot, vaixells.

Per la seua riquesa en olis essencials, es crema amb facilitat i presenta una combustió molt duradora, per això s’ha utilitzat tradicionalment com a llenya o per fer carbó. De fet, la sobreexplotació en aquest sentit ha fet disminuir considerablement la població de savines en alguns llocs.

L’adaptació d’aquest arbre a condicions adverses (sequera,

vent, fred) fa que siga apropiat per al seu ús en jardineria, en bardisses, mitjanes d’autopista, tallavents, etc.

Altres usos que es coneixen de les savines són els següents:

- Per fer fugir els insectes i paràsits de les gallines, deixant rames de savina (en alguns casos, junt amb matapoll) pel mig de la palla dels corrals (Albocàsser).
- Per a desinfectar i donar aroma al tonells on es guardarà el vi (Les Coves de Vinromà).
- Per a la caça nocturna, cremant rames de savina (normalment junt amb soles de sabata) als paranyes. Com la combustió és molt lenta i fa molta llum, permetia veure els pardals i caçar-los (Vilafamés).

Per acabar, vos animem a que, quan camineu pels nostres camins i les nostres muntanyes, vos fixeu en les plantes i altres elements naturals que vos acompanyen en la vostra ruta. Només coneixent el que tenim, podem conservar-ho!

Bibliografia i webgrafia:

ALBUIXECH MOLINER, J. (1994): “Nuestros árboles. Catálogo de los árboles de la provincia de Castellón”. Castelló: Diputació de Castelló.

DE BOLÒS, O. i VIGO, J.: (1993): “Flora manual dels Països Catalans”. Barcelona: Pòrtic.

GIMNOSPERMES, Les. (1998) En *Història Natural dels Països Catalans. Vol 6. Plantes superiors.* (p. 93-108) Barcelona: Fundació Enciclopèdica Catalana.

MULET, L. (1991). *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón.* Castelló: Diputació de Castelló.

MULET, L. (1997): “Flora tóxica de la Comunidad Valenciana”. Castelló: Diputació de Castelló.

<http://www.botanical-online.com/alcaloidessabinanegra.htm>

<http://www.gereon.es/plantes/juniperus/juniperus-phoenicea/>

<http://www.illesbalears.es/accesible/index.jsp?isla=0009&item=00001322>

<http://www.arbolapp.es> i l’aplicació per a mòbils corresponent, elaborada pel Real Jardín Botánico i l’àrea de cultura científica del CSIC.



PERRUQUERIA ANA LINARES
Avda. Saragossa, num.84 BORRIOL
Telf. 964 32 11 24





EL CAMÍ AL SEU PAS PER BORRIOL

 **Joan Ramon Martí i Roca**

El Camí és una ruta cultural per fer a peu que passa per totes les comarques i illes de parla catalana, i el recorregut dibuixa un huit irregular que es creua a Montserrat. Així, lliga el País Valencià, el Carxe, les Illes Balears, Catalunya, la Franja de Ponent, l'Alguer, Andorra i la Catalunya Nord.

L'objectiu és conèixer la nostra cultura, història, llengua i patrimoni a partir d'un camí que lliga les comarques i vertebrava el territori. Així com també facilitar els vincles i les relacions entre les persones de diferents pobles, amb la senzillesa de caminar juntes.

El Camí a la Plana Alta

El Camí sempre va de poble a poble intentant lligar tot el patrimoni que hi troba tant al terme com a la zona urbana. En el cas de la Plana Alta el Camí troncal va de Vila-real a Almassora, i passa per Castelló de la Plana, Borriol, Sant Joan de Moró fins que se'n va a l'Alcora, ja en terres de l'Alcalatén. També hi ha un brançal que lliga tots els pobles de la Plana de l'Arc.

El Camí a Borriol

Dintre del terme de Borriol, El Camí ens arriba des de Castelló de la Plana, creuem la pedrera i després entre bancals de garroferes i pinars arribem al riu de Borriol. Al nostre costat deixarem la muntanyeta de les Forques, on hi ha el poblat ibèric al seu cim. Seguirem per vora riu

deixant les restes del vell molí medieval, i entrarem a Borriol pel pont romà de Cominells. El Camí passa per dintre de la població i eixim pel camí de les ermites cap a Sant Joan de Moró.

Des d'El Camí potenciem tot el patrimoni que es troba prop de l'itinerari, com la Moreria, el castell o els elements que hi ha dintre del nucli antic, com el palau o l'església.

El Grup de Caminats

Com hem dit, El Camí no sols va lligant patrimoni sinó que també agermana persones, per això el grup de caminants és la figura dintre d'El Camí, on hi ha persones i entitats diverses que fan propostes de caminades per diferents etapes.

Així, ens ajuntem per caminar i per conèixer els diferents pobles i també les persones que hi viuen.

Per fer una proposta simplement heu de comunicar-nos-ho, triar l'etapa que voleu preparar-vos, en quina data voleu fer-la i us ajudarem a tirar-la avant. Totes les propostes les anem posant en un calendari comú a la web www.elcammi.cat a l'apartat del grup de Caminants. També fem difusió per correu electrònic, grups de WhatsApp i Facebook

El grup de Caminants a Borriol

El passat 12 de juny, organitzada per l'ajuntament de Borriol,

vàrem fer una etapa del Camí a la Plana, concretament de Castelló de la Plana a Borriol. Vàrem poder recórrer les dues poblacions: de matí vàrem fer l'etapa, després vàrem dinar a Borriol i, de vesprada vàrem visitar el nucli antic i la Moreria.

A la caminada ens vam ajuntar gent de diferents pobles i comarques i Josep Cristià Linares ens va acompanyar i ens va explicar molts dels tresors que amaga el poble de Borriol. Vàrem entrar a l'església, una joia que des de fora no fa pensar per a res com és per dintre i vàrem pujar al campanar. La gent va gaudir i vam conèixer una mica millor Borriol

En el moment de dinar vàrem iniciar el llibre del Camí a la Plana Alta. És el llibre d'El Camí a la comarca, on totes les persones vàrem tenir l'oportunitat de participar-hi, fent un dibuix o escrivint allò que li havia suggerit la caminada. És un llibre que es va omplint de vivències d'El Camí a la comarca i el portem sempre que hi ha alguna caminada. Cada comarca té el seu.

Al bloc d'El Camí i al nostre grup de facebook del grup de Caminants podreu llegir la crònica de la caminada i veure les fotografies, així com de la resta de caminades que fem d'El Camí.

Us esperem per compartir El Camí.



Vistes del riu de Borriol des del Tossal de les Forques // Foto: Ivan Torres

CAMINANT PER BORRIOL:

**RUTA 8. RUTA
CIRCULAR DES DE LA
PLAÇA LA FONT, EL
CALVARI, EL CASTELL,
LA PEDRA, POU DEL
PORTUGUÈS, SENDA
"LA PUNXOSA",
ERMITA DE SANT
ANTONI, FONT DE
LA BOTALÀRIA,
SENDA DE "L'HOMI
PENSANT", SENDA
DELS FORNETS,
PLAÇA LA FONT.**

 Iván Pallarés Montañés

FITXA TÈCNICA:

Mabita:

21,16 km

Ascens:

1228,50 mts

Descens:

1228,40 mts

Ascens màxim:

46,43%, Km 1,71

Descens màxim:

20,75%, Km 3,64

Altura màxima:

571,50 mts

Altura mínima:

184,90 mts

Distància ascens:

9,27 km

Distància descens:

11,59 km

Mitjana d'ascens:

13,25%

Mitjana de descens:

10,60%

Altura inicial:

188,80 m

Altura final:

188,90 m



Aquesta vegada analitzarem la ruta MABO 21K, que es realitzarà el proper dia 2 d'abril.

La MABO 21K ha estat creada per acollir a tots aquells corredors que no poden competir en la MABO, ja siga perquè no estan prou preparats, perquè no estan federats per competir a la MABO o, simplement, perquè s'han quedat sense plaça. Així doncs, s'obre un ventall per a la gent que no pugui participar a la MABO o per als acompanyants dels participants.

Com a novetat, aquesta ruta serà la que albergarà la primera prova de la Copa d'Espanya de Curses per Muntanya per a Corredors Cecs. Prova que comptarà amb el suport de l'Obra Social La Caixa, la Diputació de Castelló i l'Ajuntament de Borriol.

En aquestes proves es pot apreciar el gran esperit de superació d'aquestes persones i podem comprovar que les barreres ens les posem nosaltres i que, amb voluntat, passió pel que a un li agrada fer i sacrifici, la paraula *impossible* no existeix en el vocabulari d'aquestes persones. Una de les finalitats més importants és la inclusió que l'esport els aporta, incloent aquests esportistes amb la resta.

Les proves d'aquest tipus consisteixen en equips de tres persones, units a una barra d'entre 2,5 i 3 m de longitud. Agafats de la barra aniran, davant, una persona vident que serà el guia, al mig, una persona amb ceguera total i, completant l'equip, una persona amb deficiència visual, al final.

Valoració i dificultat: Itinerari aproximadament d'uns 21 km amb un desnivell positiu de 1200 m. Amb una gran riquesa paisatgística i unes boniques vistes del Castell, la Serra i la vall de Borriol. Aquesta ruta és exigent físicament. Transcorre per senders amb molt de desnivell i amb un grau de dificultat tècnica més exigent que en anteriors rutes. Recomanem fer-la acompanyat i amb calçat i roba adequats, així com utilització de motxilla amb aigua. El temps de durada estimat és de 6 hores caminant a un ritme moderat i parant a esmorzar a la Pedra.

Des de la Plaça La Font, iniciem l'eixida pel carrer Colon, pujant per la primera "cerrada" i girarem a l'esquerra per aplegar fins a la plaça del Pou i entrarem fins a l'església de Sant Bartomeu. D'ací, baixarem pel carrer Fondo (costereta les Parres), i allí ens enfilarem per fer la primera pujada del matí, fins al Calvari. Podrem veure unes magnífiques vistes de tota la població i voltants.

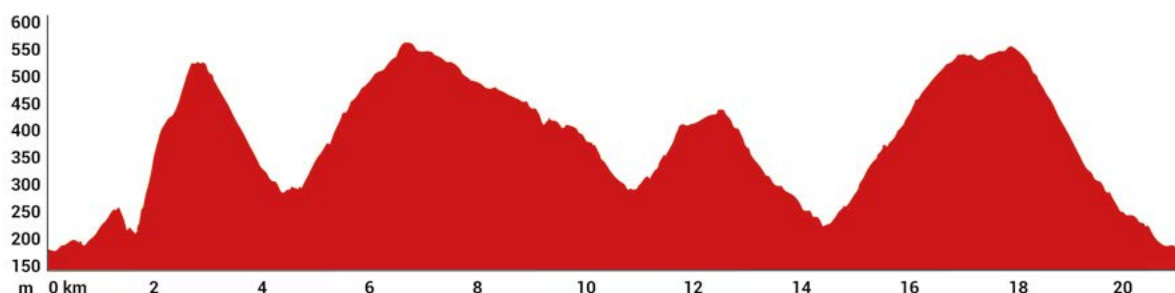
Una vegada dalt, per agafar el sender que ens portarà fins baix del castell, rodejarem el calvari per darrere, ens dirigirem cap a la dreta on uns metres després ens encontrarem amb un caminet, envoltat de garrofers, primer descendent i després que puja un poc. Travessarem per dos bancals i ens dirigirem cap a la dreta on al final del bancal podrem veure on s'agafa el sender. Aproximadament després de 200 m de baixada, ens encontrarem amb unes roques i, baix d'aquestes, a l'esquerra veurem el sender que hem d'agafar, el qual ens portarà fins a sota del castell.

Des de baix, observarem la pujada que tenim davant, la senda no és molt visible, i hi ha algunes fites que ens poden orientar. Un aspecte important per pujar amb seguretat es xafar en roca (en pedres soltes hi ha perill d'esvarar), també podem ajudar-nos en bastons per tindre més punts de suport. Recordeu que sempre hem de tindre el castell a la nostra dreta.

Una vegada apleguem a l'alçada del castell, ja hurem aconseguit passar el tram en més pendent. Ens podem girar per veure una magnífica vista de tot Borriol, amb el castell a menys de vint metres. Continuarem la nostra ruta pujant pel sender que veiem a l'alçada del castell. Hem d'agafar aquesta pujada amb tranquil·litat degut a la forta pendent i al terreny de pedra solta, on és fàcil esvarar. Pujarem aproximadament 200 m i després la pendent ja suavitzarà i anirem planejant.

Seguirem pel sender, i veurem a la nostra dreta una xicoteta muntanyeta, el sender ens durà fins allí, on al principi ens trobarem pedra solta i després el sender ja es fa molt més visible. Pujarem fins dalt d'aquesta muntanyeta on també podem girar-nos per veure les magnífiques vistes de gran part del terme de Borriol.

Una vegada dalt, seguim planejant pel sender, a uns 100 m ens trobarem un altre sender que ve per l'esquerra (aquest sender baixa al Calvari), nosaltres no l'agafarem i seguirem recte, a uns cinquanta metres tenim l'encreuament del sender dels Fornets. Nosaltres





Prova 1km vertical. MABO 2016 // Foto: C. M. La Pedrera



Prova 1km vertical. MABO 2016 // Foto: Ivan Flor

anirem cap a la dreta per començar la baixada d'un quilòmetre i mig, fins a aplegar al camí. S'ha d'anar en compte, en aquest sender on hi ha molta pedra solta. Aquesta era l'antiga baixada de la Marxa a Peu per Borriol fins que es va canviar per l'actual baixada del Fontanar. Quan acaba la senda, agafem el camí a l'esquerra i continuarem baixant fins a aplegar a una bifurcació. Nosaltres agafarem el camí que tenim a l'esquerra, i així començarem la pujada del Fontanar. Al principi, durant aproximadament 500m, anirem per camí, després ja agafem el sender que veurem a l'esquerra, on s'acaba el camí.

Agafem el sender per realitzar la segona pujada de la ruta. A poc a poc, la pendent es va fent més pronunciada i a meitat pujada aquest sender es fa camí i ens

portarà fins a dalt de la muntanya. Allí, a mà esquerra, encontrarem alguns masets.

Una vegada dalt, seguirem pel camí i anirem baixant fins a encontrar-nos, primer en un encreuament que seguirem a la dreta. Després, uns pocs metres més avant, en un altre encreuament. Nosaltres seguirem recte pel camí que venim (aquest camí que veiem a la dreta és el que ens du a la baixada de la Pererola) on cinc-cents metres després estarem a la Pedra de Borriol. Després de huit quilòmetres de ruta podem parar a esmorzar. És un bon lloc, ja que hi ha banquetes i papereres per tirar el fem. És important cuidar els paisatges i deixar-los nets d'escombraries.

Després d'haver fet un mosset, continuarem la ruta pel camí

d'asfalt, on deixem el "mas de Tàfol", que podem veure a la dreta. Només eixir de la Pedra hi ha un encreuament a l'esquerra, serà aquest el que hem d'agafar en direcció al pou del Portuguès. Els primers vint metres són camí, després veurem un sender a l'esquerra que va baixant poc a poc.

Aquest és un sender que no té pèrdua i uns cinc-cents metres més avant veurem a la nostra esquerra el pou del Portuguès. Continuarem el sender fins a encontrar-nos un nou sender, anirem cap a l'esquerra i començarem la baixada coneguda com la "punxosa". Baixarem durant uns dos quilòmetres, fins que el sender es fa més ample, seguirem aquest camí i trobarem una bifurcació del camí. Seguirem el de l'esquerra, on anirem pujant



Entrada a meta dels corredors cecs de l'ONCE a la MABO 2016 // Foto: C. M. La Pedrera

a poc a poc. No deixarem el camí fins a uns 400 m després, on veurem un sender enfront, serà el que haurem d'agafar.

Aquest sender, amb bastant pendent, no hem d'abandonar-lo fins aplegar dalt, on planejarem uns 300 m i estarem dalt del Rabosero. Una vegada dalt, començarem a baixar i uns pocs metres després veurem un sender a l'esquerra. Es per on hem de baixar. El camí que continua també ens durà al mateix lloc que el sender. Quan acaba el sender apleguem al camí, nosaltres continuarem baixant fins aplegar a l'ermita de Sant Antoni.

Uns pocs metres després de l'ermita, veurem un sender a l'esquerra que hem d'agafar. Aquest sender baixa en un principi per després planejar i finalment

pujar fins el camí asfaltat de la Botalària. En la font, podrem reomplir aigua per enfrontar-nos a l'últim tram de la ruta.

Iniciem l'última pujada, agafarem el sender que trobem a pocs metres de la font, que alguns li diuen el sender de "l'home pensant" i altres sender del "corral de Cotico". Sense deixar-lo, anirem ascendint aproximadament durant 1,5 km. Al final podrem veure un maset, ací és on agafarem un camí ample de terra, continuarem per aquest camí. Veurem diversos encreuaments però hem de seguir recte pel camí que venim fins aplegar a l'encreuament de quatre camins.

Una vegada en aquest encreuament anirem cap a la dreta (a l'esquerra està el camí asfaltat que ens porta a la Pedra). El camí deixa

un maset a l'esquerra i un a la dreta i continuem uns pocs metres fins agafar un sender a l'esquerra del camí, aquest ens conduirà a la baixada dels fornets, baixada que hem fet a l'inici de la ruta. Planejarem un poc entre arbusts i arbres, fins aplegar a l'inici de la baixada que ja hem fet anteriorment.

Baixarem pel sender fins aplegar al punt on anteriorment ens hem desviat a l'esquerra per pujar el Fontanar. En aquesta ocasió, agafarem el camí de la dreta que ens conduirà fins als adossats de Poble Nou, allí farem la suau baixada fins al carrer Peiró. En l'encreuament del carrer Sant Vicent seguirem a la dreta i baixarem per la primera "cerrada" fins al carrer Colon, on girarem a la dreta per enfilel el final de la nostra ruta fins a la Plaça la Font.



Fotografia nocturna del Calvari // Foto: Salva Alfaro

ABANS I ARA: **EL CALVARI**



El Calvari. Anys 30
Propietat: Benjamín Pitarch



El Calvari. 2017
Foto: Joan Palmer Broch

Pitarch
SYSTEM KIT MUEBLES



f w @
mueblespitarch.com



Muebles Pitarch S.A.
Avda Castellón S/N
Borriol (Castellón) España
Teléfono: 964 321 111
comercial@mueblespitarch.com